

**МИКОЛАЇВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ,
КРАЄЗНАВСТВА ТА ЕКСКУРСІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ**

Звіт

про гірський похід

I категорії складності

по Західному Кавказу

в період з 10 по 25 серпня 2013 року

Маршрутна книжка № 18-13
(11-13 - гірська)

**Керівник групи: Мартинов
Сергій Володимирович**

**Домашня адреса:
м. Миколаїв**

Заст. керівника групи:

Овсяннікова Олена Вікторівна
Домашня адреса: м. Миколаїв

**Маршрутно-кваліфікаційна комісія розглянула звіт і вважає,
що похід може бути зарахований всім учасникам і
керівникові 1 категорією складності**

Голова МКК _____ Трощенко В. О.

Зміст

Анотація	3
Довідкові відомості про похід.....	4
Склад групи	5
Графік руху	7
Загальна та туристська характеристика району походу.....	12
Технічний опис маршруту	20
Висотний профіль маршруту.....	38
Картографічні матеріали	41
Фотозвіт.....	49
Краєзнавча робота.....	113
Підсумки, висновки та рекомендації.....	130
Додатки	137

Анотація

Цей звіт про гірський похід I категорії складності, проведений групою туристів Миколаївського обласного Центру туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді. Похід по Західному Кавказу пройдено з метою підвищення спортивної майстерності учасників, а також залучення молоді до гірського туризму. Маршрут надає можливість закріпити вже отримані та отримати нові навички проходження перевалів 1А-1Б к.с., руху по сніжним, осипним, скельним схилам, застосуванню спеціального спорядження (мотузки, страхувальні системи, спускові пристрої, кішки тощо) на складних ділянках, проходження переправ.

Звіт складали

Довідкові відомості	Левченко І.
Відомості про район подорожі	Костакова Г.
Технічний опис маршруту	Зелинський К. Мартинів С.
Краєзнавча робота	Овсяннікова О.
Фотозвіт	Зелинський К. Левченко І.
Підсумки, висновки та рекомендації	Мартинів С.
Комп'ютерний набір	Братухін С.

Довідкові відомості про похід

Організація, яка проводить похід – Миколаївський Обласний Центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді

Вид подорожі, – гірський

Категорія складності - перша

Район походу – Західний Кавказ, Архиз

Термін проведення – з 10.08.2013 по 25.08.2013

Заявлений маршрут походу – ур. Богословка – р. Хизгора – траверс хребта Абішира-Ахуба до пер. Барітовий (1А, 2 809) – г. Джумарикли-Тебе (3 180, рад.) – пер. Архиз (1А, 2 970) – р. Запрудна – р. Кяфар-Агур – пер. Агур Південний (1А, 2 968) + пер. Федосєєва (1А, 2 987) – Лунна галявина – плато Габулу – перевал Карасу (1А, 2 910) + пер. Темір-Кулак (1А, 3 025) – пер. Оленячий (1А, 2 922) – пер. Роздільний (Клюковського) (1А, 2 820) – пер. Дорбун (1А, 2 882) + пер. Дурицького (1А*, 3 030) – р. Аманауз – р. Псиш – гора Мінгі-Кель-Баши (1Б, 3 243, рад.) – пер. Караджаш (1А, 3 022) + пер. Кель-Ауш (1А, 2 866) – пер. Іркіз (1А, 2 871) – р. Ак-Айри – р. Софія – сел. Архиз.

Пройдений маршрут співпадає із заявленим.

Довжина активної частини – 104,6 км.

Тривалість – 12 днів, в тому числі днювання та напівднювання

Аварійні варіанти виходу з маршруту:

- 13-16.08 – вихід на дорогу в долині ріки Архиз (сел. Архиз, база МНС, курортний комплекс)
- 16-21.08 – вихід в долину ріки Псиш (прикордонна застава на злитті Псиша та Білої)
- 21-23.08 – вихід в долину ріки Софія

Запасні варіанти:

- відмова від радіальних сходжень на вершини
- замість зв'язки Дорбун-Дурицького – спуск по долині ріки Біла

Маршрутні документи розглянуті МКК департаменту освіти, науки та молоді Миколаївської облдержадміністрації (шифр МКК 114-00-3011200), маршрутна книжка № 18-13

Склад групи

№ п/п	Прізвище ім'я по батькові	Дата народжен ня	Туристський досвід	Місце роботи або навчання	Домашня адреса	Обов'язки в групі
1	Мартинів Сергій Володимирович	18.03.1972	К – III к. с., Ц. Кавказ У – III к. с., Ц. Кавказ	МОЦТКЕ УМ, керівник гуртка	м. Миколаїв.	керівник
2	Овсяннікова Олена Вікторівна	04.01.1969	У – 2 к.с. Крым	МОЦТКЕ УМ, методист	м. Миколаїв.	заступник керівника
3	Братухін Сергій Олександрович	05.01.1992	У – 3 к.с. Ц. Кавказ	МУК, студент	м. Миколаїв.	медик
4	Левченко Ілля Олександрович	02.08.1994	У – 3 к.с. Ц. Кавказ	МУК, студент	м. Миколаїв	фотограф
5	Ніколайчук Ірина Віталіївна	19.12.1994	У – 3 к.с. Ц. Кавказ	МБМК, студент	м. Миколаїв	завгосп по спорядженню
6	Шведененко Ігор Олегович	21.08.1992	У – 3 к.с. 3. Кавказ	МУК, студент	м. Миколаїв	завгосп по харчуванню
7	Костакова Ганна Вікторівна	15.01.1995	У – 2 к.с. 3. Кавказ	ВПУ-21, учениця	Миколаївська обл.	відповідальна за техопис
8	Зелінський Костянтин Олегович	28.12.1995	У – 1 к. с., Крим (п)	ЗОШ № 42, ученик	м. Миколаїв	ремонтник

МОЦТКЕ УМ – Миколаївський обласний Центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді
 НУК – Національний Університет Кораблебудування
 МБМК – Миколаївський базовий медичний коледж
 ВПУ- Вище професійне училище

К – керівництво
 У – участь
 (П) - пішохідний
 ЗОШ- Загально освітня школа

Мартинов С. В.

Овсяннікова О. В.

Братухін С. О.

Левченко І. О.

Ніколайчук І. В.

Шведененко І. О.

Костакова Г. В.

Зелинський К. О.

Графік руху

День в дорозі	Дата	Ділянка денного переходу	Часові характеристики	Кілометраж	Характеристика шляху	Погодні умови	Місце ночівлі
1	12.08	Урочище Богословка – верхів'я лівої притоки ріки Хизгора	2 год 30 хв	3,5 км	Ґрунтова дорога, заросла стежка, стрімкі схили з буреломом та скельними виходами	Ясно, тепло. Ввечері похмуро, гроза.	Межа лісу в долині лівої притоки Хизгори (2000 м)
2	13.08	Верхів'я лівої притоки ріки Хизгора – траверс хребта Абішира-Ахуба до пер. Барітовий (1А, 2809) – верхів'я ріки Малий Кяфар	5 год 05 хв	14,3 км	Трав'янисті схили (20-35°), ґрунтова дорога, стежка, ділянки нестрімких (до 30°) осипів	Зранку похмуро, дощ. Біля середини дня змінна хмарність, ввечері похмуро.	Північний схил перевалу Барітовий (2770 м)

3	14.08	Верхів'я ріки Малий Кяфар – гора Джумарикли-Тебе (1А, 3180 м) – пер. Архиз (1А, 2970) – ріка Запрудна – ріка Кяфар-Агур	6 год 20 хв	15, 1 км	Трав'янисті та осипні схили середньої стрімкості; крупний великий осип (до 40°) та невеликі ділянки простих скель на підйомі до Джумарикли-Тебе; стрімкі трав'янисті схили (до 45-50°) на спуску в долину Запрудної; тропа.	Зранку ясно, вдень змінна хмарність, слабкий дощ. Ввечері ясно.	Верхів'я ріки Кяфар-Агур (2560 м)
4	15.08	Верхів'я ріки Кяфар-Агур – пер. Агур Південний (1А, 2968 м)+пер. Федосєєва (1А, 2987 м) – Лунна галявина – ріка Архиз	4 год 40 хв	14, 9 км	Травянисті та осипні схили (до 35°); стрімка ділянка осипного та конгломератного схилу на спуску з перевала Федосєєва; тропа, ґрунтова та асфальтована дорога	Ясно	Правий берег ріки Архиз (500 м нижче т/б «Романтик») (1640 м)
5	16.08	Правий берег ріки Архиз – плато Габулу – траверс хребта Габулу до лівого борту долини Карасу	5 год 50 хв	13, 1 км	Тропа, травянисті схили (до 40°), зарослі травою моренні поля, зарості рододендрона	Зранку ясно, вдень –хмарно, сильний дощ. Ввечері – змінна хмарність.	Лівий борт долини Карасу (2600 м)

6	17.08	Лівий борт долини Карасу – пер. Карасу (1А, 2910 м)+пер. Темір-Кулак (1А, 3020 м) – озеро 2832 м	год хв	6,4 км	Трав'янисті та осипні схили (до 40°), мілкий живий осип (до 45°) на підйомі до Темір-Кулака	Зранку змінна хмарність, вдень похмуро, слабкий дощ, ввечері – сильний дощ.	Озеро 2832 м
8	18.08	Озеро 2832 м – пер. Оленячий (1А, 2922 м) – пер. Роздільний (Клюковського) (1А, 2820 м) – озеро 2620 м («Бублик») Вимушене напівднювання	4 год	4,5 км	Трав'янисті та осипні схили середньої стрімкості; моренні поля; стрімкий (до 55°) трав'янистий схил на підйомі та спуску з пер. Роздільного; зарості рододендрону; тропа.	Зранку дощ, до середини дня – похмуро. Друга половина дня – постійний дощ.	озеро Бублик (2620 м)

9	19.08	Озеро 2620 м («Бублик») – пер. Дорбун (1А, 2882 м)+пер. Дурицького (1А*, 3030 м) – ріка Аманауз – ріка Псиш	год хв	11,5 км	Трав'янисті та осипні схили середньої стрімкості; слаба тропа з перевалу Дорбун; середній осип та відкритий льодовик (15-25°) на підйомі та стрімкі (до 45°) трав'янисто-осипні схили на спуску з перевалу Дурицького; стрімка тропа на спуску до ріки Аманауз; тропа, ґрунтова дорога в долинах Аманауза та Псиша.	Ясно	На лівому березі ріки Псиш (перед мостом) (1630 м)
10	20.08	Планове днювання					
11	21.08	Ріка Псиш – озеро 2554 м – озеро 2980 м	6 год 5 хв	9,4 км	Заросла дорога, тропа, ділянки трав'янистих та осипних схилів (20-35°); крупний осип (35-40°) перед озером 2980 м	Ясно	Озеро 2980 м (біля перевалу Караджа ш)

1 2	22.08	Озеро 2980 м – гора Мінгі-Кель-Баши (1Б, 3243 м, рад.) – пер. Караджаш (1А, 3022 м)+пер. Кель-Ауш (1А, 2866 м) – Софійські озера – пер. Іркиз (1А, 2871 м) – ріка Ак-Айри	5 год 20 хв	9 км	Середній стрімкий осип (35-45°), нескладні скельні ділянки на підйомі до Мінгі-Кель-Баши; стрімкий (до 50°) спуск з перевалу Караджаш, ділянка снігу, тропа	Ясно	Злиття Ак-Айри та Софії (1980 м)
1 3	18.08	Злиття Ак-Айри та Софії – Софійські водоспади (рад.)	1 год 35 хв	2,9 км	Тропа	Ясно	
Разом			53 год		104,6 км		

Загальна та туристська
характеристика
району походу

Архизом називають гірський район, що охоплює верхню частину басейну ріки Великий Зеленчук з центром в селищі Архиз (1470 м). Досить поглянути на карту, щоб помітити деякі важливі особливості району. У цьому місці, паралельно ГКХ, на відстані 30 км пролягає високий хребет Абішира-Ахуба, який надійно прикриває витoki Великого Зеленчука від північних вітрів. Справа не тільки у висоті самого хребта (близько 3000 м) і відсутності низьких сідловин в ньому, але і в тому, що нижче Архизу його відроги у тісному замку сходяться з відрогами хребта Ужум, змушуючи річку робити зигзаги. Тому в Архизській долині майже не буває сильних вітрів. Ця особливість Архизу добре відчувається при підйомі на гребінь Абішира-Ахуба, де майже завжди сильний вітер.

До підніжжя хребта сходяться долини п'яти річок - Архиз, Дукка, Софія, Кизгич, Псиш. Останні, зливаючись, дають початок Великому Зеленчуку. Так вийшло, що підніжжя хребта Абішира-Ахуба оперізує простора долина, оточена з усіх боків високими горами. Велика частина її (максимальна відстань між східною і західною границями більше 40 км) витягнута в широтному напрямку, а отже, доступна сонячних променів на всьому протязі дня.

Клімат Архизу м'якше, ніж у сусідній відкритій долині ріки Марух і в Теберді (позначається можливість проникнення чорноморської вологи з боку Великої Лаби і через відносно низькі сідловини в ГКХ). За кількістю сонячних днів у році Архиз перевершує Теберду і навіть такий сонячний курорт, як Кисловодськ. Фахівці підкреслюють, що в цьому, досить великому, ізольованому районі більш чітко, ніж у сусідніх долинах, витримується вертикальна зональність клімату: чим вище, тим холодніше і більше опадів.

Південну межу району становить відрізок ГКХ між перевалами Марух і вершиною Псирс (3457 м). Гребінь ГКХ, гострий і зазубрений, увінчаний крутими піками і вежами, покритий вічним снігом і льодовиками. Головні його вершини - Псиш (3503 м), Кизгич-Баш (3445 м), Алан (3440 м), Чиганак (3180 м),

Ак-Шатира (3445 м). Всі перевали в ГКХ високі і досить складні. Найпростіший-пер. Наур (1А, 2839 м).

Всередині Архизу виділяється ядро з високими і складними вершинами в оледенілих відрогах ГКХ. У центрі його - окремо стоїть гора Пшиш (3790 м), найвища точка Архизу. На захід височіє гора Аманауз (3534 м), на схід - розгалужений відріг з вершинами Чучхур-Баши (3510 м) і Софія (3637 м).

На заході Архизський район межує з басейном ріки Велика Лаба, куди ведуть стежки через прості перевали Дукка і Пхия. На вододілі знаходиться невисокий рівний пасовищний хребет Аркасара з вершинами Дукка (3210 м) і Закзан-Сирт (3097 м). Остання з'єднується низькою (2000 м) луговою перемичкою з хребтом Абішира-Ахуба, який знову піднімається на висоту 3000 м і не має ані глибоких сідловин, ані різко виступаючих вершин. Тут басейн ріки Великий Зеленчук межує з Кяфар-Урупським районом. Північніше кордон між ними продовжує хребет Ехреску, потім, у районі Нижнього Архизу, - знижується і потопає в морі лісів хребет Чехважаро з вершиною Мицешта (186 м). Східна межа району проходить по вододілу з долиною ріки Марух. Спочатку по хребту Ужум з рівною лінією скелястого гребеня заввишки близько 3000 м з нескладними перевалами Бугойчат (2860 м) і Чигордали (2718 м). Потім з високо піднятою 8-кілометровою підковою гори Морх-Сирти (3141 м) зі сходами карів, вироблених древнім льодовиком, а нині вкритих альпійськими луками. Через перевал Озерний проходить найпростіший шлях з Архизу в долину Маруха. Ще північніше вододіл проходить по масиву гори Пастухової (2733 м). Абішира-Ахуба і Морх-Сирти відносяться до системи Бічного (Передового) хребта.

У басейні ріки Великий Зеленчук в даний час є 56 льодовиків загальною площею 30,7 кв. км (у витоках р. Кизгич - 21 льодовик, р. Пшиш - 14, р. Аманауз - 13, р. Софія - 8). Найбільший - льодовик Бугойчат в долині ріки Кизгич - має довжину 3 км і площу 3,4 кв. км. Спостереження гляціологов говорять про

повільне таяння архизських льодовиків.

Архизське високогір'я багато озерами (понад 50). В основному це холодні прозорі водойми в кам'яних чашах, вирізаних стародавніми льодовиками в скелях і загачених моренами. Найяскравіша колекція озер зібрана в цирках Софійського хребта. В озері Чабакли площею 50 тис. кв. м (масив Морг-Сирти) водиться форель.

Річка Великий Зеленчук, утворена злиттям повноводних річок Псиш і Кизгич, на протязі 50 км до станиці Зеленчукської не має значних приток. Середній ухил русла на цій ділянці - 12 м на 1 км. Загальна протяжність річки до злиття з Кубанню - 170 км.

Архизський район відрізняється багатством і різноманітністю рослинності. Чудове поєднання корабельних гаїв, дібров, тінистих букових лісів і густих пихтарників з просторими галявинами, вкритими квітучими травами. Зовсім як у середній смузі, тільки в глибині долин проступають скельні піки і вежі, прибрані сяючими перловим блиском вічними снігами.

В'їжджаючи в гори з півночі, спочатку перетинаєш пояс листяних лісів, що починаються з висоти 500-600 м. Нижній його поверх (до 900-1000 м) представлений дубово - грабовими лісами з ліщиною, ясенем, грушею, а верхній (до 1400 м) – буками. В широких освоєних частинах долин подібні ліси зустрічаються островами, але круті, труднодоступні схили ущелин вони покривають суцільно. По берегах річок росте вільха і верба. На висотах від 1200-1400 до 2200 м розташовані темнохвойні ліси (ялиця., ялина). Сухі сонячні схили і скелі зайняті сосною.

Вище йде субальпійський пояс, межі якого коливаються від 1800 до 2500 м. Над кромкою високостовбурного лісу тягнеться смуга буку, березового, кленового криволісся. Тут царство кольорів: оранжеві девясіли, сині дзвоники, білі ромашки, рожеві мальти, жовті лілії, малинова конюшина.

На пологих схилах, де пасуть худобу, травостій бідніше. Тут виділяються чагарники кінського щавлю і отруйної чемериці. На альпійських лугах (2500-3000 м) коротка трава не приховує каміння. Квітковий килим заповнений яскраво-синіми гіацинтами, ліловими примулами, жовтцями, рожевими астрами і фіолетовими дзвониками. Трава і квіти ростуть і на скельних ділянках високо над сніжниками і льодами.

Тваринний світ включає більше 40 видів ссавців і 120 видів птахів. В лісах водяться кабан, косуля, кавказький олень, рись, шакал, куниця. Всюди зустрічається заєць-русак. Розповсюдилася алтайська білка, є і вовки.

Бурий ведмідь влітку тримається у межі лісу, де можна наткнутися на залишену ним ліжку. На трав'янистих уступах поблизу лісу можна побачити стадо сарн, а на скелях у верхів'ях ущелин – турів.

Серед птахів лісового і лугового пояса є як звичайні для середньої смуги – сойка, дятел, зозуля, так і гірські – кам'яна куріпка (кеклик), білоголовий сип, чорний гриф. У високогір'ї живе улар (крупна сіра індичка) і чорна, з жовтим дзьобом альпійська галка, що мешкає біля льодовиків і сніжників.

З плазунів зустрічаються (аж до скель альпійського пояса) ящірки, вужі, медянки, степова і кавказька гадюки. В субальпійській зоні гадюка тримається біля скель і осипів.

В річках і деяких озерах водиться форель.

У верхів'ях Кизгича ростуть 600-700-річні ялиці, що досягають 60-метрової висоти. Унікальний пихтарник оголошено пам'ятником природи. Зустрічається і рідкісний тис ягідний.

Природа Архизу охороняється. Вся його територія оголошена заказником з обмеженою господарською діяльністю, а ущелину Кизгич включено в територію Тебердинського заповідника. У 1968 р. сюди з Кавказького

заповідника були завезені зубри.

Передгір'я і долини, придатні для землеробства, густо заселені. Основний вид господарської діяльності – скотарство. Перегін худоби на гірські пасовища відбувається в травні – червні, сезон звичайно триває до вересня. Для тимчасового мешкання служать традиційні коші – хатини з колод, каменя, драні або лозин і намети.

Луки в долинах, де є дороги, використовуються під сінокоси. Горці ними дорожать, очищають від каміння і обгороджують.

Архиз широко відомий пам'ятниками минулого. Більше інших вивчено залишки городищ, храмів і поховань середньовіччя, побудованих, як вважають, аланами у VIII-XIII ст. На думку істориків, у Нижньому Архизі знаходилася релігійна столиця Аланії. У лісах зустрічаються руїни стін, фортець, огорож, хатин, здичавілі фруктові дерева. На середньовіччя нашаровуються події більш пізнього часу. Карачаєвський аул Архиз виник у 1923 році. За наступні роки долина стала обжитою: побудована гарна автотраса, проведена ЛЕП.

У серпні 1942 року Архиз зайняли частини німецької дивізії "Едельвейс". Прорив через перевали Наур і Кизгич повинен був забезпечити успіх основних операцій на Санчарському і Марухському напрямках. Обеліски і пам'ятні дошки на шляху до перевалів відзначають місця боїв і могили захисників Кавказу. Пам'ятками мужності радянських бійців стали перевали Наур і Кизгич. На перевалі Наур силами туристів і ветеранів відновлена лінія оборони, створено меморіальний комплекс.

По дорозі в Архиз можна познайомитися з найбільшим в країні Великим Альтазімутальним телескопом, встановленим на схилі гори Пастухової на висоті 2070 м.

З Архиза починаються різноманітні за напрямом та складністю маршрути, багато з яких доступні мандрівникам-початківцям. Цікаві екскурсії можна

зробити в околицях аулу.

Спортивні перевали району в основному відносяться до 1 категорії складності. Найскладнішими є перевали Псиш (2Б-3А), Чамагвара (2А), Курелли (2А), Аманауз (2А). В районі можна зробити сходження на вершини 1-2 категорії складності, з яких відкриваються прекрасні оглядові панорами (хребти Абішира-Ахуба, Морх-Сирти, Чучхур, Софійський).

Район Архизу – один з найстаріших та відомих полігонів для гірських походів. Всі популярні перевали району пройдені та докладно описані в обох напрямках. Але при бажанні можна знайти і місця, ще не зовсім, або, навіть, і зовсім не вивчені. Приклад – окремі ділянки хребтів Абішира-Ахуба, Чилік, Загедан, Габулу.

Взаємне положення гірських хребтів і долин річок в районі Архиза дає безліч можливостей для складання гірських маршрутів 1-3 категорії складності. Проведення пішохідних, велосипедних, лижних маршрутів недоцільно через сильну розчленованість і альпійський характер місцевості. Можливе проведення комбінованих гірсько-водних походів (гірське кільце та сплав по Великому Зеленчуку). Водна частина таких маршрутів може мати 2-3 категорію складності.

Віялоподібно розташовані по відношенню до центру району хребти Абішира-Ахуба, Габулу, Аркасара, Софійський можуть служити прекрасною базою для різноманітних по перешкодах і складності «одиничок» і «двійок». Можна планувати тут і акліматизаційне кільце для складніших маршрутів з переходом в район Теберди і Домбая. Можна в Архизі пройти і «трійку», проте можливості району тут обмежені – більшість складних перевалів розташовані в районі ГКХ, що створює додаткові складнощі з прикордонним контролем.

В центральній частині району можна залишити закидання (злиття Архиза і

Псиша; злиття Псиша і Софії; Льодовикова ферма у верхів'ях Софії; т/б «Романтик» в середній течії Архиза; база МНС поблизу Лунної галявини; селище Архиз). В цих же місцях можна поповнити запаси продуктів, хоча твердо розраховувати на потрібний асортимент можна тільки в Архизі.

Форма, тривалість маршруту, набір перевалів і доступних для сходження вершин для походів 1-2 к.с. обмежуються лише досвідом групи і керівника. Всього в Архизі більше 50 перевалів, в основній масі категорій 1А і 1Б. Можна включати в маршрути ще долину Кізгича, але це вимагає додаткових фінансових коштів на оформлення документів для перебування в заповіднику.

Технічний опис

12 . 08 . 13

1 . Урочище Богословка - ущелина річки Хизгора - верхів'я лівої притоки річки Хизгора.

Замовленим транспортом о 6.00 прибуваємо в урочище Богословка (фото 1). Тим же транспортом керівник з частиною групи доїжджає до Архизу, де домовляємося з місцевими водіями (торг доречний!) про трансфер Архиз - база МНС - урочище Богословка. Реєструємося у рятувальників, у них же залишаємо закидання. Близько 10.00 група в зборі. Після перекусу виходимо на маршрут в 11.20. Наїжджена ґрунтова дорога піднімається по долині Хизгори на Пн-З. На розгалуженні доріг після споруджуваних котеджі в (можливо, нова турбаза), в 5 хв. *(тут і далі зазначений чистий ходовий час (без урахування привалів, розвідок та ін.), якщо не вказано інше)* від траси, йдемо на Пд З (фото 2), ближче до русла річки. Незабаром дорога губиться, продовжуємо йти поблизу русла Хизгори на З, Пн-З. Виходимо на широку, але зарослу стежку, що йде в потрібному напрямку. На жаль, через 15-20 хв. втрачається і вона. Схили ущелини стають стрімкіше, періодично обходимо виходи скель, ділянки бурелому (фото 3). Через 1 год. 30 хв. від шосе виходимо до злиття Хизгори і її лівого *(тут і далі поняття «лівий» і «правий» даються орографічно, якщо не вказано інше)* припливу. Продовжуємо підйом по лівому борту припливу, в незмінному Пн-З напрямку. З'являється листяний ліс з ділянками криволісся, схили стають більш пологими. На террасці біля кордону лісу (фото 4) о 15:25 ставимо табір.

3,5 км

+ 720 м

2 год. 30 хв.

13 . 08 . 13

2 . Верхів'я лівої притоки річки Хизгора - траверс відрогів хребта Абішіра - Ахуба до перевалу Барітовий (1А, 2 809 м) - верхів'я річки Малий Кяфар.

Вихід в 9.20. Похмуро, невеликий дощ. Піднімаємося на Пн, Пн-З по трав'янистому схилу середньої стрімкості (фото 5). Через 45 хв. від межі лісу виходимо на дорогу, що йде по гребеню хребта на Пд-З, в обхід вершини 2372 м. Дорога

незабаром проходить через отвір в скелях - своєрідні « ворота » (фото 6). Йдемо дорогою на З, Пн-З. Попереду - некатегорійний перевал Зборовського, 2 300 м (фото 7). І з гребеня добре проглядаються верхів'я Хизгори. Річка тече в ущелині, по якій явно немає безпечного виходу наверх. Оптимальний вихід на хребет Абішира - Ахуба від Богословського урочища - або долинами лівих притоків Хизгори, або пастушими стежками з долини Зеленчука (див. панораму 1 у розділі « Додатки »). Продовжуємо рух по дорозі на З, Пд-З. Через 1 годину від скальних « воріт » проходимо повз триангулятор на вершині 2 455 м (фото 8). Дорога поступово втрачається у траві. Використовуючи коров'ячі стежки, продовжуємо траверсувати гребінь на Пд-З. Зліва по ходу - неширока долина, вона замикається перевалом Берюауш (Вовчий) (н/к, 2 600 м) (фото 9). Сідловина перевалу прихована туманом. Поступово набираємо висоту. Праворуч по ходу гребінь обривається скельні виходи в долину річки Ведмежої.

Через 1 год. 40 хв. від вершини 2 455 м виходимо на основний гребінь хребта Абішира - Ахуба. Здалеку видно орієнтир - вишка з антенами стільникового зв'язку (фото 10). Погода налаштовується, в розриви хмар проглядає сонце. За 20 хв. спускаємося на широку трав'янисту сідловину (фото 11, 12) перевалу Малий Кяфарський (н/к, 2 730 м). Тура на перевалі немає. Продовжуємо підйом пологим траверсом на З (фото 13), ще через 30 хв. виходимо на осипну перемичку - перевал Піонер Архизський (1А, 2 900 м) (див. панораму 2). Тут о 15:00 зупиняємося на давно зароблений відпочинок і перекус, благо на північному схилі перевалу є невеликий сніжник і з нього стікає струмочок. Практично на всьому маршруті від місця ночівлі не було води (або до неї потрібно було досить далеко спускатися). Далі на З в розривах туману проглядає широкий трав'янистий гребінь. Десь у ньому - перевал Барітовий. І він, і Піонер Архизський виводять в долину Малого Кяфара. Підйом від селища Архиз на обидва перевали приблизно однаковий - досить стрімкі (до 25 - 35°) і протяжні трав'янисті схили. А ось північна сторона у Барітового значно простіше. Ділянка маршруту на сьогодні майже пройдена, тому не поспішаємо. Небо знову затягує, туман закриває ближні схили. О 17:00 виходимо (фото 14), за півгодини в З напрямку по осипам і траві виходимо до туру на великому полі перевалу Барітовий (1А, 2809 м) (фото 15). О 17:50 виходимо на Пн пологим трав'янистим схилом. Через 10

хв. біля перших же струмочків на рівних трав'янистих майданчиках ставимо табір (фото 16).

14,3 км   + 1183 м   - 381 м   5 год. 5 хв.

14.08.13

3. . Верхів'я річки Малий Кяфар - гора Джумарикли- Тюбе (1А, 3 186,3 м, рад.) - перевал Архиз (1А, 2 970 м) - річка Запрудна - верхів'ярічки Кяфар - Агур.

При нормальному самопочутті групи на сьогодні запланований елемент «активної акліматизації» - підйом на вершину висотою майже 3 200 метрів. Ознак гірської хвороби ні в кого немає, настрої бойовий, тому в 7:00 виходимо з прицілом на вершину. У долинах туман, але зранку небо ясне, тихо. Починаємо плавний підйом по нестрімкій траві та осипам Сх ребра Джумарикли - Тюбе (фото 17). Трав'янистою терасою перетинаємо стрімкий осипний схил, виходимо на Пд ребро вершини. Від ночівлі - 40 хвилин. Осипний схил, що спускається на Пд, виводить на трав'янисту перемичку перевалу Архиз. Залишаємо рюкзаки, виходимо в радіалку на вершину (фото 18). Шлях по скельно - осипному гребеню нескладний, стрімкі ділянки осипів і нечисленні скельні виходи легко обходяться. Ближче до вершини на гребені з'являється слабка стежка (фото 19). За 40 хвилин (від залишених рюкзаків) піднімаємося на вершину Джумарикли - Тюбе (1А, 3 186,3 м). Записки в турі немає (фото 20, 21; панорама 3). Вершини немає в класифікаторі, однак по складності вона цілком «тягне» на 1А. З вершини добре видно середню частину спуску з перевалу Архиз. Повертаємося по шляху підйому, спуск зайняв 20 хвилин. Ще через 10 хв. спускаємося на перевал Архиз (1А, 2970 м). На перевалі - о 9:30 (фото 22). Знімаємо записку туристів з Пензи (керівник Байкіна А. В.) від 13.08.13. Виявилось, що буквально на півгодини розійшлись з цією групою на перевалі Барітовий. На сідловині перевалу є майданчики, вода в невеликому озерці на 3 схилі. О 9:50 починаємо спуск по нестрімкому осипному схилу на 3 – Пн-3 (фото 23). Орієнтир - слабовиражений 3 гребінь Джумарикли-Тюбе. Через 15-20 хв. підходимо до початку кулуара, що стрімко спускається в долину річки Запрудної, до однойменного озера (фото 24). Правий борт кулуара

трав'янистий, лівий – трав'янисто - осипний. Спускаємося лівим бортом. Поступово стрімкість схилів збільшується, потрібна обережність (фото 25). З'являються фрагменти стежки. Через 55 хв. від перевалу обходимо скельний притиск, слабка стежка йде по лівому борту кулуара. Ще через 10 хв. виходимо на биту стежку (фото 26), що траверсом спускається з півдня (можливо, від перевалу Грозвий і озера 2 608 м). Стежка по трав'янистому стрімкому гребеню за 10 хв. спускається до витoku річки Запрудної (фото 27, 28) і незабаром втрачається на трав'янистих пологих схилах (див. панорама 4).

Продовжуємо рух на Пн правим берегом річки (фото 29). Невдовзі з'являється скотопрогонна стежка. За 1 годину спускаємося до злиття Запрудної і Кяфар - Агура. По камінню переходимо Запрудну (фото 30, 31), перетинаємо обширну луговину з покинутим кошем (житловий кіш знаходиться трохи нижче, на самому злитті річок). Через 15 хвилин від броду через Запрудну переходимо, також по камінню, на лівий берег Кяфар-Агура (фото 32). Доброю стежкою рухаємося вгору по річці, на 3, Пд-3. Через 30 хв. проходимо потужний правий приплив Кяфар-Агура, що витікає з Турячого озера. Ще через 45 хв. проходимо злиття двох витоків Кяфар-Агура. На 3, вгору по лівому витoku, йде стежка на перевал Кяфар (Кумбиж) (н/к, 2 798 м). Повертаємо в долину правого витoku, до півдня (фото 33). Відкриваються чудові види на білосніжні 200-300 метрові скельні скиди в бортах долини (фото 34). Попереду видно могутній скельний пік, провал до Пн в ід нього - перевал Милгвал. Стежка втрачається на трав'янистих пологих схилах. Через 40 хв. після злиття витоків Кяфар - Агура, о 17:00, ставимо табір на лівому березі ріки (фото 35). Навпроти нас, на правому борту ущелини – характерні гігантські скельні скидання.

15, 1 км   + 1020 м   - 1253 м   6 год. 20 хв.

15 . 08 . 13

4 . Верхів'я річки Кяфар - Агур - перевал Агур Південний (1А, 2 968 м) + перевал Федосєєва (1А, 2 987 м) - Лунна поляна - т/б « Романтик ».

Вихід о 7:50. Піднімаємося вгору по струмку, правому витoku ріки Кяфар-Агур. Верхів'я долини здаються суцільною стіною баранячих лобів, але слабка стежка йде вліво по ходу,

на Пд-Сх, у вузький прохід між окремих скель (фото 36). Стежка зрідка маркована турами, додаємо кілька нових турів-орієнтирів. За 40 хв. піднімаємося на Пн берег озера 2 753 м (фото 37, 38). На З відкрився перевал Милгвал, на Пд-Сх - скельно-осипний хребет з двома проходами - Північним і Південним Агурами. Стежка траверсом по трав'янистому гребеню праворуч по ходу огинає озеро, потім, плавно набираючи висоту, осипним схилом з і скельними виходами за 45 хв. виводить на вузьку кам'янисту сідловину - перевал Південний Агур (1А, 2 968 м). На перевалі ми о 9:40 (фото 39, 40). Зняли записку туристів з Москви (керівник Гмошинський В.) від 14.08.13. З перевалу відкривається прекрасний вид на Туряче озеро, Агурське плато. На північному сході, зовсім близько - широка осипна сідловина перевалу Федосєєва. Прямо під перевалом зі східної сторони готується до виходу туристська група. Встановлений голосовий зв'язок підтверджує, що це – четвірка туристів з Пензи, записку яких ми зняли на перевалі Архиз. Бажаємо друг другу доброї дороги та о 10:00 виходимо. Стежкою, пробитою на осипу (фото 41), за 15 хв. потрапляємо на перевал Федосєєва (1А, 2 987 м) (фото 42; панорама 5). Знімаємо записку тих же москвичів, що були на Агурі. З перевалу відкривається широка панорама хребтів Софійського, Габулу, Аркасара. Добре видно плато Габулу - нашу завтрашню мету. В 11:00 починаємо спуск на Пд по слабкій стежці спочатку на осипному схилі, потім на трав'янистій пологій терасі (фото 43). На траві стежка втрачається, знову знаходимо її на З краю тераси. Від трикутної скелі починається складна ділянка протяжністю 250-300 м (конгломератний схил стрімкістю 40-45°). Проходимо його щільною групою, на одній з ділянок - по одному (фото 44). Стежка продовжує стрімко спускатися по трав'янисто-осипному, потім по трав'янистому схилу на Пд (фото 45). Через годину після початку спуску стежка різко звертає на Сх, вліво по ходу (*оптимальніше знайти продовження спуску на Пд*). Перетинаємо глибоку балку. Потім лісом, продовжуючи спуск траверсом на Пд, Пд-Сх, за 45 хв. від повороту стежки виходимо на терасу з кошем. У 300 м на Сх від нього - верхня станція канатної дороги нового гірськолижного комплексу (фото 46). Від канатки стрімко вниз на Пд-З йде ґрунтова дорога, по ній за 40 хв. спускаємося в урочище Лунна галявина. Ґрунтовою дорогою на лівому березі ріки Архиз за 25 хвилин виходимо до величезного будівництва (фото 47). За словами будівельників,

наближаючись до потоку. Через 1 год. 30 хв. виходимо в зону листяного криволісся. Тут дорога переходить в стежку, яка серпантинном піднімається через останні дерева і короткий трав'янистий схил на пологі широке плато Габулу (фото 49). На плато стежка втрачається, йдемо на Пд, Пд Сх. Зліва по ходу, на сході - трав'янистий конус гори Смирнова. Через 5 хв. проходимо маленьке заболочене озерце - калюжу. Ще трохи спустившись від нього в долину річки Габулу, виходимо на терасу з кошем. Від ночівлі - 2 години. На коші зустрічаємося з дещо несподіваною гостинністю господарів - нас пригощають чаєм, кавою, айраном, навіть запрошують залишитися «на баранчика». На тлі повальної комерціалізації це є вельми приємним сюрпризом. Віддячуємо халвою і запасною картою, яка викликала цілі потоки подяки. Нарешті, прощаємося. Оптимальний варіант подальшого шляху - скотопрогонними стежками траверсом на З вийти у верхів'я ущелини, по якій стікає річка Габулу, і потім по стежці на правому борту ущелини (її добре видно від коша) продовжити траверс хребта в Пд напрямку (фото 50).

За 30 хв. по баранячим стежинкам виходимо до струмка у верхів'ях ущелини. Звідси вже явна стежка (її ми бачили від коша) пологим траверсом в Пд-Сх напрямку піднімається на відріг хребта (фото 51). Перевалюємо через відріг в невеликий цирк, по центру якого - велика трав'янисто-осипна тераса, залишки коша (фото 52). Спочатку легка хмарність поступово згущується. Стежкою виходимо на терасу (1 год. 30 хв. від струмка), на її Пд краю в 14:00 зупиняємося на відпочинок і перекус (води немає, невелике озерце на терасі ґрунтовно забруднено табуном коней і парою десятків корів, що пасуться). Вихід затримує дощ з градом, майже півтори години під тентом пересиджуємо негоду. Дочекавшись прояснення, продовжуємо рух складним траверсом без стежки на Пд, Пд Сх. Йдемо крупним осипом, потім по високотрав'ю та порослі рододендрона (фото 53). Як виявилось, стежка, яку ми втратили на терасі, трохи спускається з неї, потім знову піднімається до підніжжя чергового відрігу (фото 54 та панорама 6). Траверсом за 40 хв. ми вийшли сюди ж, однак шлях стежкою був би куди простіше. Стежка піднімається по вельми крутому схилу з і скельними виходами, рясно зарослому рододендронам. Виходимо на гребінь, в густій траві стежка втрачається. Огинати чергову поперечну долинку траверсом не вийде - трав'янисті схили до верхів'їв долини, на З, стають

занадто стрімкими, стежок не видно. У долинку спускаємося по трав'янистих схилах стрімкістю 30-35° , майже внизу знову виходимо на стежку (фото 55). У долинці - залишки коша на межі лісу, кілька струмків. Від місця обіду – 1 год. 45 хв. Для подальшого руху можливі два варіанти - підйом по досить стрімкій траві під осипи скель Горячева і перехід в долину Карасу, або траверс чергового гребеня з виходом в ту ж долину, але трохи нижче. Прохід під скелі Горячева не видний, там можуть бути труднощі. Схил же, який знаходиться перед нами, дуже схожий на той гребінь, на який ми піднімалися в ході розвідки перевалу Карасу з долини Псиша два роки тому. До того ж вечоріє, погода знову хмуриється. Піднімаємося на невисоку трав'янисту терасу, що примикає до гребеня. Стежки по гребеню не видно, але проглядається нескладний шлях підйому без неї. На терасі - невеликий і не зовсім рівний майданчик, на якому ставимо табір о 18:30. Зате з місця ночівлі відкриваються прекрасні види на Софійський хребет, закутаний вечірніми хмарами (фото 56).

13,1 км   + 1 307 м   - 345 м   5 год. 50 хв.

17.08.13

6. . Лівий борт долини річки Карасу - перевал Карасу (1А, 2 910 м) - перевал Темір - Кулак (1А, 3 020 м) - озеро 2 832 м.

Вихід о 8:05. Перемінна хмарність, к середині дня – похмуро. Піднімаємось трав'янисто - осипним схилом на черговий гребінь. Перед нами - верхів'я долини річки Карасу (фото 57). Траверсом з набором висоти рухаємося на Пд, Пд З. Зустрічаються ділянки стежки, відмічені турами. Трави все менше, під ногами - середній осип. Проходимо невелике обміліле озеро, відсутнє на карті. Від ночівлі - 1 год. 30 хв. Зліва по ходу - трав'янистий гребінь, що розділяє долину Карасу і долину безіменної лівої притоки річки Білої (фото 58). У ньому є нескладний «перелаз», що дозволяє потрапити в долину лівого притоку Білої (він витікає з озера 2 838 м), і далі через нескладний відріг на перевал Аюлю (див. панораму 7, 8). Але наша сьогоднішня мета - перевал Карасу. На З від нас височіє скельна вузлова вершина, розташована південніше перевалу Карасу. Зараз видно, що вчорашній варіант підйому повз скелі Горячева можливий (фото 59), хоча технічно

складніше нинішнього шляху (через протяжні і досить стрімкі осипи). Пологими моренними полями в З, Пн З напрямку за 25 хв. виходимо до озера 2 765 м, розташованого під перевальним зльотом Карасу (фото 60). На Сх березі озера - чудові стоянки. Підйом на перевал нескладний - від величезного валуна осипним кулуаром (30°) і потім трав'янисто - осипним схилом (25-35°). На перевалі Карасу (1А, 2 810 м) в 11:30, від озера 265 м – 30 хв. (фото 61, 62). Сідловина неширока, осипна. Спуск на З досить стрімкий (до 45°), можна або траверсом на Пд З вийти на більш пологі схили, або спуститися стрімким осипним кулуаром прямо до трьох невеликих озер. Нижче озер цирк перевалу Карасу зливається з цирком перевалу Темір-Кулак, утворюючи велику висячу долину річки Темір-Кулак. Знімаємо записку інструкторів т/к «Вестра», які радіально піднялися на перевал (вони називали його перевалом Габулу) з боку перевалу Темір-Кулак торік. Інструктори зняли записку ростовчан, що проходили перевал в 2011 році. Нехарактерна частота відвідань для Архиза!

Наш подальший шлях - траверс стрімкого осипного цирку до гребеня, що розділяє цирки Темір-Кулака і Карасу, і далі на перевал Темір-Кулак. Виходимо на Пд, Пд З. Осипний схил з ділянками трави стрімкий (близько 45°), але рухатися по ньому цілком можливо (фото 63).

Між двома скельними безіменними вершинами на Пд від нас - чітка скельно-осипна сідловина (на карті вона позначена як перевал Карасу Південний). Це може бути перевал (з нашої сторони 1А – 1А*), який з'єднує долини Темір-Кулака та Білої (див. панораму 8). Якщо з нього є нескладний спуск на Пн (скоріш за все, у район озера 2 838 м), то цей перевал повністю заслуговує на вивчення та проходження.

Незабаром виходимо на середній живий осип, який прикриває майже зниклий льодовичок (під камінням видно лід). Подальший траверс без втрати висоти стає небезпечним (фото 64). Спускаємося в обширну осипну мульду по центру цирку, а вже звідти осипом і травою піднімаємося на гребінь (фото 65). Від перевалу - 1 год. 10 хв. Від гребінця траверсом середнім осипом (30-40°) виходимо на перевальний зліт Темір-Кулака. Підйом з цього боку важкий, проходить по живому дрібному осипу, поверх якого лежать більш великі камені (фото 66). Розпочавшись дощ змушує подвоїти обережність. Піднімаємося на перевал Темір-Кулак (1А, 3 020 м) о 15:00, знімаємо записку групи з Рязані (керівник Кузнєцова Ю.) від

06.08.13. Ще півгодини під тентом перечікуємо дощ (фото 67, 68). Спускаємося на Пд З живим дрібним, потім середнім осипом (фото 69). Стародавнім моренним полем виходимо на Сх берег озера 2 832 м, від перевалу 30 хв. О 16:30 ставимо табір (фото 70). Ввечері та вночі - сильний дощ.

6,4 км   + 541 м   - 299 м   5 год. 25 хв.

18.08.13

7. .Напівднювання. Озеро 2 832 м - перевал Оленячий (1А, 2 922 м) - перевал Роздільний (Клюковського) (1А, 2 820 м) - озеро Бублик.

Зранку знов дощ, тому не поспішаємо з виходом. Тільки о 9:30 ми на маршруті. Обходимо озеро 2 832 м з Пн, залишаючи його зліва походу (фото 71). На Пд З від нас - ще одне невелике озеро і провал між горою Дукка-Баші і вершиною 3 063 м - перевал Оленячий (1А, 2 922 м). Трав'янистими і середнеосипними схилами піднімаємося на перевал за 1 годину (фото 72, 73). Зняли записку туристів з Таганрога від 09.08.13. Низька щільна хмарність насторожує. З перевалу на Пд Сх видно стрімкий, але невисокий скельно - трав'янистий гребінь, одне із знижень в ньому - перевал Клюковського (фото 74). Нескладним осипом спускаємося з перевалу Оленячий на горбисте моренне поле, за годину підходимо до зльоту на перевал Клюковського. Трав'янистий схил зі скельними виходами непротяжний (250-300 м), але стрімкий (до 55°). Слабка стежка полегшує підйом (фото 75), за 20 хв. виходимо на перевал. Зняли записку туристів гірського клубу «Підйом» (Запоріжжя, керівник Владіміров І. П.) від 14.08.13. Сідловина трав'яниста, вузька - з великими труднощами розміщуємося на ній для фотографії (фото 76, 77). Спуск на Пд проходить стрімким (45-50°) трав'янистим схилом (фото 78), є слабка стежка. За 50 хв. спускаємося в широку трав'янисто-осипну улоговину.

Можливо, є варіант підйому на перевал Дорбун без втрати висоти, від перевалу Клюковського - траверсом на З, в обхід озера Бумеранг і далі траверсом хребта до перевалу Дорбун (див. панораму 9). Однак щільна грозова хмарність не дає можливості пройти цим шляхом.

Виходимо на слабку стежку, огинаємо в Пд напрямку

невиражений гребінь, порослий рододендромом, і вздовж струмка піднімаємося до озера з невеликим трав'янистим острівцем - озера «Бублик», від перевалу Клюковського - год. 40 хв. На озері ми в 14:20. Тут обідаємо. Погода явно псується, тому о 15:00 ставимо табір. І вчасно: буквально через півгодини починається дощ (фото 79), що з невеликими перервами не вщухає до пізнього вечора.

4,5 км   + 198 м   - 404 м   4 год.

19.08.13

8 . Озеро Бублик - перевал Дорбун (1А, 2 882 м) + перевал Дурицького (1А*, 3 030 м) - річка Аманауз – долина ріки Псиш.

Вихід о 7:00. Ясно, прохолодно. Якось невловимо, але виразно відчувається настання осені. Піднімаємося на Пд по стежці вздовж трав'янистого гребеня (фото 80). Є тури. Стежка траверсом по трав'янистих схилах середньої стрімкості виводить на обширну плоску сідловину перевалу Дорбун (1А, 2 882 м). На сідловині скільки завгодно місця для наметів, є невелике чисте озерце (фото 81, 82). Від озера Бублик - 40 хвилин. Зняли записку туристів гірського клубу «Підйом» (Запоріжжя, керівник Владіміров І. П.) від 14.08.13. З перевалу спускаємося на Пд стрімкою кам'янистою стежкою (фото 83), потім нею же траверсом рухаємося на Пд Сх, перетинаючи осипи і трав'янисті ділянки. Попереду, відділений від нас декількома зарослими моренними валами, невеликий льодовик перед перевалом Дурицького (фото 84). Можливий обхід льодовика (на осипах лівого борту долини, трохи вище нас, є прохід, а ближче до перевалу - навіть слабка стежка). Але один з пунктів нашого походу - робота з кішками. По бічній кишені стародавньої морени за 30 хв. від перевалу піднімаємося до пологої ділянки схилу на початку льодовика. Тут надягаємо кішки, проводимо інструктаж, коротке тренування (фото 85) і продовжуємо підйом по льодовику на Сх, Пд Сх. Лід спочатку майже рівний, потім стрімкість поступово збільшується до 15-20° (фото 86). Пориста поверхня льодовика з проталинами-«сходінками» дозволяє обходитись без перил. Через 35 хв виходимо на пологу ділянку середнього осипу під зльотом на перевал Дурицького, знімаємо кішки (фото 87). Перевальний зліт - вельми живий, дрібний і середній стрімкий

осип (35-45°). Траверсуємо зліт вліво по ходу (200-300 м) до скель лівого по ходу борту долини. Вздовж скель по слабкій стежці піднімаємося на перевал Дурицького (1А*, 3 030 м). Від льодовика - 40 хвилин. На перевалі об 11:00. Сідловина вузька, скельно-осипна (фото 88). Зняли записку туристів з Таганрога від 10.08.13. Від сідловини перевалу на З йде осипний гребінь, що спускається в невеликий цирк (див. панораму 10). На Пд від гребеня - відкритий напівзниклий льодовичок. Спускаємося по З стороні гребеня. Схил стрімкий та камененебезпечний, йдемо щільною групою (фото 89). При наявності снігу на цій ділянці може виникнути потреба в наведенні 40-60 м поручней. Подальший шлях спуску - осипи і трав'янисті ділянки лівого борту цирку. Праворуч по ходу залишається могутній скельний останець. За 50 хв. спускаємося на пологу ділянку моренного поля. Подальший спуск - на Сх осипами середньої стрімкості та трав'янистим ділянкам. Ще один трав'янистий уступ залишаємо справа по ходу. Стежкою по трав'янистим схилам за 1 год. 30 хв. від перевалу в Пд Сх, Сх напрямку виходимо на оглядову терасу (фото 90, 91) з великими каменями. Тут зливаються стежки з перевалу Браконьєрів, перевалів Олежек і Дурицького (див. панораму 11). З майданчика відкривається вражаючий вид на найвищу точку Архиза - гору Псиш (фото 92), є добрі, хоча і засмічені, майданчики для нічівлі. Набитою, але стрімкою стежкою в Пд Сх напрямку спускаємося в долину Аманауза (фото 93). Через 45 хв. від тераси з великими каменями виходимо до річки Аманауз. На береговому обриві стежка стрімко звертає вліво по ходу, вниз за течією Аманауза. До самої річки спускатися не варто - ділянку стежки вздовж русла змило разом з частиною притиску. Незабаром стежка все ж спускається до річки. На галькових мілинах стежка відзначена турами. Через 30 хв. стежка входить в високостовбурний хвойний ліс, ще через 25 хв. виходимо на дорогу в долині Псиша, проходимо повз величезний валун з пам'ятними табличками. Продовжуємо рух по ґрунтовій дорозі вниз по лівому березі Псиша. Через 40 хв. від валуна з табличками виходимо до великої галявини зі слідами вирубок, кількома порожніми будівельними вагончиками. Наприкінці галявини - міст, вірніше, залишки моста через Псиш. Навпроти галявини, відокремлені від неї невеликим рукавом Псиша, - відмінні обладнані стоянки (фото 94 зроблене на днюванні), є навіть баня. О 18:45 ставимо табір.

11,5 км   + 589 м   - 1 556 м   6 год. 15 хв.

20 . 08 . 13

9 . Днювання в долині річки Псиш .

Відпочиваємо, ремонтуємо спорядження, чистимося, миємося.

21 . 08 . 13

10 . Долина ріки Псиш - озеро 2 554 м - озеро 2 980 м (перевал Караджаш).

Вихід о 8:20. Через кілька хвилин підходимо до мосту. Стан його плачевний, але подолати по ньому основний потік Псиша (шириною метрів 5) цілком реально (19 серпня ввечері ми спостерігали за групою москвичів, що переправлялися по мосту). По одному, дотримуючись граничної обережності, переходимо на острів з річкових відкладень (фото 95).

При необхідності трохи вище за течією (навпроти стоянок з лазнею), де Псиш розтікається кількома рукавами, його можна перетнути вбхід стінкою - рівень води в річці в порівнянні з липнем або початку серпня низький.

Другий рукав (зовсім невеликий) переходимо по колоді. Виходимо на дорогу, що йде правим берегом Псиша, рухаємося по ній на Пд, вгору за течією. Основна дорога йде уздовж русла річки, іноді стежками обходимо зарослі ділянки. На узбіччях - зарості малини, що сильно уповільнюють рух. Мужньо долаючи солодкі перешкоди , через 1 год. 20 хв. від мосту виходимо на галявину з будинком лісорубів (фото 96). Поруч, прямо в руслі річки - кинуті вантажівки, трактор-трельовщик. Мабуть, прибутки від браконьєрських вирубок дозволяють не переживати з приводу поламаної техніки. Околи ці галявини являють собою мерзенний смітник, засіяний деталями машин, побутовим сміттям, залитий соляркою і маслом.

Дорога тут розходиться декількома розвилками. Розвідка показує, що вони ведуть на найближчі ділянки лісорозробок. Не знайшовши основну дорог у в плутанині розбитих колій, йдемо вгору за течією річки ще 10 - 15 хвилин. Потім піднімаємося без стежки по стрімкому, зарослому густим лісом схилу на Сх. Через 15 хв. складного шляху виходимо на стару

ґрунтовку, по ній продовжуємо підйом на Сх, Пн Сх. Незабаром дорога переходить в стежку, що стрімко піднімається по сосновому лісі. Праворуч по ходу шумить потік, що впливає з озера 2 554 м («озеро з клумбочками»). За 50 хв. після виходу на дорогу піднімаємося на межу лісу. Попереду, в широкій пологій лощині - залишки коша. Продовжуємо підйом по лівому по ходу схилу лощини, в густій траві стежка втрачається (фото 97). Орієнтир підйому - перегин трав'янисто-осипного схилу зліва по ходу від потужного струмка, що тече з озера 2554 м. Знову виходимо на стежку (вона траверсувала схил вище лінії нашого підйому), через годину від межі лісу виходимо на озеро 2 554 м. У ньому є кілька острівців, вкритих пишною травою, що дуже нагадують красиві клумби. Тут перекус, відпочинок (фото 98).

Подальший шлях підйому - на Сх, вздовж Пд берега озера (фото 99). Потім по широкій трав'янисто-осипній лощині на Пн. Праворуч по ходу - скельні стіни, що закривають прохід до озера Кратерне, ліворуч - пологий трав'янистий укіс. Місцями виходимо на стежку. Через 45 хв. від озера з клумбочками, подолавши першу ступінь підйому, виходимо у виположення лощини (фото 100). Тут добрі трав'янисті майданчики для ночівлі, по нестрімкому осипному схилу у Сх напрямку можна піднятися до озера Кратерне. Продовжуємо підйом по слабкій стежці на Пн, Пн Сх по осипам і нечастим вже трав'янистим ділянкам. Осипна лощина поступово повертає на Сх. Через 50 хв. від початку другого ступеня підйому проходимо невелике озерце, залишки сніжника (фото 101). На трав'янистих п'ятачках в кишені старо давньої морени - чудові майданчики для нічлігу. На одному з них - з десяток викладених з каміння написів, в основному - назви міст. Дуже екологічний варіант «увічнення» своїх походів!

Тут стежка остаточно зникає серед моренних валів. Лощина поступово вигинається на Пд Сх, Пд. Підйом по середньому та крупному осипу стрімкішає, йдемо повільно - позначається набір висоти майже в 1 300 метрів. Через 50 хв. після озерця і майданчиків з написами піднімаємося до невеликого озера практично під самим перевалом Караджаш - до його сідловини залишається 300 - 400 метрів. О 17:00 ставимо табір (фото 102).

9,4 км

+ 1 378 м

- 63 м

6 год. 5 хв.

22 . 08 . 13

11 . Озеро 2980 м - гора Мінгі- Кель-Баші (1Б, 3 243 м, рад.) - перевал Караджаш (1А, 3 022 м) + перевал Кель - Ауш (1А, 2 866 м) - Софійські озера - перевал Іркіз (1А, 2 871 м) – долина ріки Ак - Айри.

Вихід о 6:20. Починаємо підйом на Пн гребінь вершини Мінгі-Кель-Баші. Середній осип стрімкістю 35-45°, скельні виходи легко обходяться (фото 103).

Підйом на вершину можливий двома варіантами - по Пн гребеню та по Пн з контрфорсу. Обидва варіанти марковані турами. Виходячи з того, що сніжник, що закриває в липні значну частину гребеня, практично стаяв, сильно спростивши підйом з Пн, вибираємо маршрут по гребеню, як більш короткий і видовищний.

Виглядаючи тури, по середньому осипу виходимо на гребінь (фото 104 - 106). Тут є місце під одну палатку, а на світанку і заході сонця відкриваються дивовижні види. До вершини залишається 300-350 м по скельно-осипному гребеню майже без набору висоти. Рухаємося не кваплячись - види просто зачаровують, а кілька ділянок гребеня вимагають уважності і гімнастичної страховки (фото 107, 108 – вид вперед і назад з одного місця). Виходимо на вершину (фото 109) через 1 год. 10 хв. після початку підйому. Зняли записку туристів гірського клубу «Підйом» (Запоріжжя, керівник Ємельянов М.) від 20.08.13. Спуск по шляху підйому зайняв 40 хвилин.

Збираємо табір, виходимо в 9:35. Підйом на перевал Караджаш (фото 110) по нестрімкому осипному схилу зайняв 5 хвилин. Зняли записку туристів міста Корольов (Московська область), керівник Прокоф'єва А. В., від 21.08.13.

На Сх від перевалу відкривається панорама красивого цирку з озером Верхня Зап'ята, верхів'я річки Гаммеш-Чат, близька вже долина Софії. Видно низьку осипну перемичка біля підніжжя скелястої гори Пештера - наш наступний перевал Кель-Ауш (1А, 2 866 м). Самостійного значення він не має, і звичайно використовується в зв'язці з перевалами Караджаш або Іркіз.

Початок спуску проходить по стрімкому, до 50°, трав'янисто-осипному схилу (фото 111). Спуск полегшує слабка стежка. Рухаємось дуже обережно, плотною групою. За 15 хв. проходимо стрімку ділянку, по моренним полях і невеликому сніжнику траверсом ще за 25 хв. виходимо на широку сідловину

Кель-Аушу (фото 112). Є вода, майданчики для ночівлі. Записки в турі немає. Набитою стежкою продовжуємо рух траверсом на Пд, Пд Сх (фото 113). Стежка йде по красивих циркам Софійських озер. Рухаємося повільно, майже на кожному кроці зупиняючись і буквально вбираючи навколишню красу. Під перевальним злетом Іркізу, на Пд березі Великого Софійського озера, зупиняємося на відпочинок і перекус. Тут відносно людно - трохи нижче і на північ від озера стоїть великий стаціонарний табір якихось альпзборів, через перевал Іркіз час від часу проходять групи явно екскурсійного виду. Від перевалу Кель-Ауш - 40 хв. руху.

На перевал Іркіз (1А, 2 871 м) піднімаємося по стежці, пробитою в дрібному осипу. Сніжник, що зазвичай закриває осип, повністю стаяв. Перед самою сідловиною схил стає стрімкішим, потрібна обережність (фото 114). За 7 хв. від озера піднімаємося на сідловину Іркіза. Знімаємо записку вже знайомої групи з підмосковного Корольова (керівник Прокоф'єва А. В.) від 21.08.13. Майже відразу після нашого виходу на перевал зі сторони ріки Ак-Айри піднімається група росіян з Краснодару. З превеликим подивом дізнаємося, що в складі групи є наш земляк - миколаївець Олег! Не кваплячись, насолоджуємося традиційної шоколадкою і видами з заключного в цьому поході перевалу (фото 115). О 13 год. 40 хв. починаємо спуск на Пд, Пд Сх по слабкій стежці на камененебезпечному стрімкому трав'янистому схилі (фото 116). Після декількох вигинів серпантину стежка продовжує спуск траверсом, що полегшує шлях. Незабаром проходимо розвилку зі стежкою, яка в 3 напрямку піднімається до перевалу Баш-Джол (Столичний) Повертаємо на Сх, через 50 хв. від перевалу проходимо тераску з місцями під ночівлі (фото 117). Після тераски - стрімкий короткий спуск по яру, в якому тече 3 витік ріки Ак-Айри. Прямо перед нами - всяча долина ріки Ак-Айри. Вона замикається потужними баранячими лобами, по яким водоспадами спадають центральний та східний витіки річки (фото 118). Понад баранячими лобами на Спартаківські ночівлі йде бита стежка (перетинається з нашою стежкою - перед самим початком спуску в яр). До всячої долини Ак-Айри - 1 год. 30 хв. від перевалу Іркіз. Ще 25 хв. займає спуск до злиття Ак-Айри та Софії. Тут популярне місце відпочинку, багато таборів (фото 119). Знаходимо віддалену галявинку на правому березі Ак-Айри (не доходячи до злиття з Софією; перехід на правий берег - по стаціонарній колоді), в

17:00 ставимо табір. У 10 хвилинах ходу, в долині Софії – тимчасовий риночок. Тут же закінчується дорога з Архиза та починається стежка на Софійські водоспади і перевал Софійське Сідло.

9 км + 394 м - 1 414 м 5 год. 20 хв.

23.08.13

12 . Долина ріки Ак-Айри – радіальний вихід до Софійських водоспадів – селище Архиз.

Від колишньої Льодовикової ферми (її залишки можна побачити біля дороги в 1-1,5 км вниз за течією Софії від риночку) до Архизу – 14 км ґрунтовою дорогою та асфальтом. Повністю виконаний план походу та фінансові можливості дозволяють проїхати цю відстань, звільнивши час та сили для відвідання однієї з перлин Архизу – Софійських водоспадів. Автомобільне сполучення з Архизом досить жваве – сюди привозять багато екскурсій на водоспади. З водіяма можна домовитись про рейс на Архиз, поки їх пасажирки оглядають водоспади.

Бита стежка по лівому берегу Софії починається безпосередньо від ринку. Верхів'я Софії дуже мальовничі. За 50 хв. піднімаємось до самого потужного, 3 водоспаду (фото 120). Далі на Сх з могутніх баранячих лобів стікає ще з десяток водоспадів, але пройти до них (а також до перевала Софійське Сідло) можна тільки правим берегом Софії. Перехід туди через потік, до якого ми підійшли, небезпечний. Спускаємось за 40 хв. по шляху підйому. З водієм Маджидом (тел. 8 905 421 39 19) ми домовилися ще вчора, тому майже відразу від'їжджаємо (фото 121). По дорозі відвідуємо ще одне місце, на якому обов'язково треба зупинитися – меморіал воїнам Великої Вітчизняної на галявині Таулу, на злитті Софії та Псишу.

В Архизі мидесь опівдні. Телефонуємо до МНС РФ та додому, повідомляємо про закінчення спортивної частини походу. Є час трохи привести себе до ладу, закупити сувеніри та ще раз скуштувати чудові хичіни та айран. О 16.00 вантажимося до автобусу. Ще один похід закінчено.

2,9 км + 307 м - 307 м 1 год. 30 хв.

Разом : 104, 6 км + 8 409 м - 7 691 м 53 год.

Висотний профіль

1 - Перевали та вершини

1 – вершина Джумарикли-Тюбе (3180 м)

2 – перевал Архиз (2970 м)

3 – перевал Агур Південний (2968 м)

та перевал Федосєєва (2987 м)

4 ■ перевал Карасу (2910 м)

5 – перевал Темір-Кулак (3020 м)

6 –перевал Оленячий (2922 м)

7 – перевал Клюковського (роздільний), (2820 м)

8 – перевал Дорбун (2882 м)

9 – перевал Дурицького (3030 м)

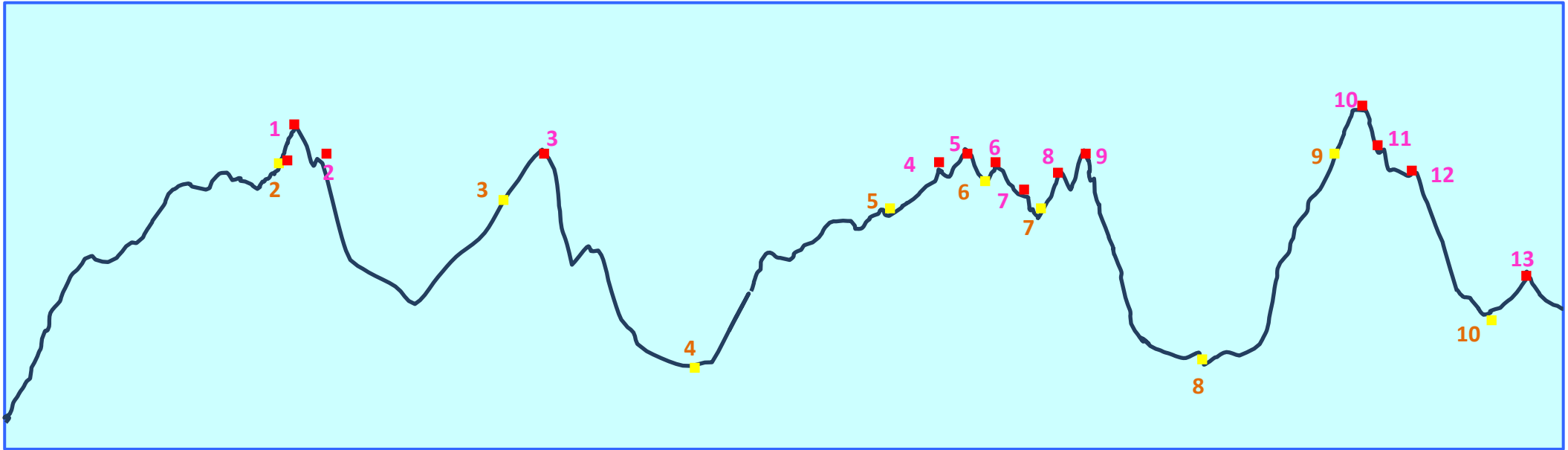
10 – вершина Мінгі-Кель-Баши (3243 м)

11 – перевал Караджаш (3022 м)

12 – перевал Іркиз (2871 м)

13 – радіальний вихід до Софійських водоспадів (2250 м)

Висотний профіль маршруту

Радіальні виходи показані повністю

40

1
- Перевали та вершини

1 – вершина Джумарикли-Тюбе (3180 м)

2 – перевал Архиз (2970 м)

радіальні виходи показані повністю

■ Перевали та вершини

1 – гора Джумарикли-Тюбе (3160 м)

4 – перевал Карасу (2910 м)

■ **1** Місця ночівель

3 – перевал Агур Південний (2968 м) та перевал Федосєєва (2987 м)

5 – перевал Темір-Кулак (3020 м)

6 – перевал Оленячий (2922 м)

8 – перевал Дорбун (2882 м)

10 – вершина Мінгі-Кель-Баши (3243 м)

12 – перевал Іркиз (2871 м)

1 – верхів'я лівої притоки Хизгори (2000 м)

3 – верхів'я ріки Кяфар-Агур (2560 м)

5 – лівий борт долини ріки Карасу (2600 м)

7 – озеро Бублик (2620 м)

9 – озеро 2980 м

7 – перевал Ключовського (Роздільний), (2820 м)

9 – перевал Дурицького (3030 м)

11 – перевал Караджаш (3022 м)

13 – радіальний вихід до Софійських водоспадів (2250 м)

2 – північні схили перевалу Барітовий (2770 м)

4 – долина ріки Архиз (1640 м)

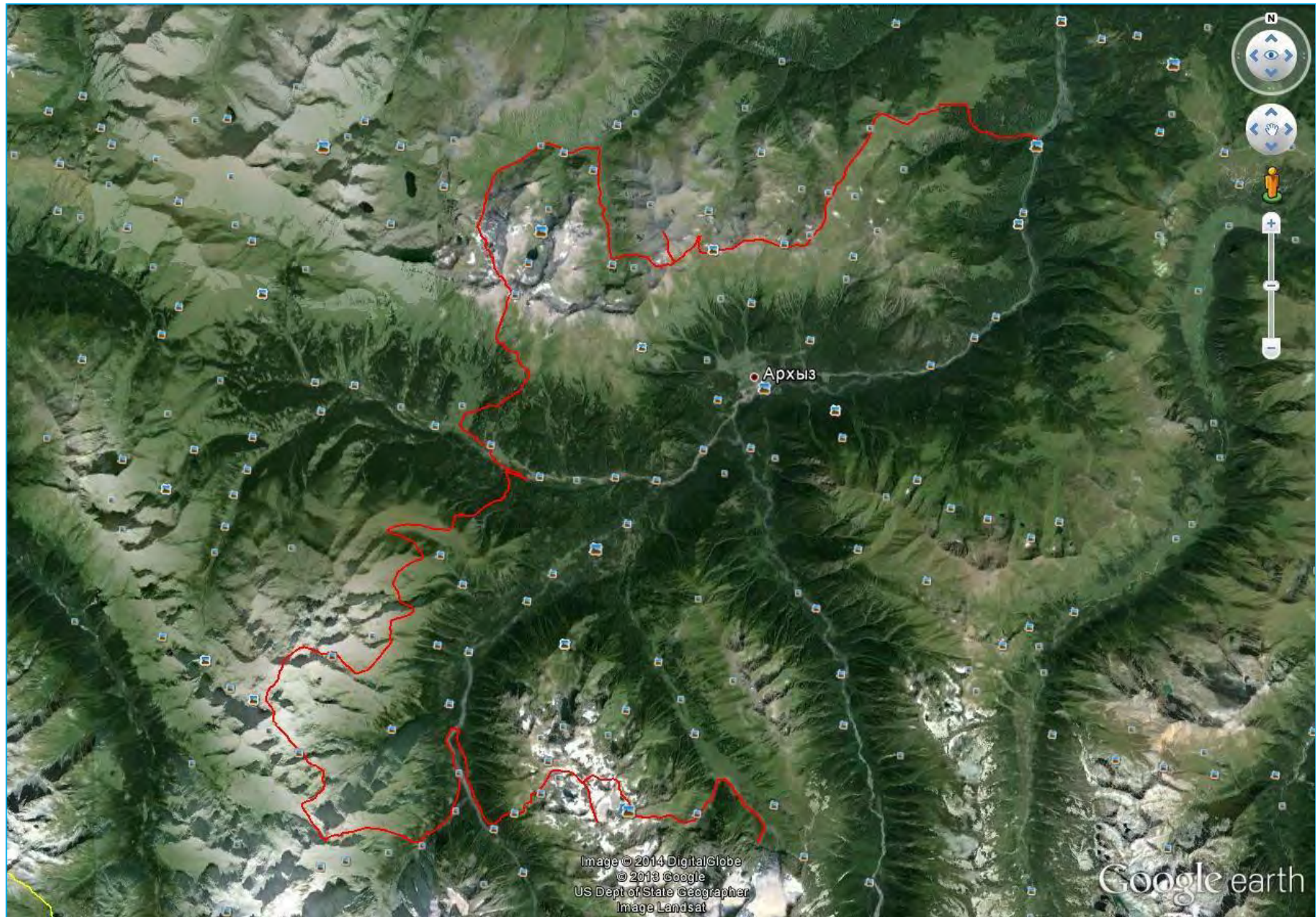
6 – озеро 2832 м

8 – долина ріки Псиш (1630 м)

10 – злиття Ак-Айри та Софії (1980 м)

Картографічні матеріали

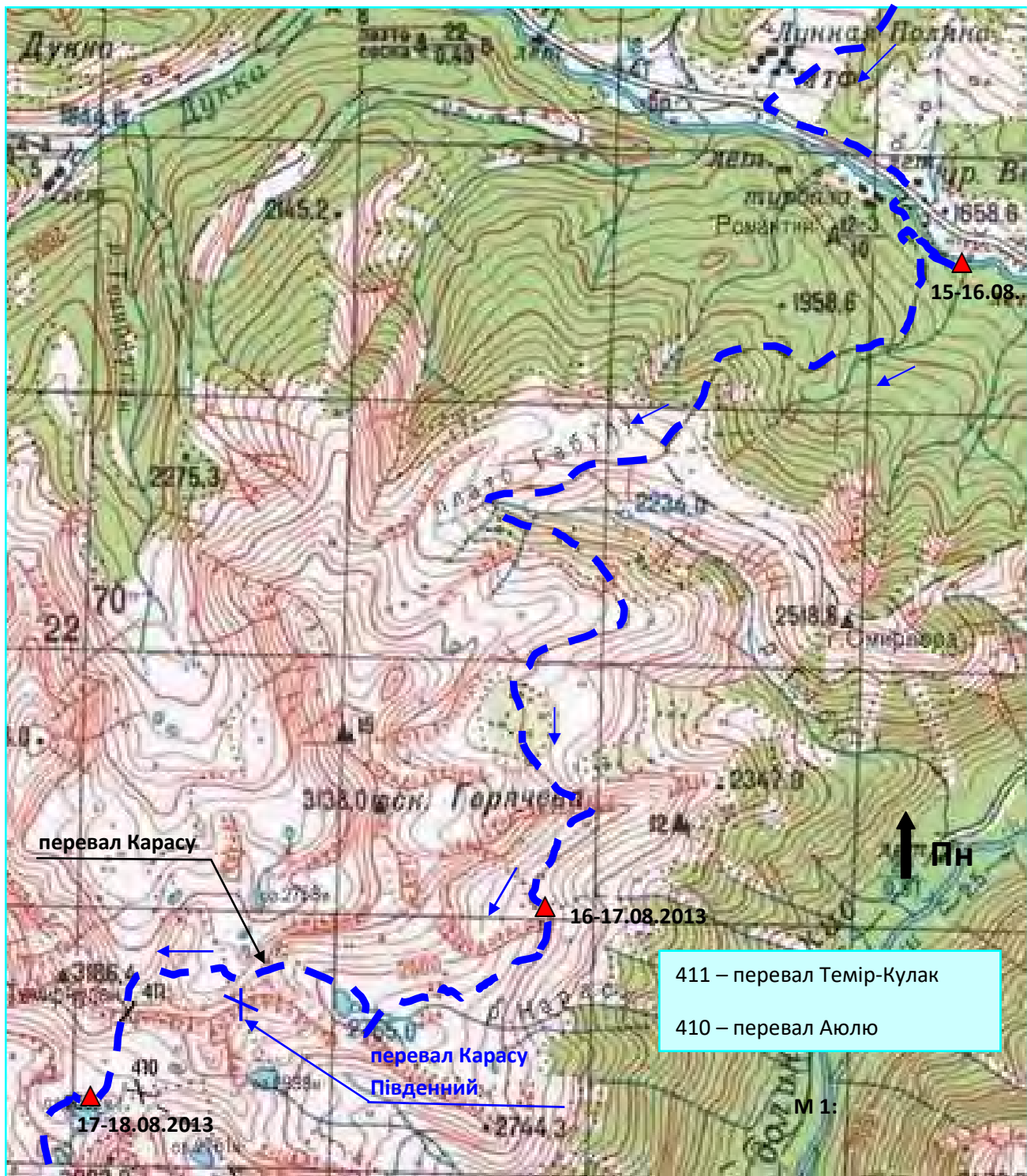

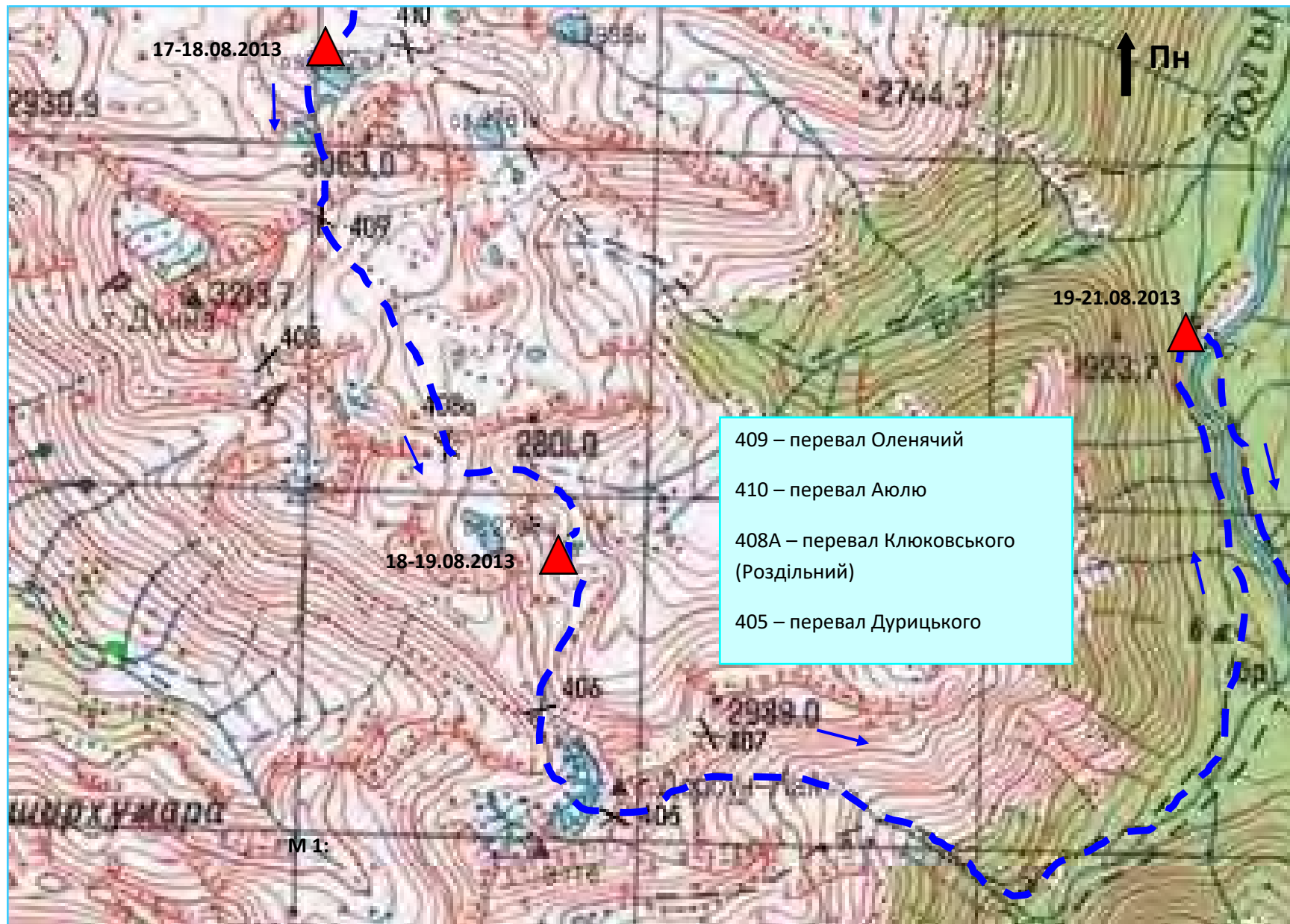

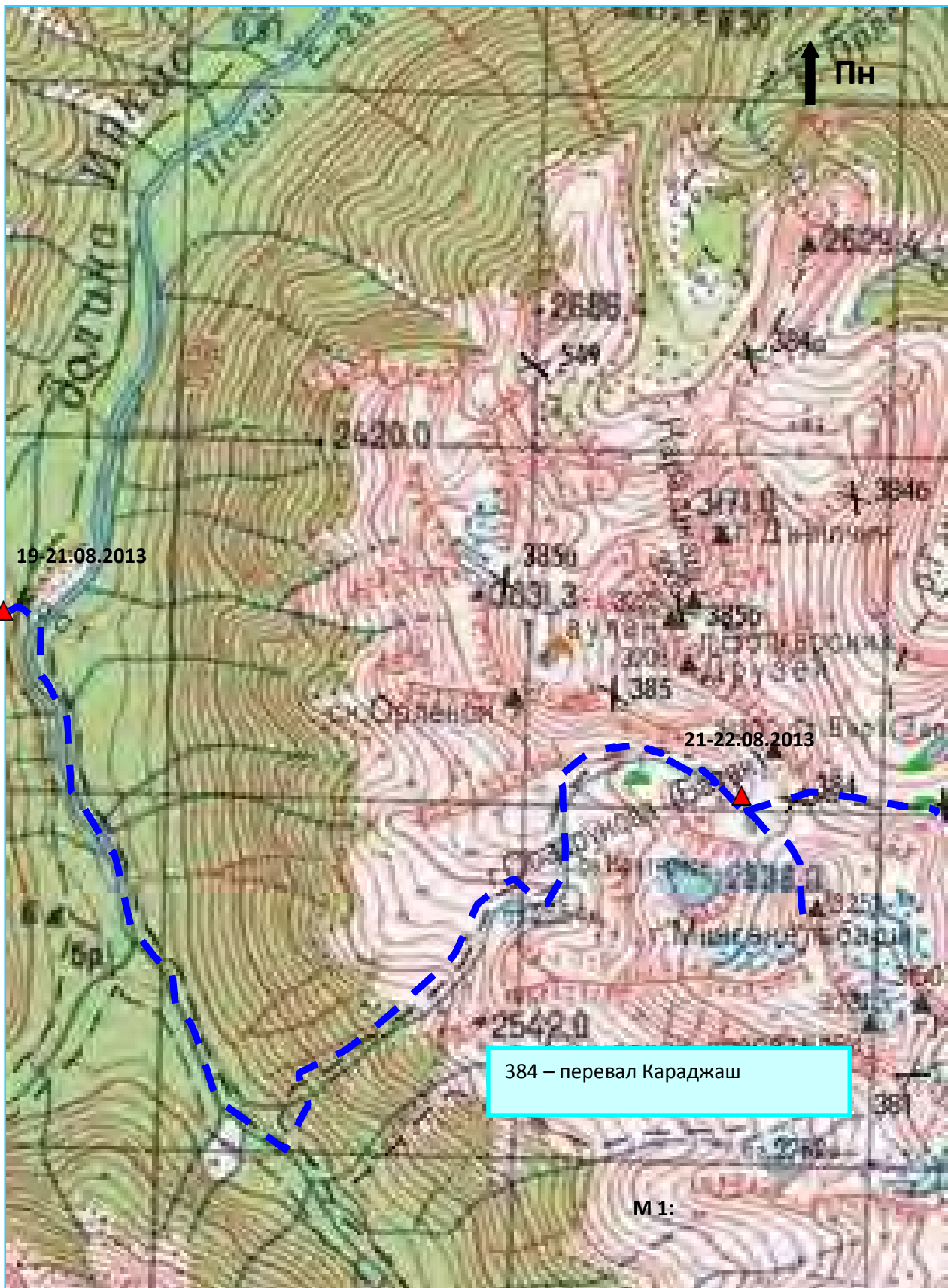

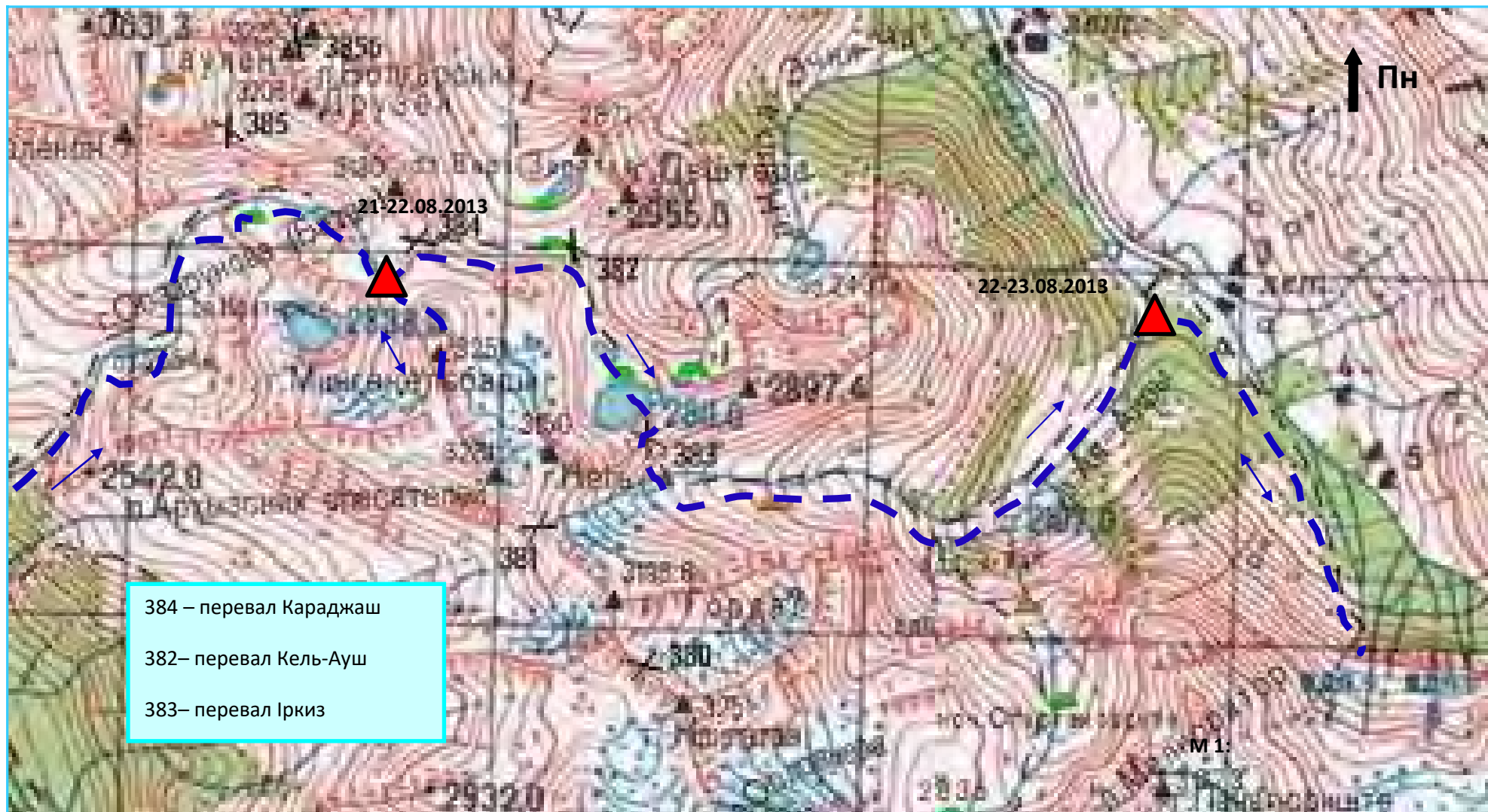

Комозим

Фото 1. В урочищі Богословка

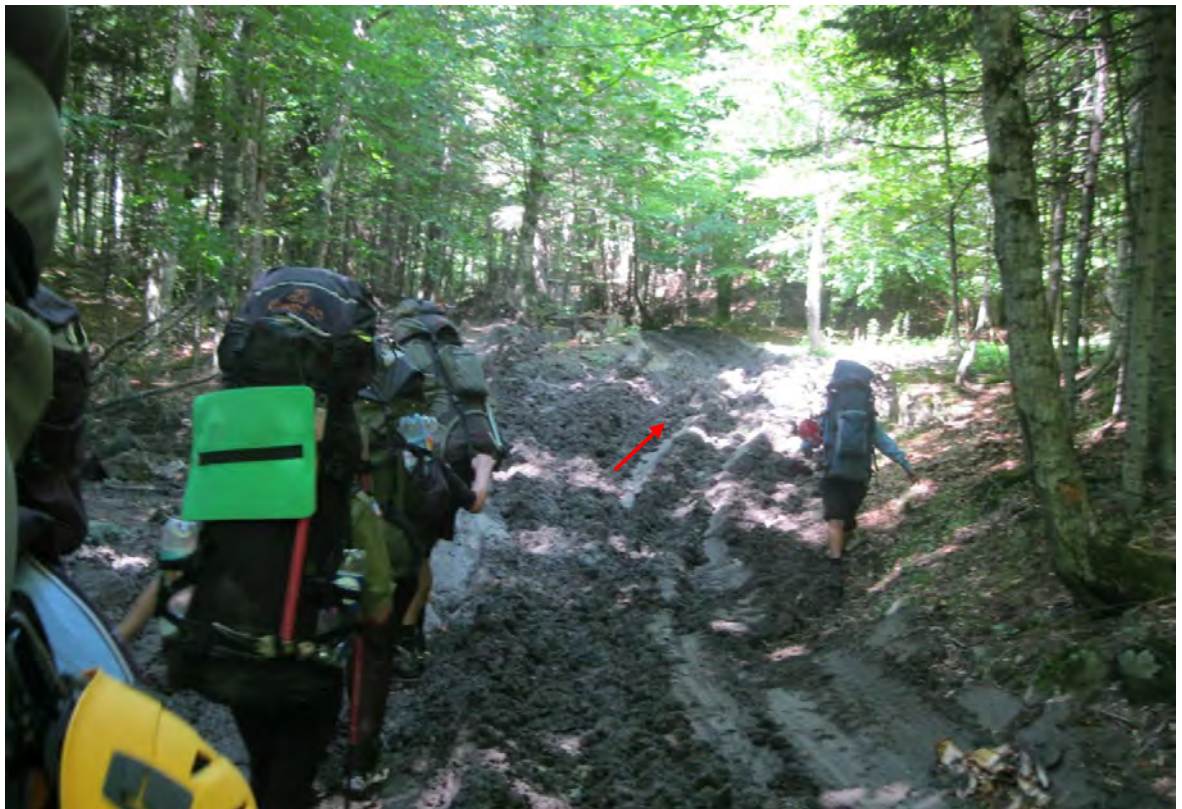

Фото 2. Дорога біля русла Хизгори.

Фото 3. Складні ділянки підйому в ущелині Хизгори.

Фото 4. Місце ночівлі на межі лісу у верхів'ях Хизгори.

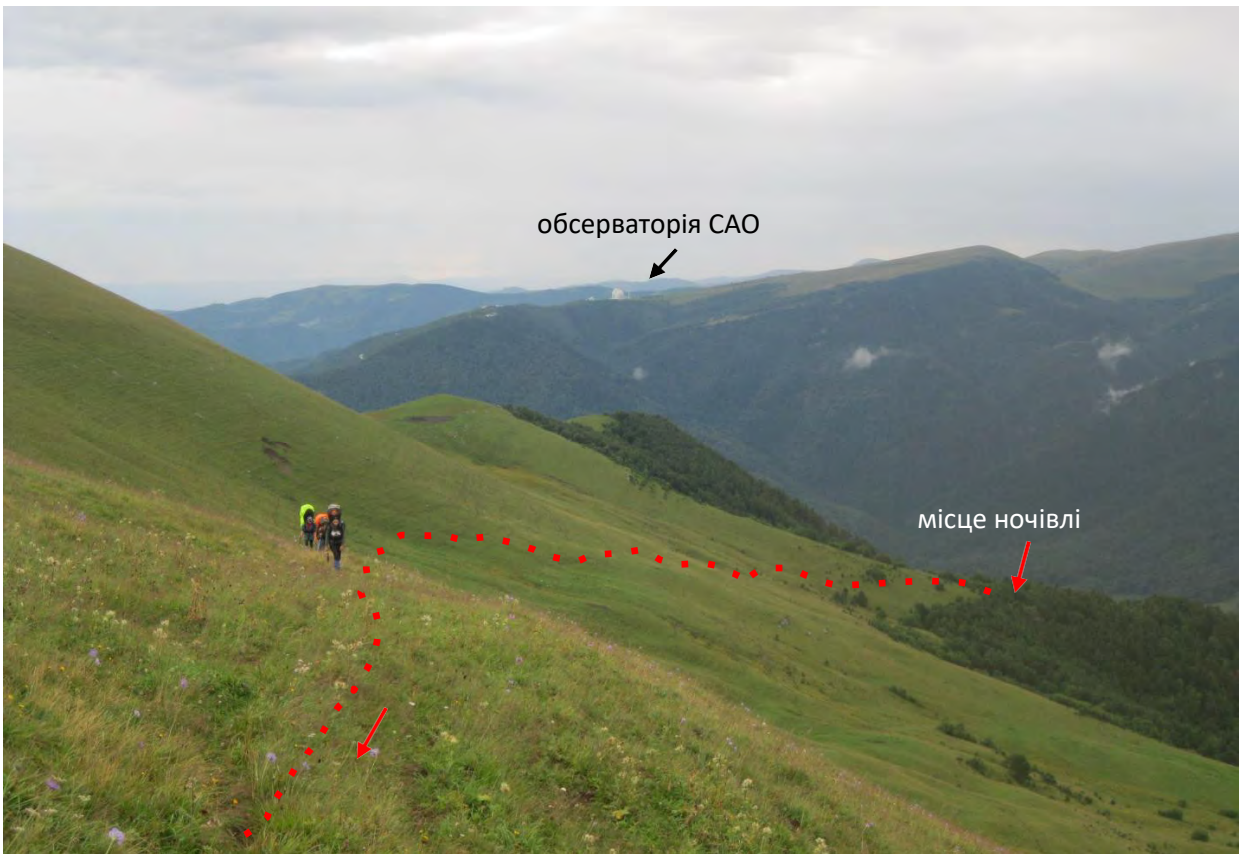

Фото 5. Підйом на гребень Абішири.

Фото 6. Скельні «ворота» на гребені Абішири-Ахуби поблизу вершини 2 372 м.

Фото 7. В районі перевала Зборовського.

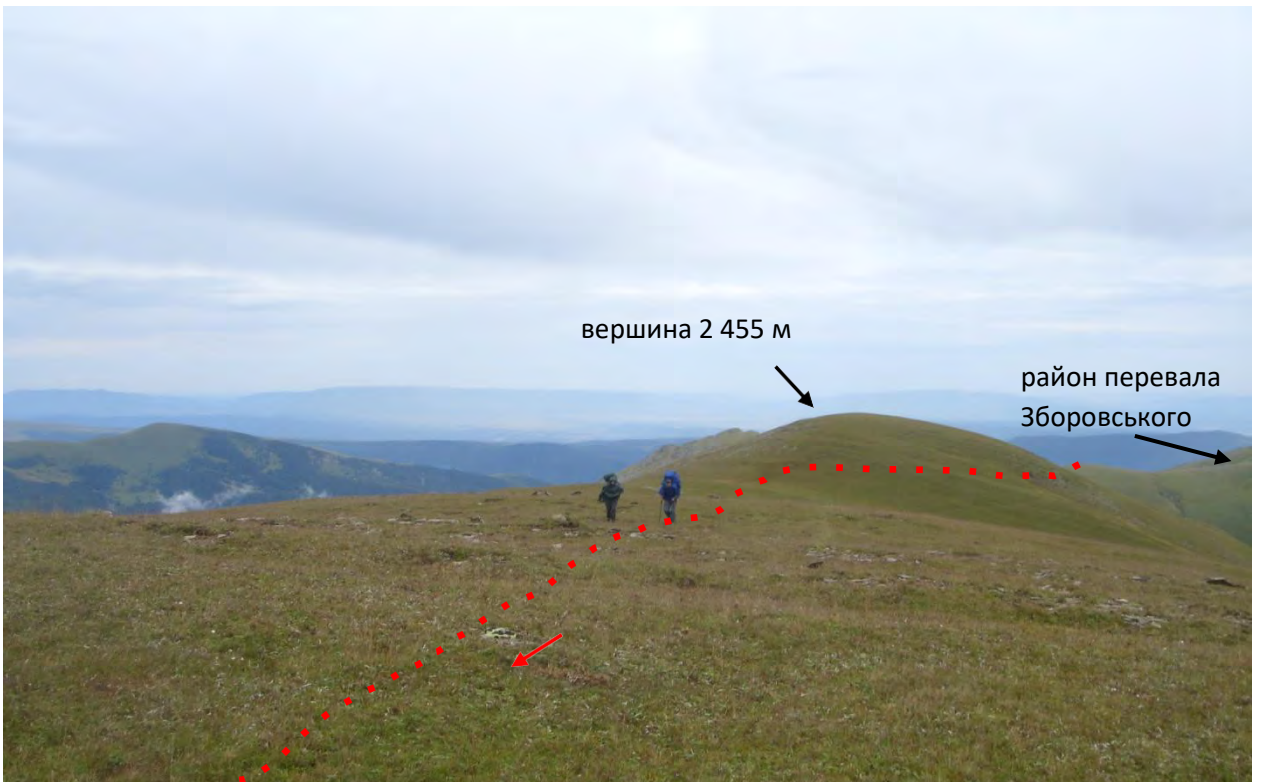

Фото 8. Позаду – вершина 2455 м.

Фото 9. перевал Берюауш в тумані.

Фото 10. Антена стільникового зв'язку на гребені Абішири (схил зліва по ходу веде на перевал Берюауш, за горбом з антеною – перевал Малий Кяфарський).

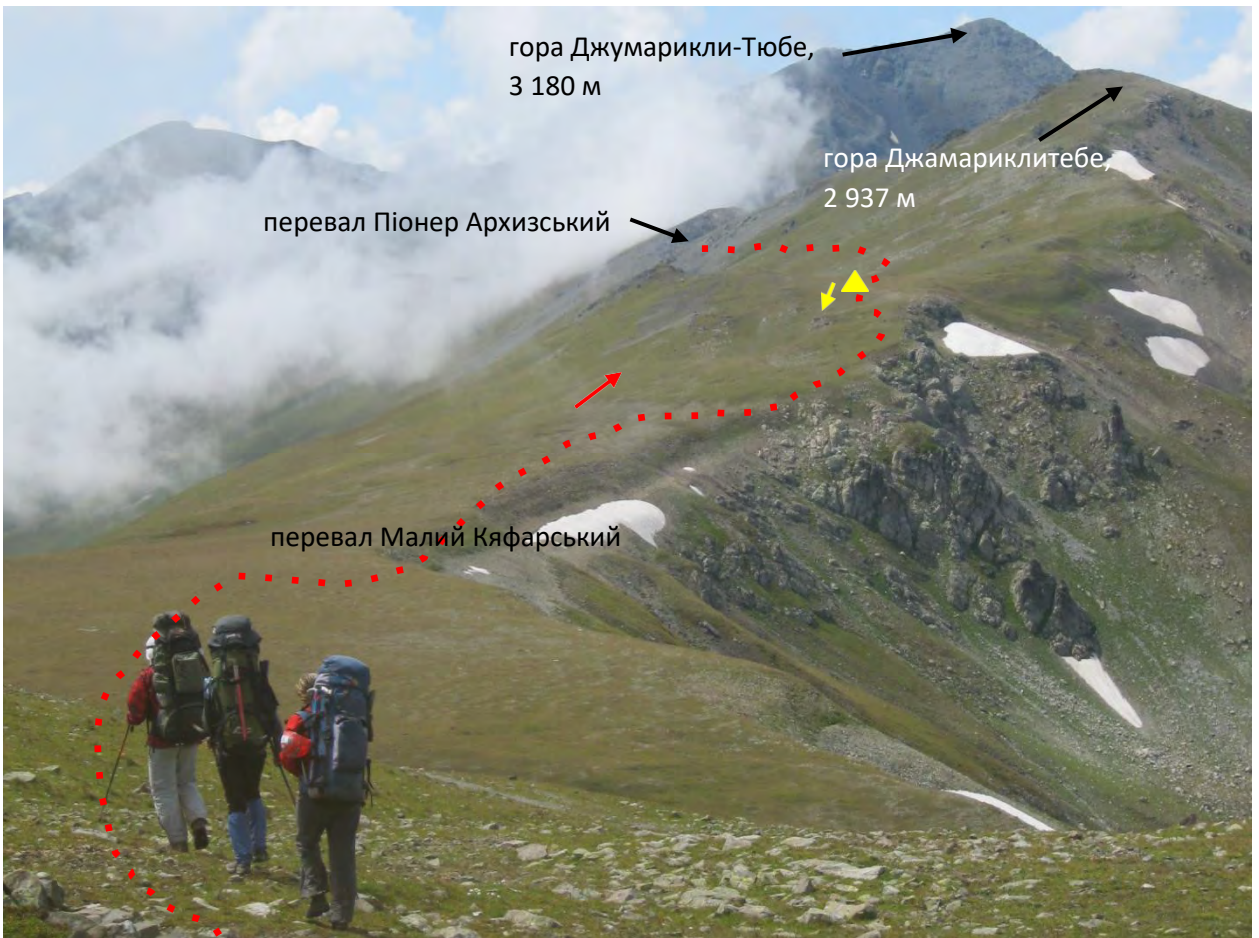

Фото 11. Спускаємось до перевалу Малий Кяфарський. Жовтий трикутник – місце і напрям фото 12.

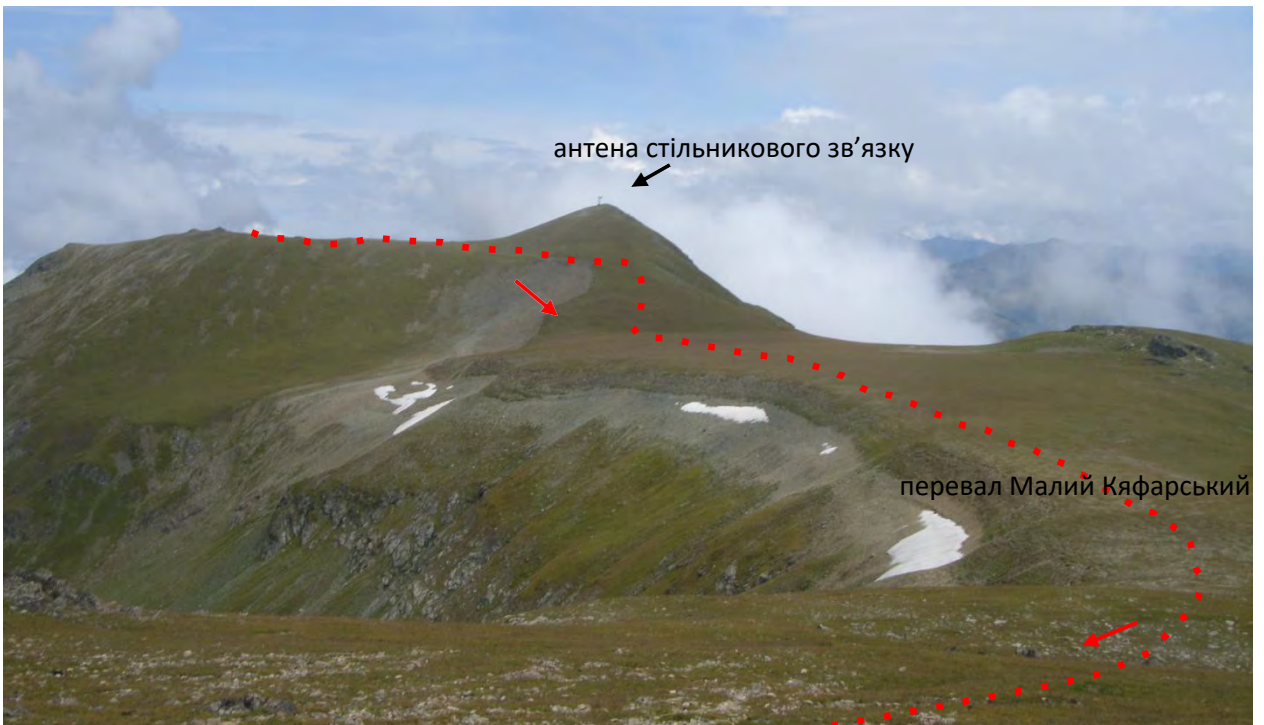

Фото 12. Вид на перевал Малий Кяфарський зі схилу вершини 2 937 м.

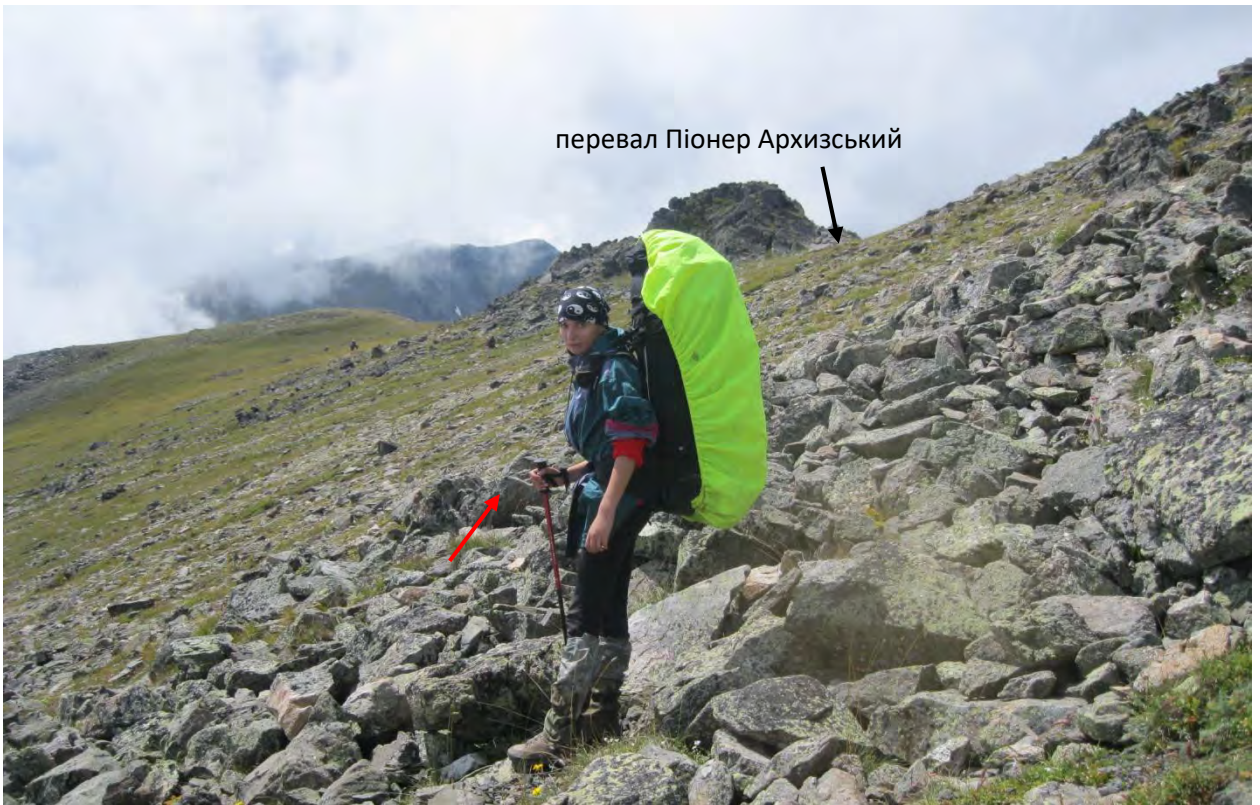

Фото 13. Траверс південного схилу вершини 2937 м у напрямку перевалу Піонер Архизський.

Фото 14. Виходимо з перевалу Піонер Архизський. Знову туман.
121

Фото 15. На перевалі Барітовий.

Фото 16. Табір на північному схилі перевалу Барітовий.

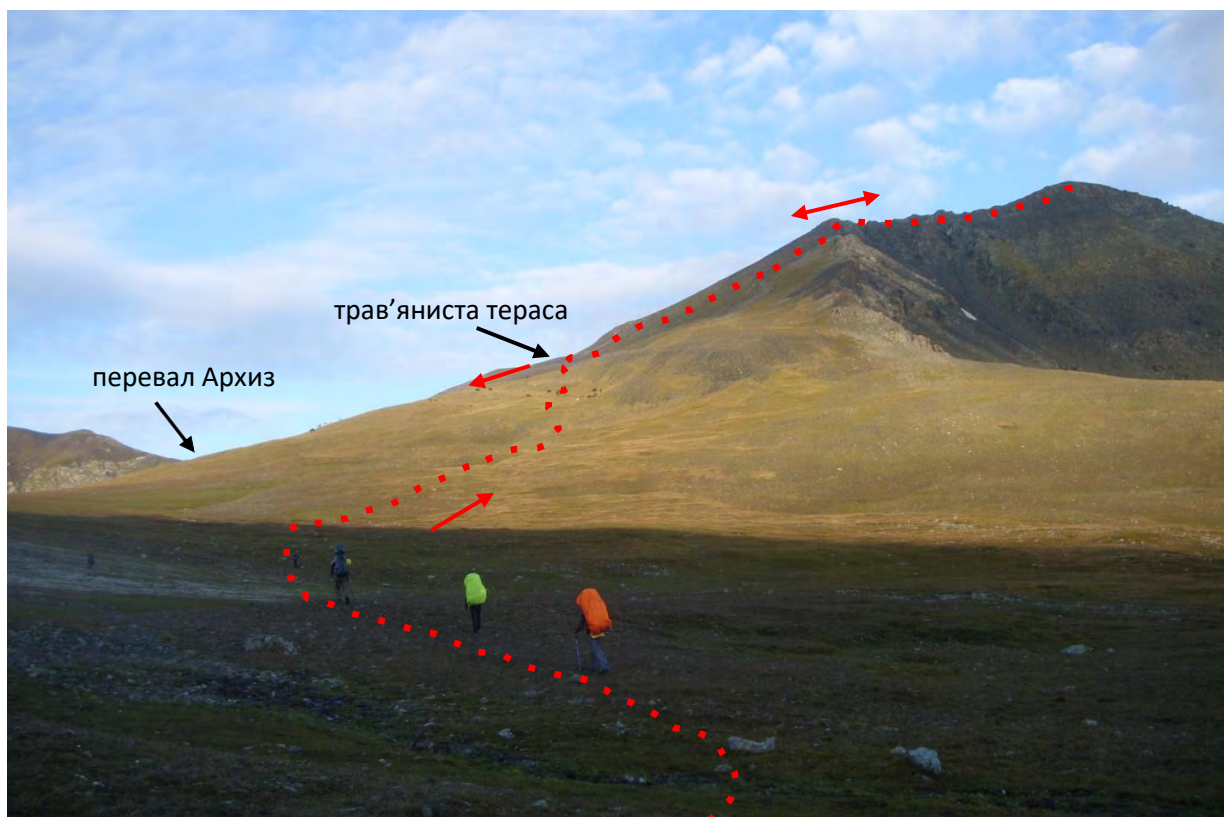

Фото 17. Починаємо підйом на східне ребро Джумарикли-Тюбе.

Фото 18. Початок підйому південним ребром.

Фото 19. На перед вершинному зліті Джумарикли-Тюбе.

Фото 20. На вершині Джумарикли-Тюбе.

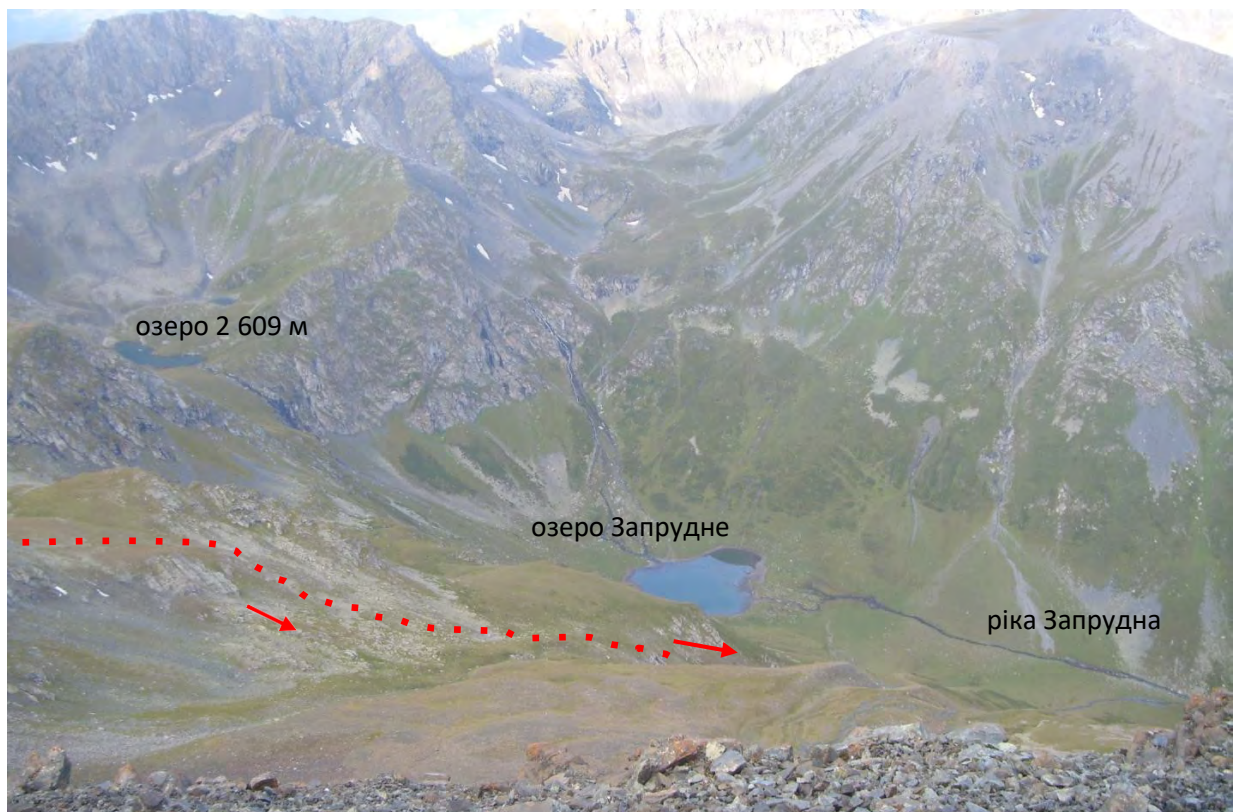

Фото 21. Частина спуску з перевалу Архиз (вид з вершини).

Фото 22. На перевалі Архиз. Вид в бік Агурського плато та долини ріки Запрудної

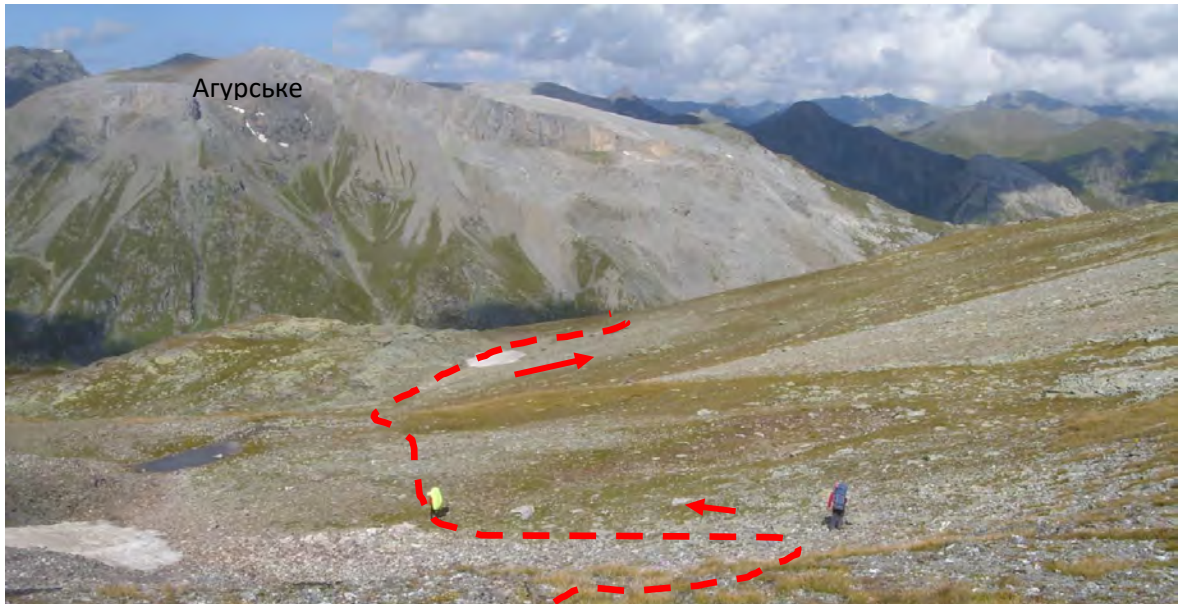

Фото 23. Початок спуску з перевалу Архиз в долину ріки Запрудної.

Фото 25. Середня частина кулуару. Схили стрімкішають.

Фото 26. Виходимо на стежку з перевалу Грозвий.

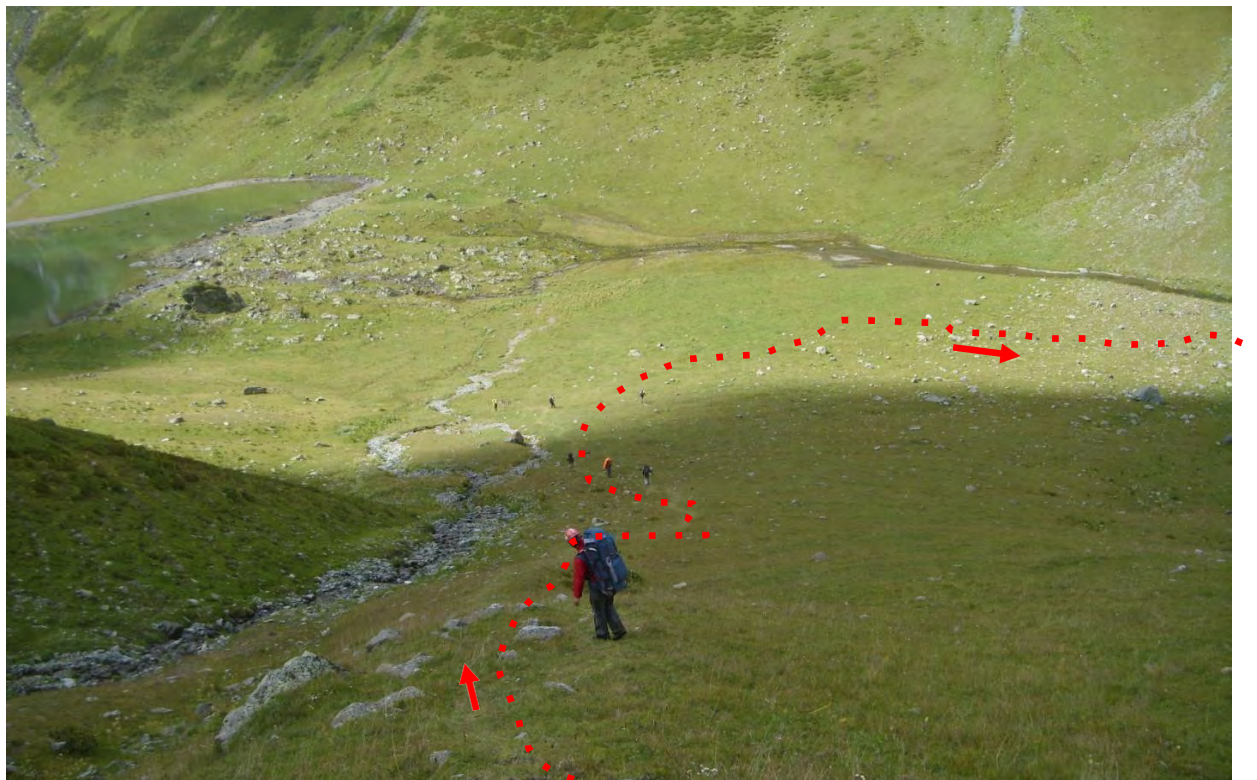

Фото 27. Спускаємось до витоку Запрудної.

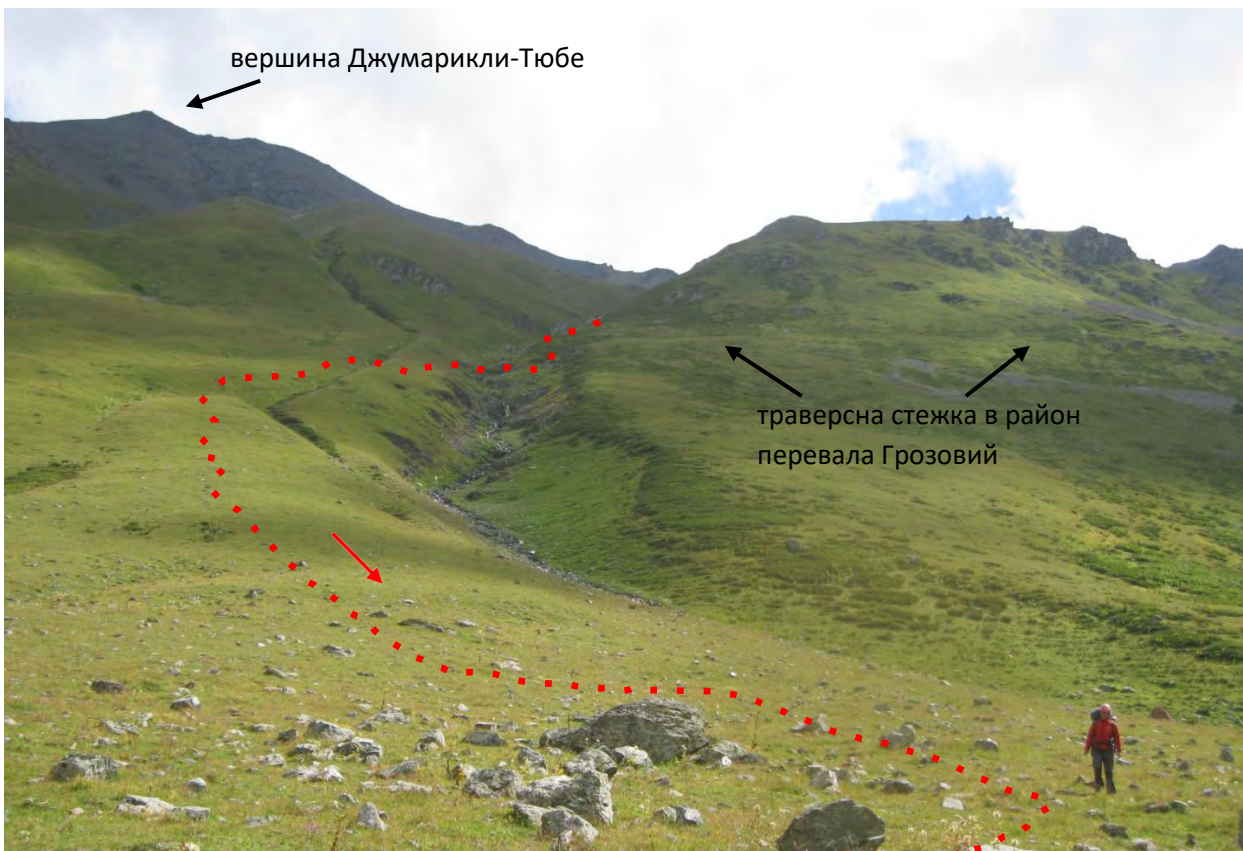

Фото 28. Вид на кулуар, яким спускалися, від витoku ріки Запрудної.

Фото 29. Рухаємося вниз по долині Запрудної.

Фото 30. Переходимо на лівий берег Запрудної. Від коша до нас підходить пастух.

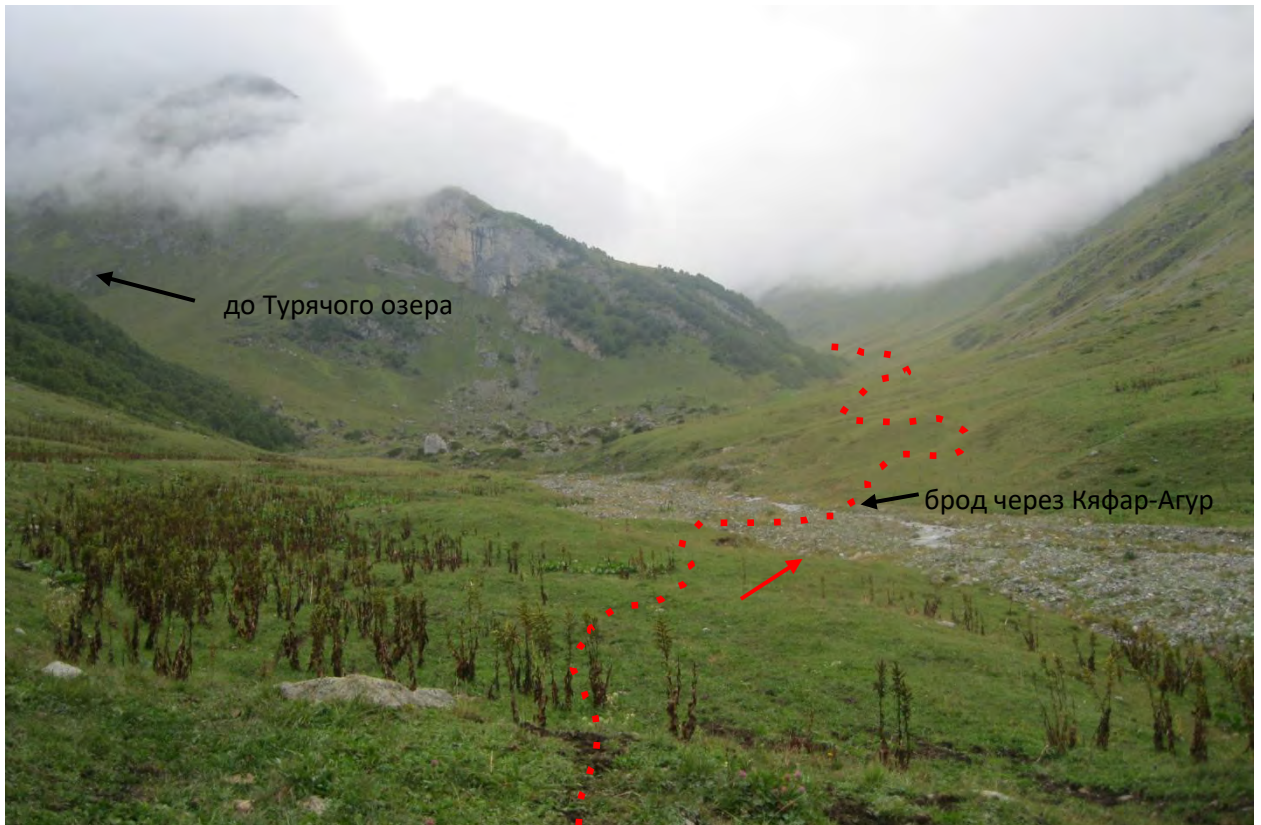

Фото 31. Вид від броду через Запрудну на верхів'я Кяфар-Агура.

Фото 32. Перехід через Кяфар-Агур.

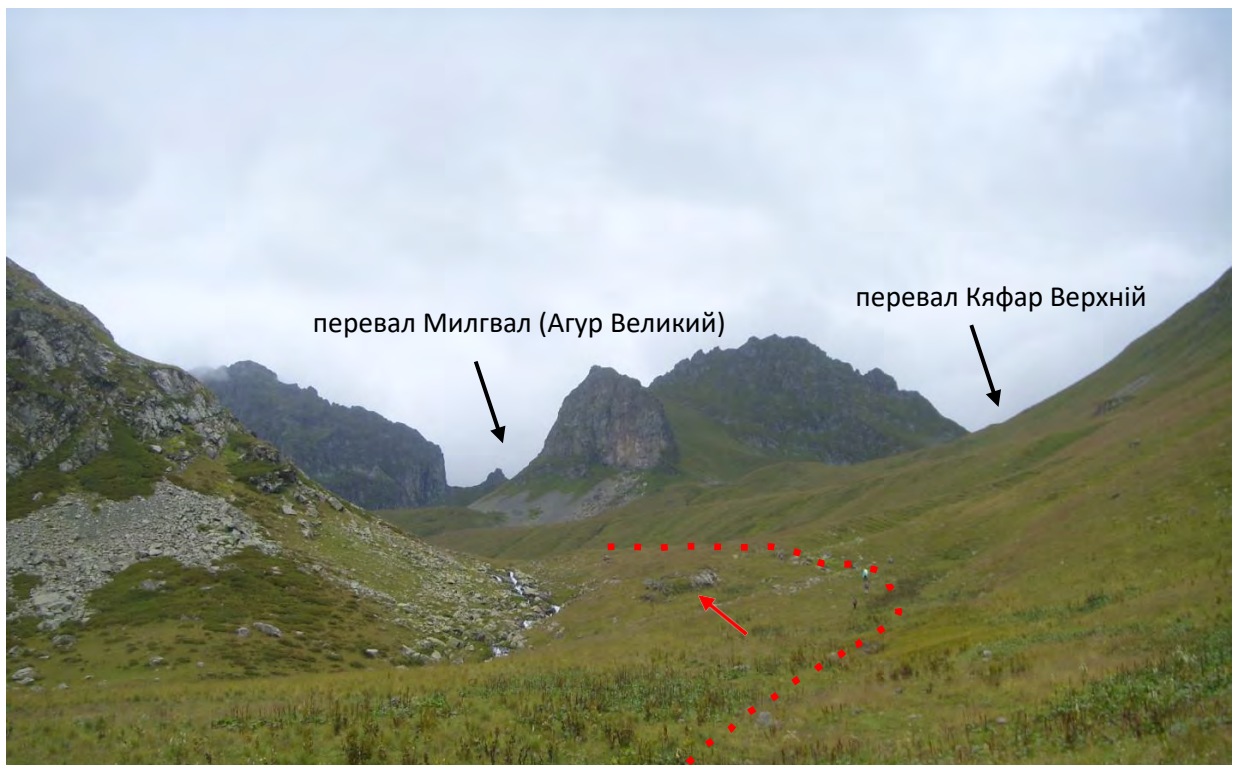

Фото 33. Вгору по правому витoku Кяфар-Агура.

Фото 34. Білі скелі по правому борту долини Кяфар-Агура.

Фото 35. Табір у верхів'ях Кяфар-Агура.

Фото 36. Стіна баранячих лобів у цирку Милгвала та Агурів.

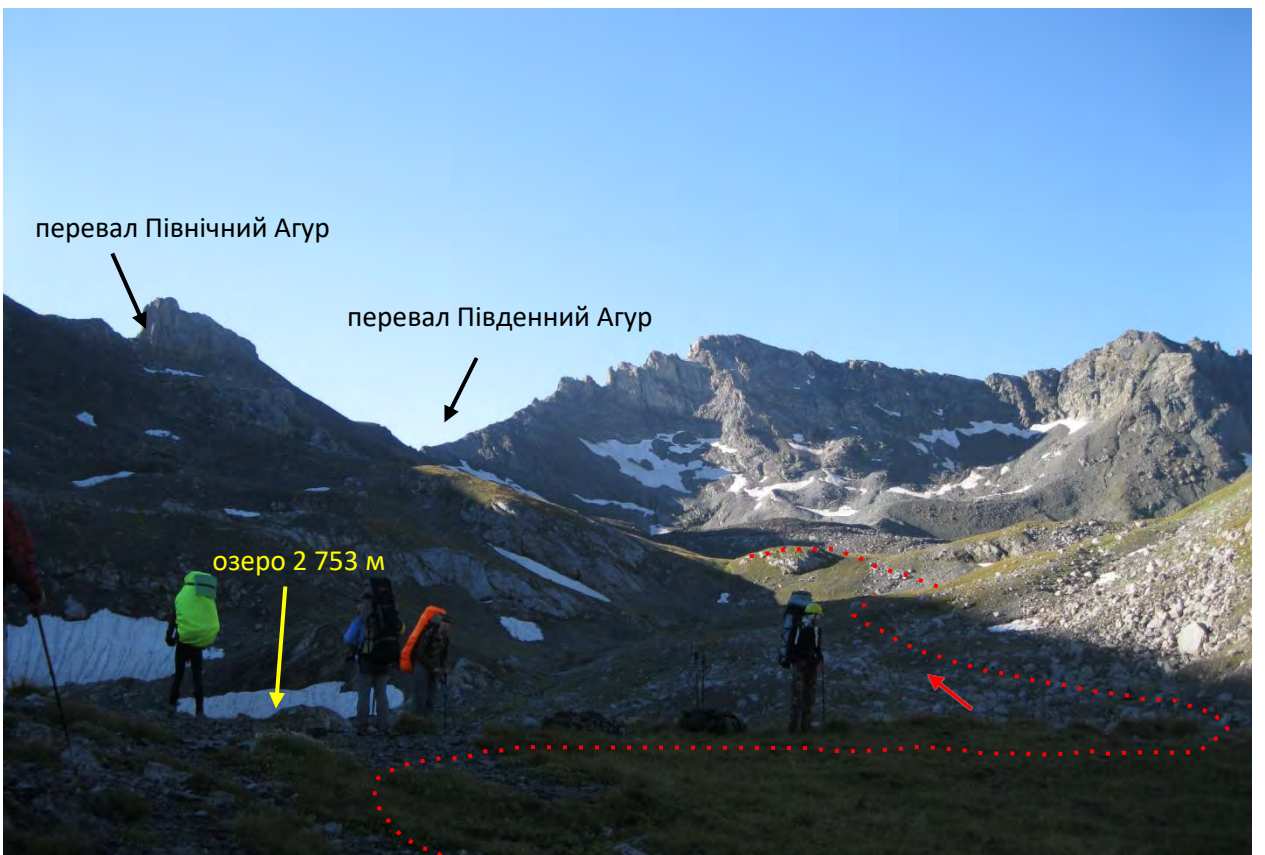

Фото 37. На північному березі озера 2 753 м.

Фото 38. Озеро 2 753 м.

Фото 39. На перевалі Агур Південний. Вид в бік вершини 3 187 м.

Фото 40. Вид в бік долини Кяфар-Агуру.

Фото 41. Вид з перевала Федосєєва на перевал Південний Агур.

Фото 42. На перевалі Федосєєва. Вид в бік долини ріки Архиз.

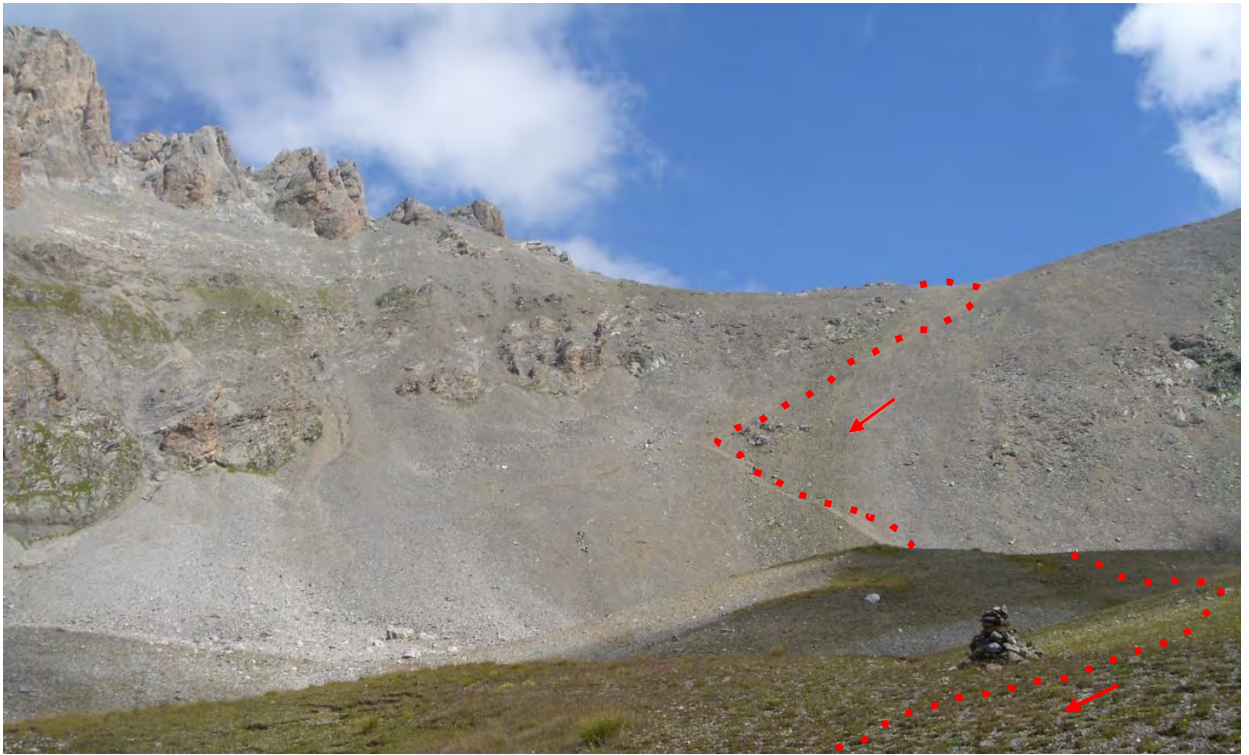

Фото 43. Початкова ділянка спуску з перевала Федосєєва (вид від трав'янистої тераси).

Фото 44. Наступну коротку, але камененебезпечну ділянку проходимо по одному.

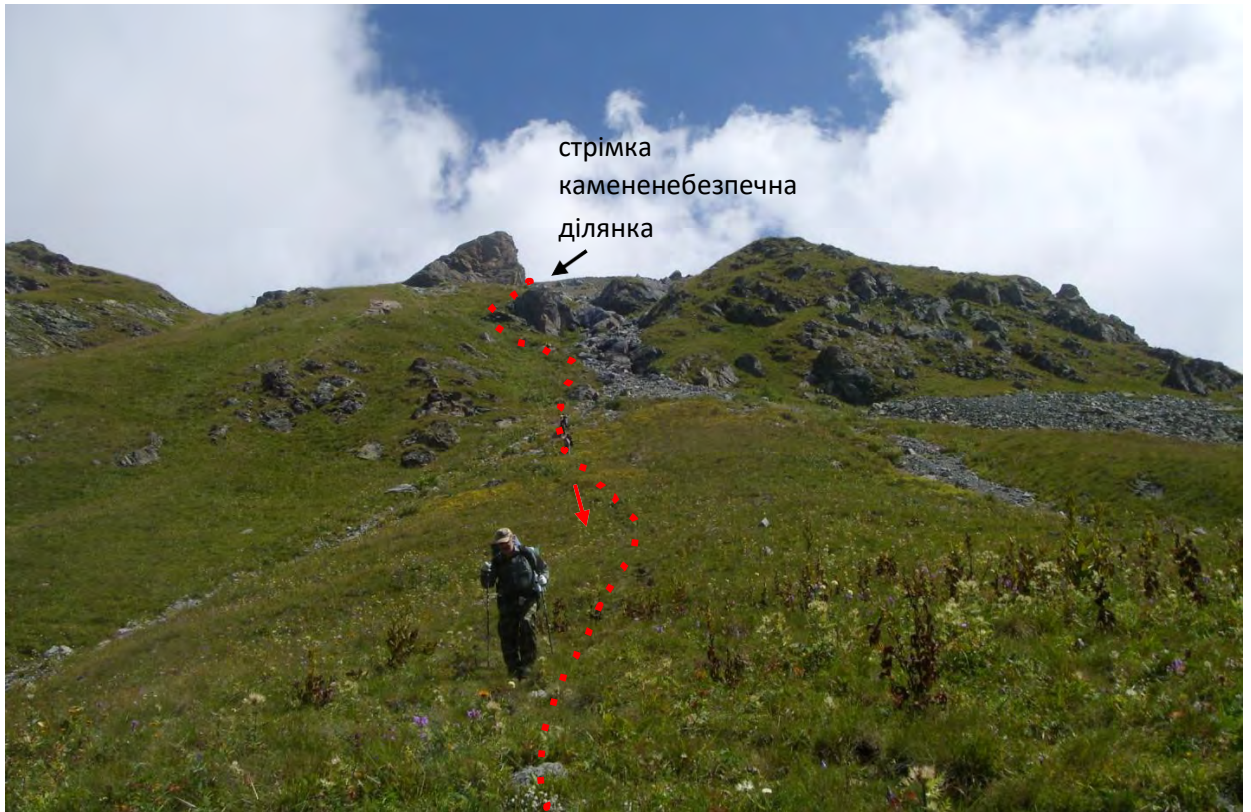

Фото 45. На трав'янистих схилах стежку легко втратити.

Фото 46. Верхня станція канатного підйомника та ґрунтова дорога на Лунну поляну.

Фото 47. Будівництво гірськолижного комплексу у долині Архиза.

Фото 48. Табір в долині Архиза (ранкове фото від 16.08).

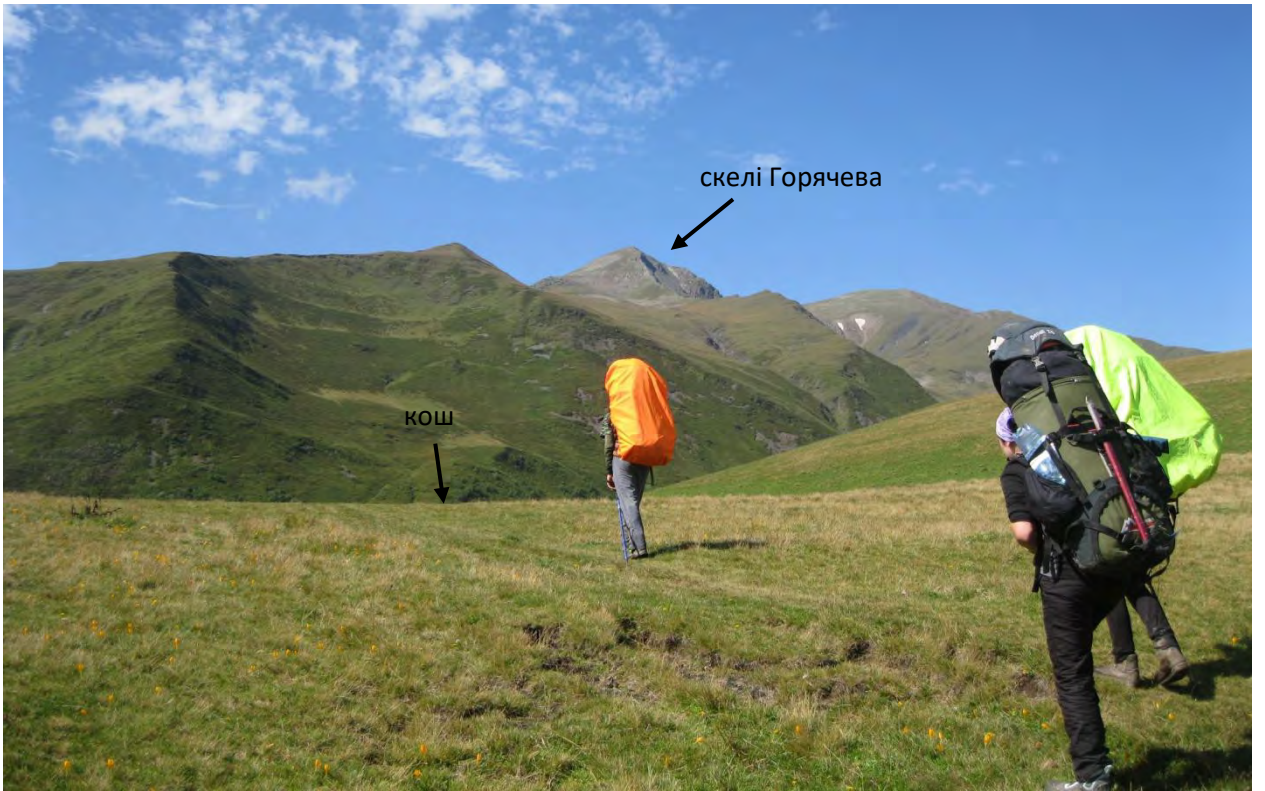

Фото 49. На плато Габулу.

Фото 50. Верхів'я річки Габулу. Добре видно початок стежки, що траверсує хребет Габулу.

Фото 51. Тропа на правому борту ущелини річки Габулу.

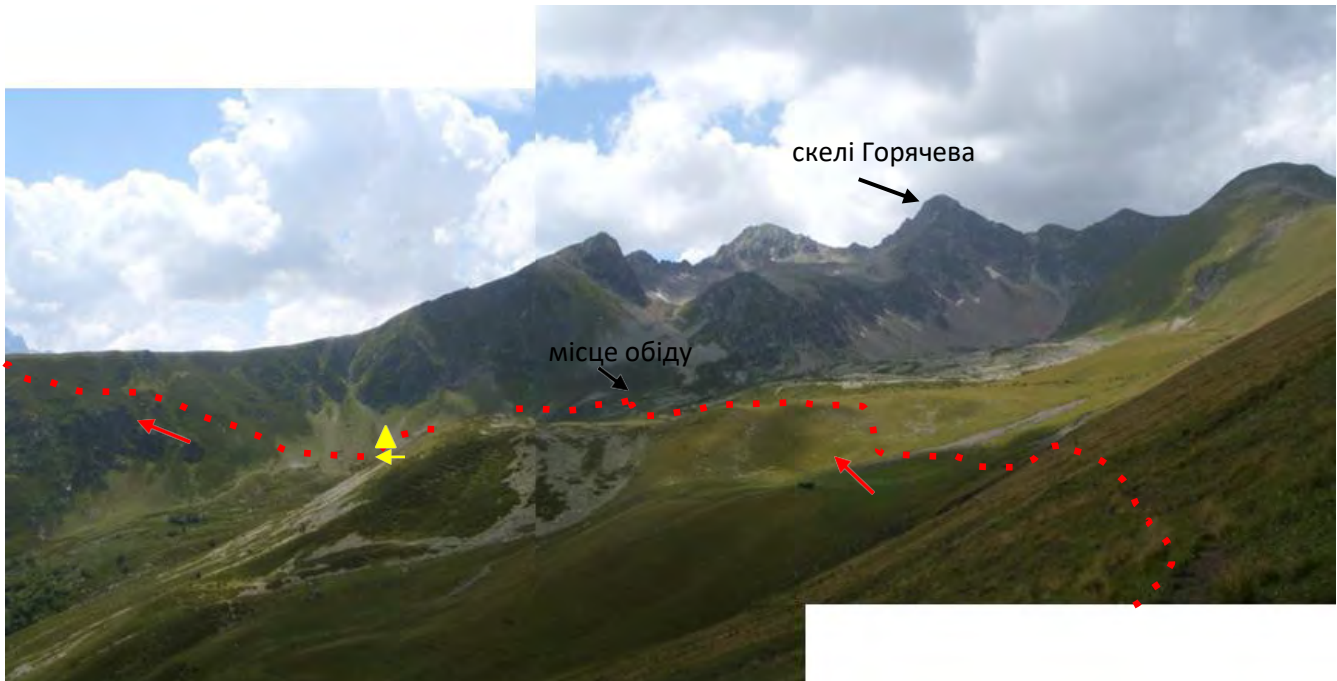

Фото 52. Проміжний цирк на хребті Габулу. Жовтий трикутник – місце та напрям фото 53.

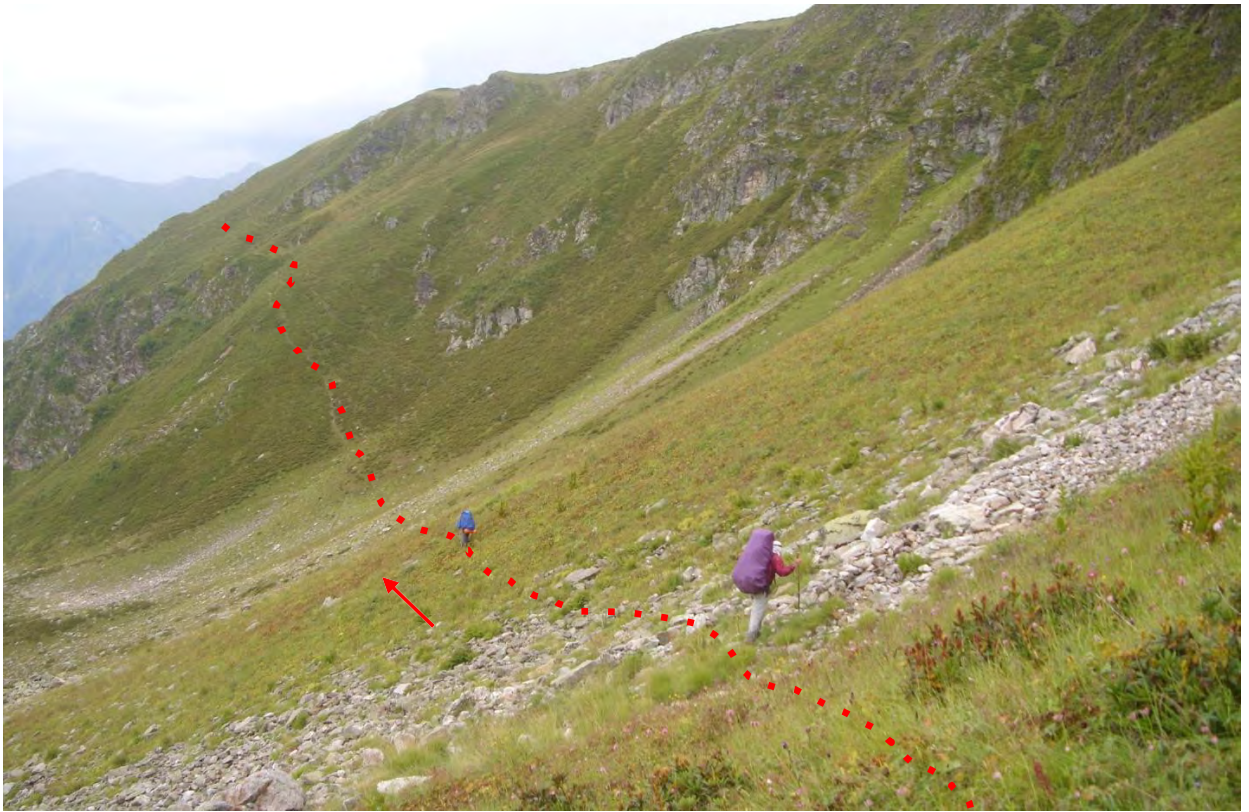

Фото 53. Траверсуємо зарослий осип в напрямку чергового відрозу хребта Габулу.

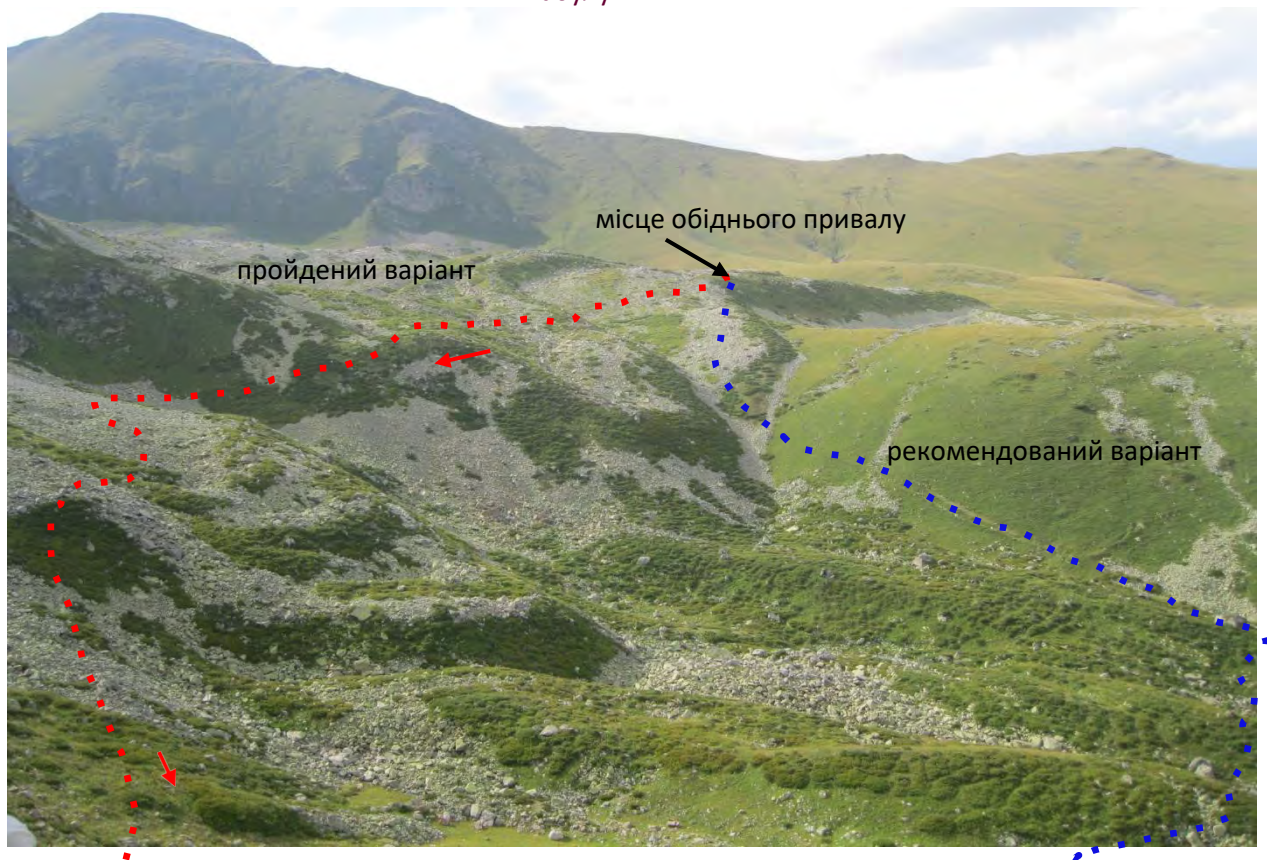

Фото 54. Варіант руху пройденої ділянки.

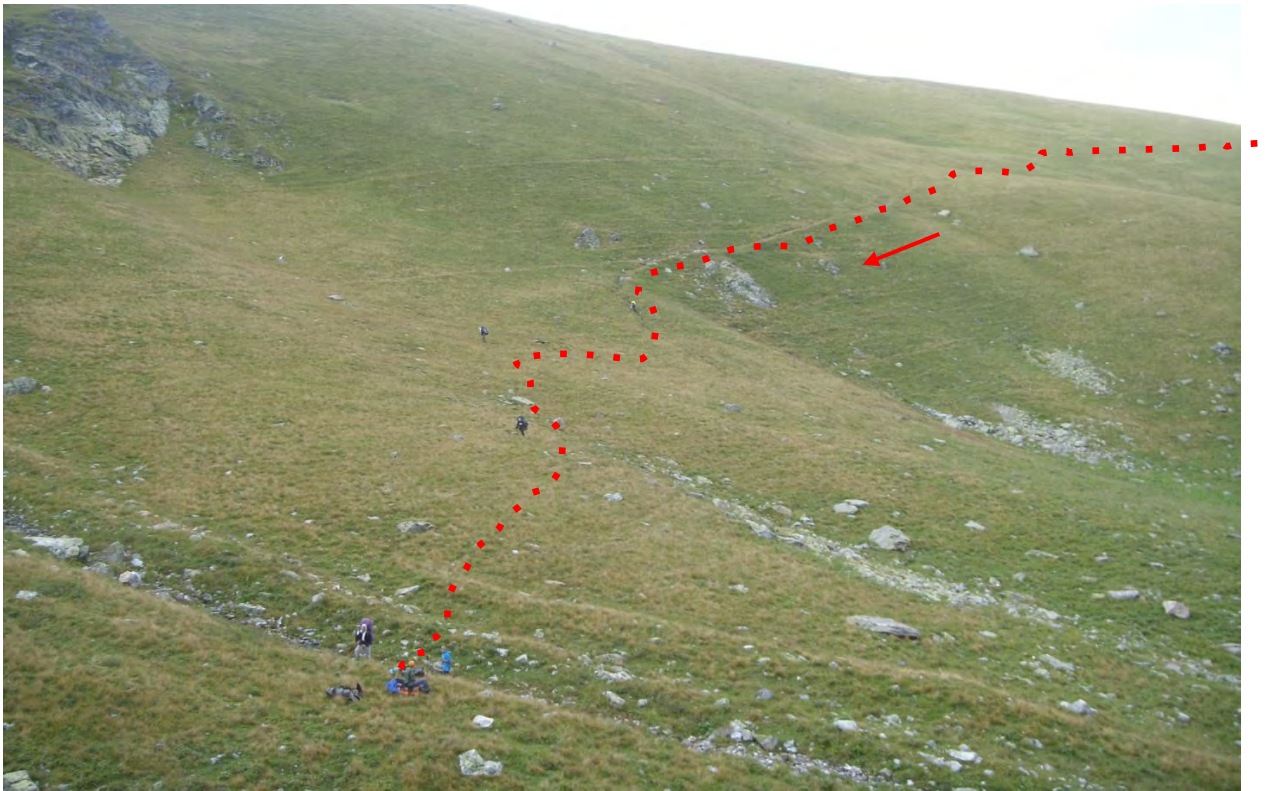

Фото 55. Чергова балка, що розділяє відроги Габулу (фото зроблено з тераси, де ми поставили табір)

Фото 56. Табір на схилах хребта Габулу.

Фото 57. Виходимо в долину Карасу.

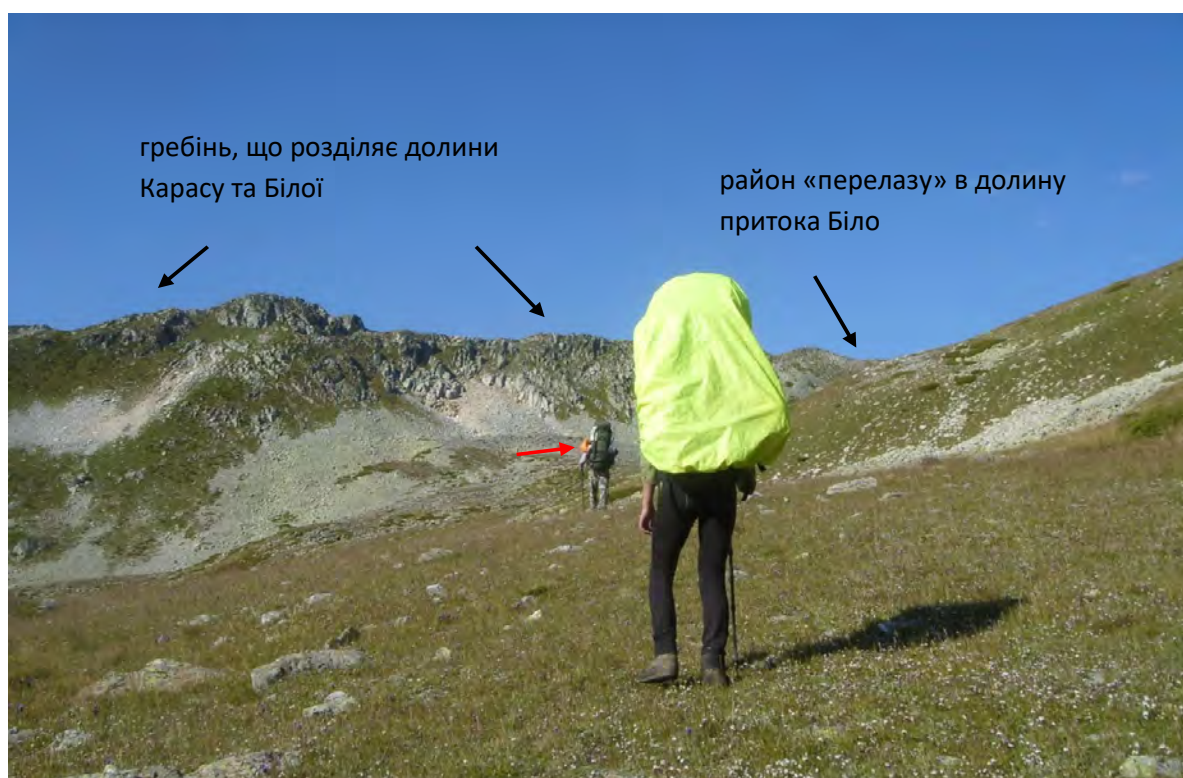

Фото 58. Гребінь, що розділяє долини Карасу та Білої.

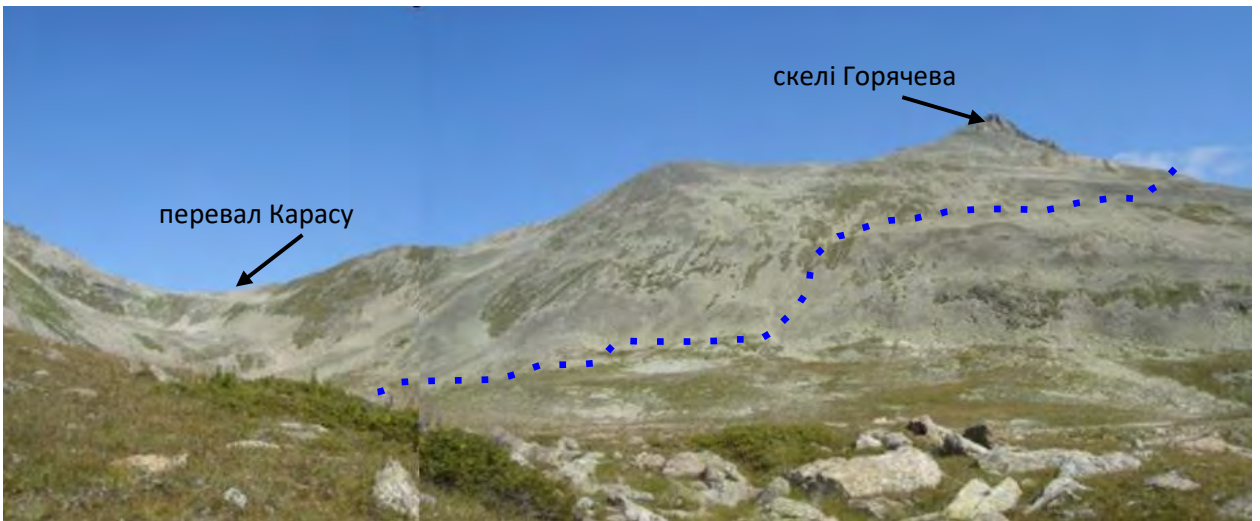

Фото 59. Вид на перевал Карасу та Скелі Горячева. Синя лінія – варіант руху через скелі Горячева.

Фото 60. Виходимо під перевальний зліт Карасу.

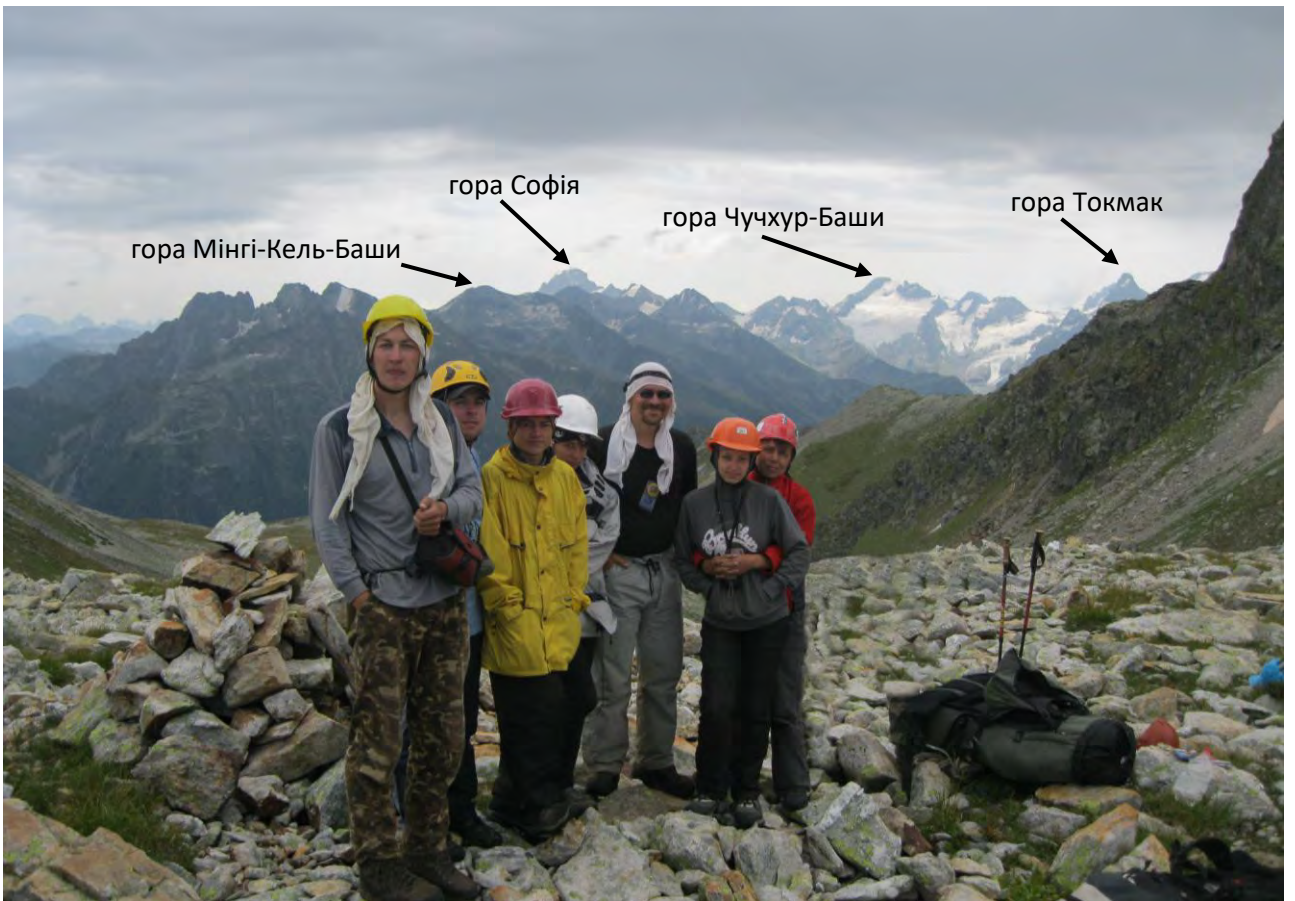

Фото 61. На перевалі Карасу. Вид в бік долини ріки Псиша.

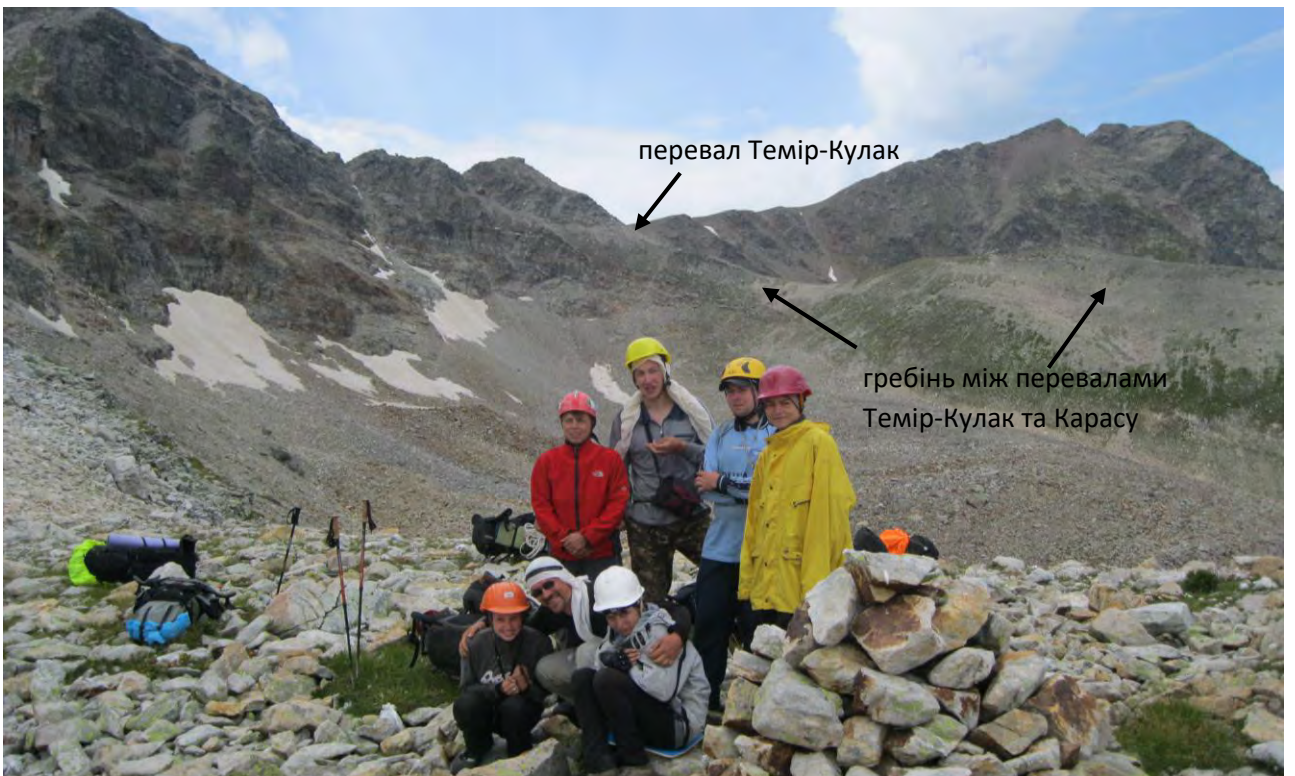

Фото 62. На перевалі Карасу. Вид в бік перевалу Темір-Кулак.

Фото 63. Траверсуємо осипний цирк в напрямку перевала Темір-Кулак.

Фото 64. Під стрімким середнім осипом – залишки льодовика. Дуже живе каміння небезпечно для руху.

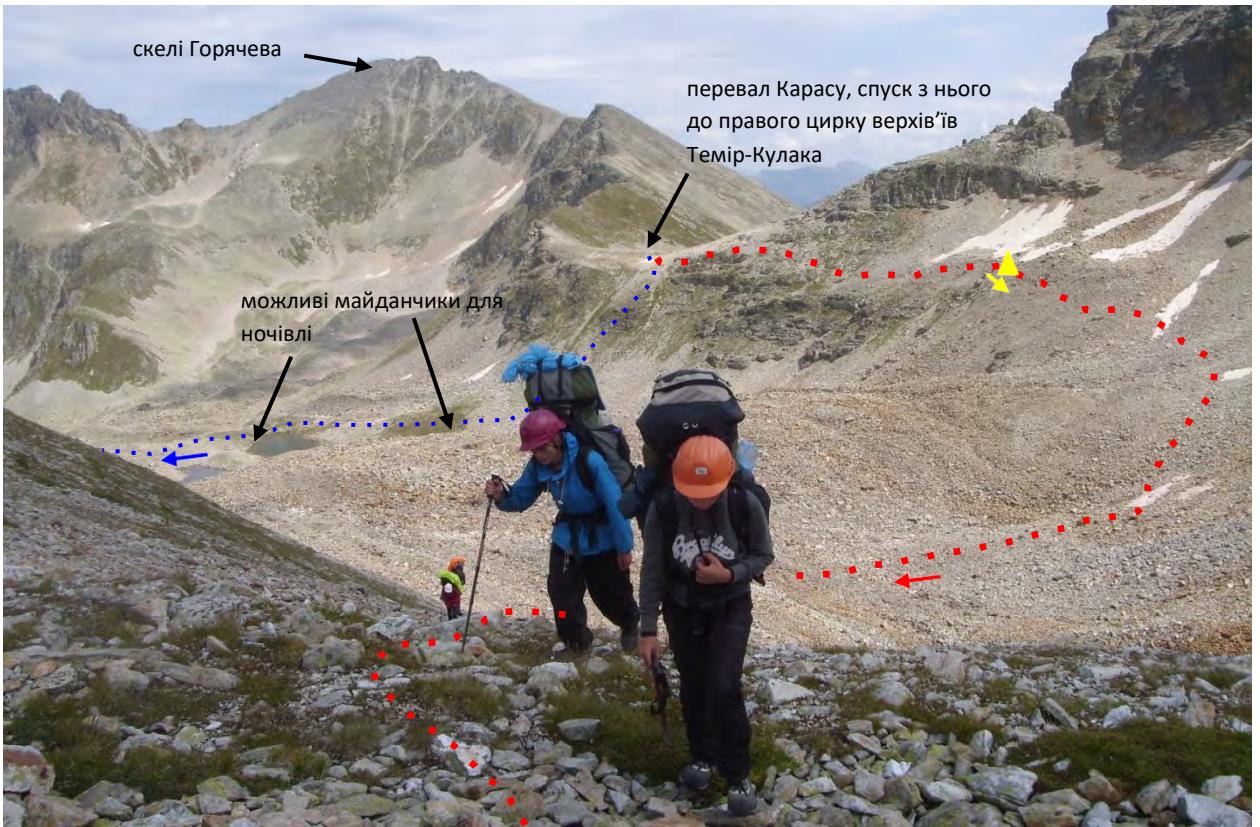

Фото 65. На гребені між перевалами Карасу та Темір-Кулак. Синя лінія – можливий спуск в долину ріки Темір-Кулак. Жовтий трикутник – місце та напрям фото 63.

Фото 66. Складний траверс від проміжного гребеня на перевал Темір-Кулак.

Фото 67. Перечікуємо дощ на сідловині Темір-Кулаку.

← гора Темір-Кулак, 3 186,4 м

Фото 68. На перевалі Темір-Кулак. Вид в бік долини ріки Темір-Кулак.

Фото 69. Спуск з перевалу Темір-Кулак в бік перевалу Аюлю. Червоний трикутник – місце табору.

Фото 70. Табір на березі озера 2 832 м.

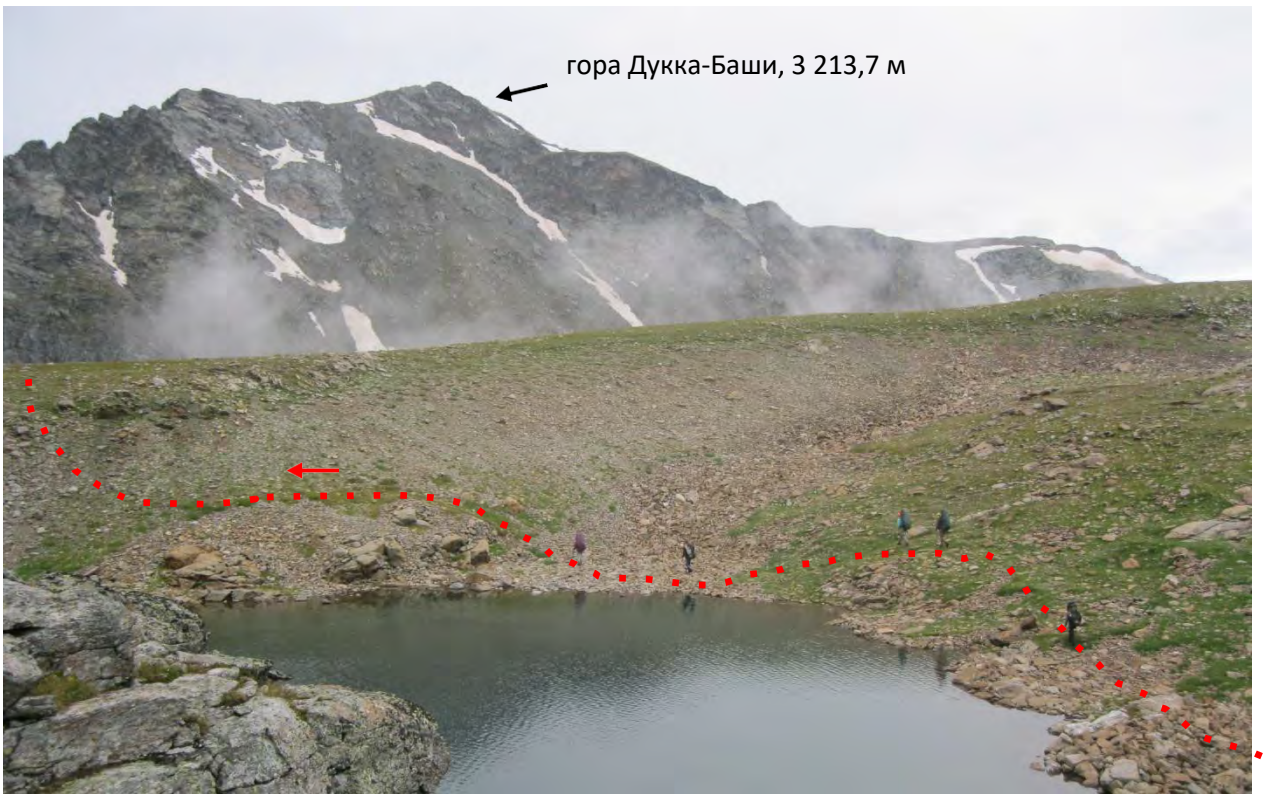

Фото 71. Обходимо озеро 2 832 м з Півночі.

Фото 72. О 10.30 останні учасники піднялись на перевал Оленячий.

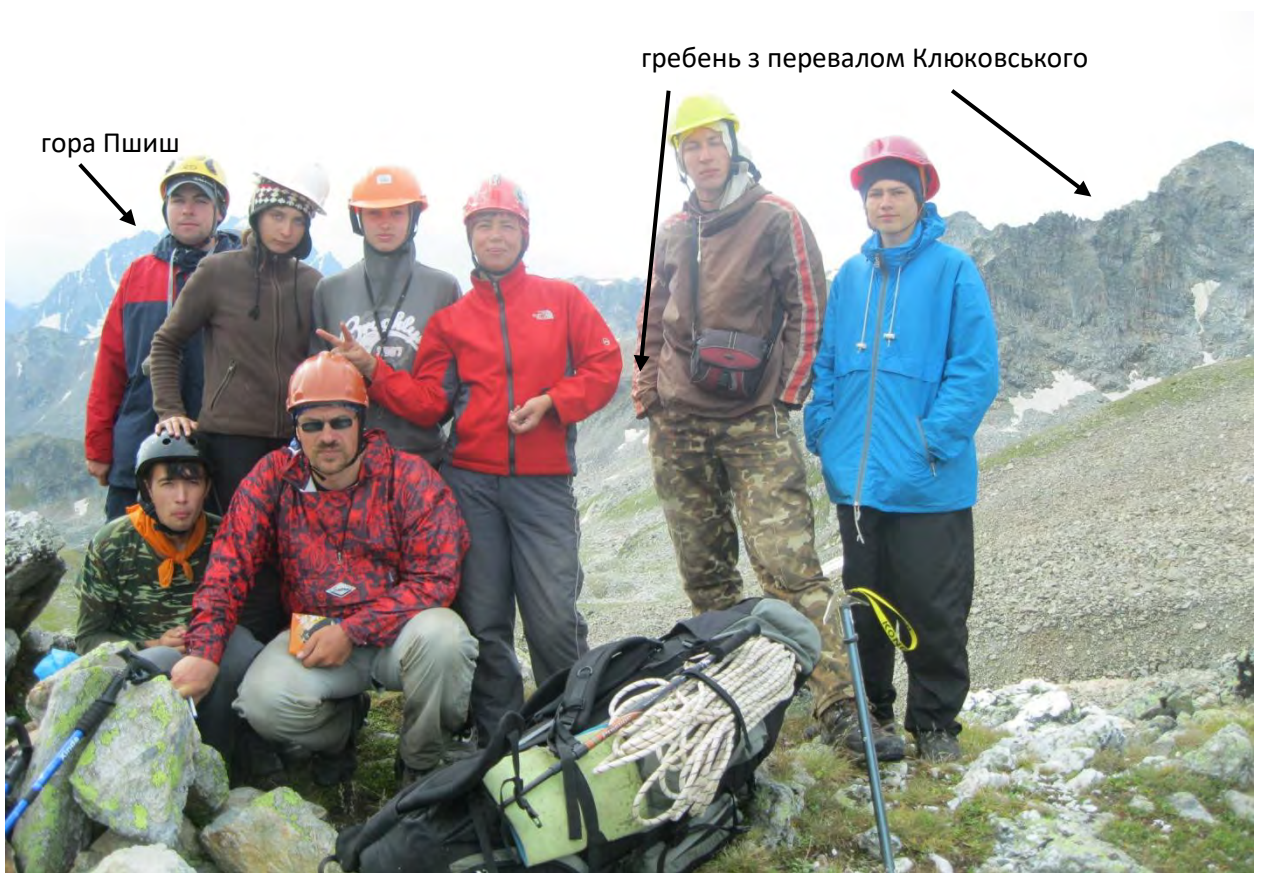

Фото73. На перевалі Оленячий. Вид в бік перевалу Ключовського та вершини Пшиш (фото зроблено за допомогою автоспуску).

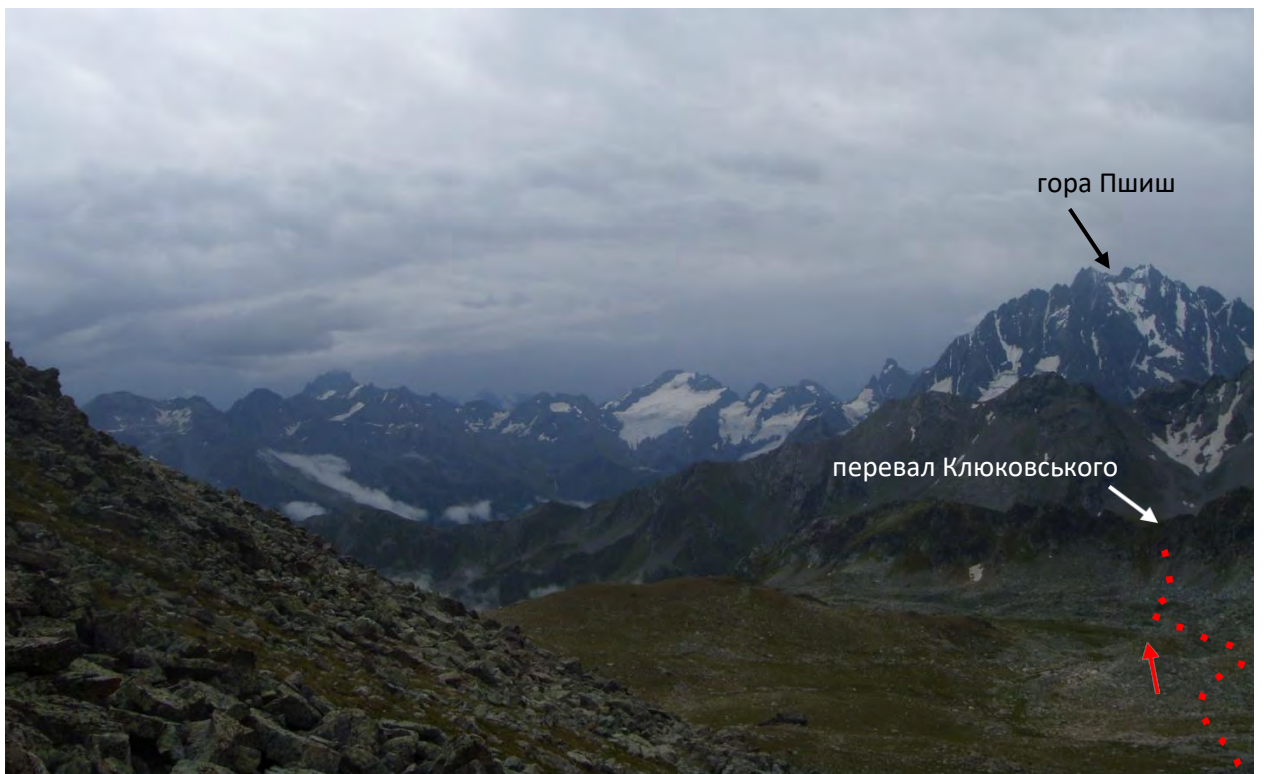

Фото 74. Вид з перевала Оленячий на перевал Ключовського та ГКХ.

Фото 75. Підйом на перевал Клюковського з боку перевала Оленього.

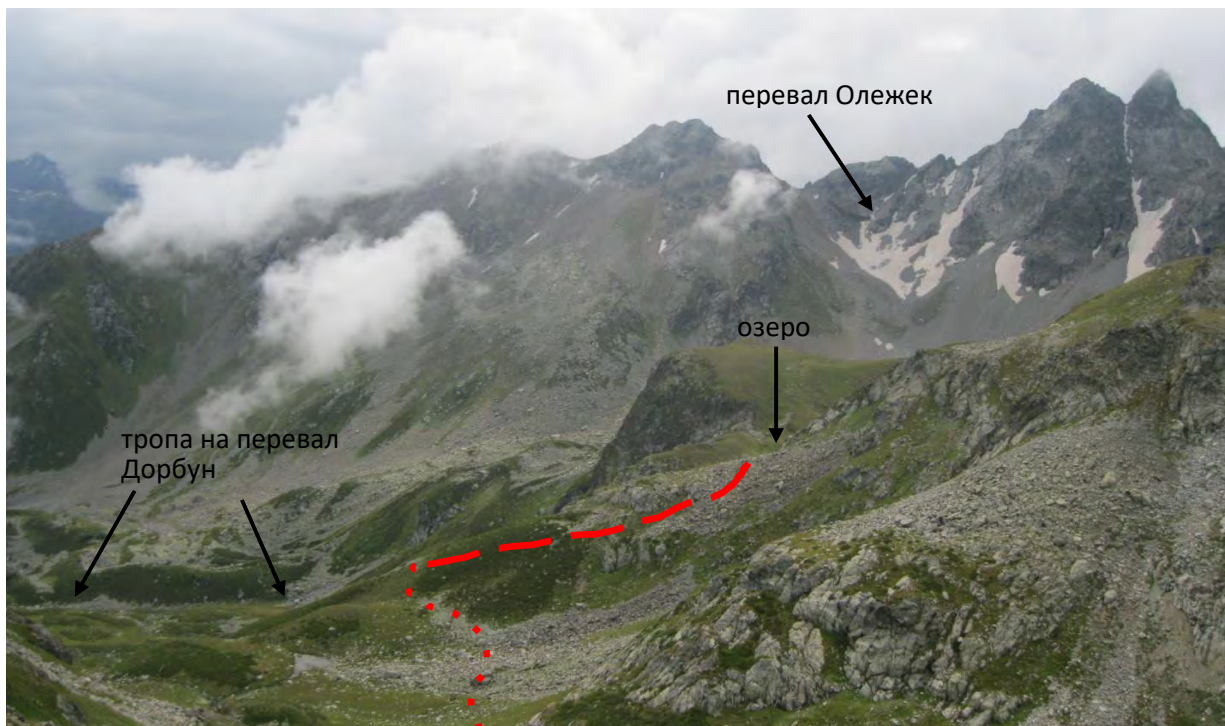

Фото 76. Вид з перевала Клюковського в бік озера Бублик та гори Дорбун-ка.

Фото 77. На перевалі Ключовського.

Фото 78. Стрімка трав'яниста ділянка спуску з перевала Ключовського.

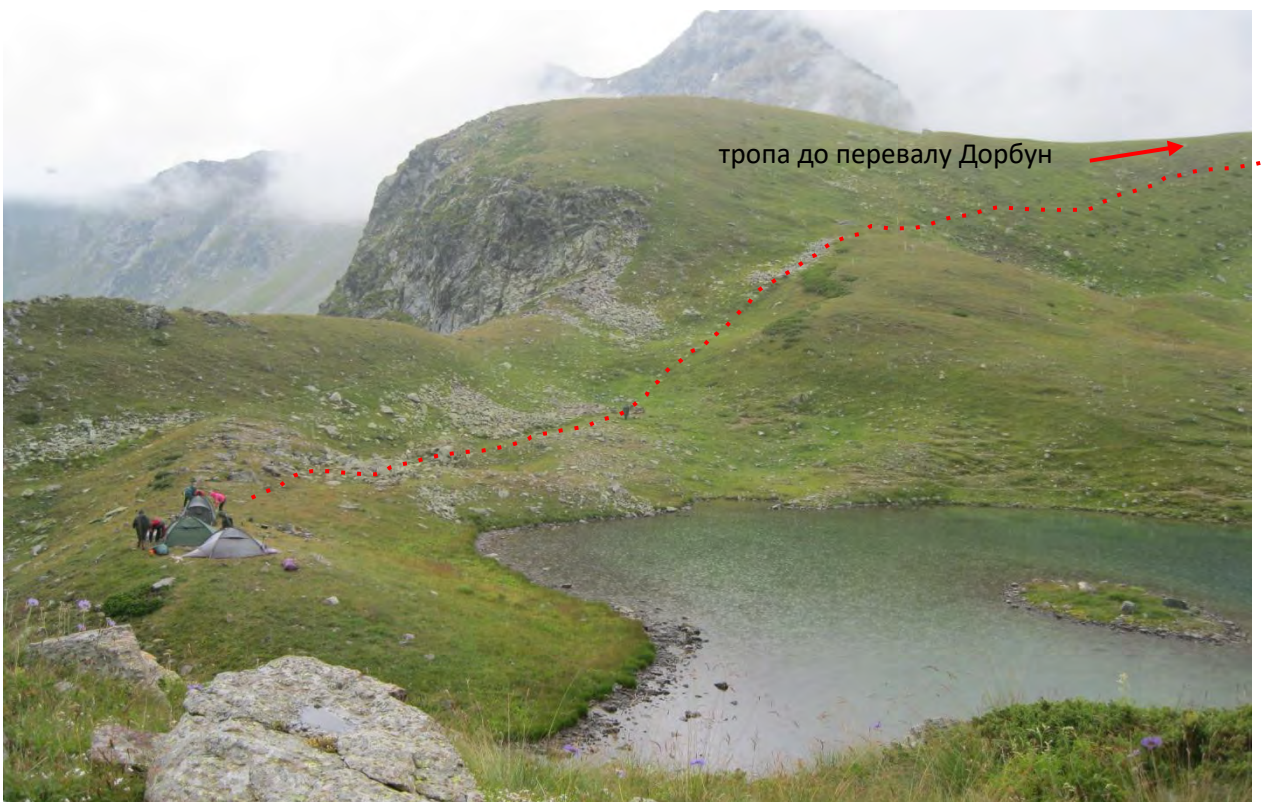

Фото 79. Табір на озері Бублик.

Фото 80. Підйом трав'янистим гребенем до перевала Дорбун.

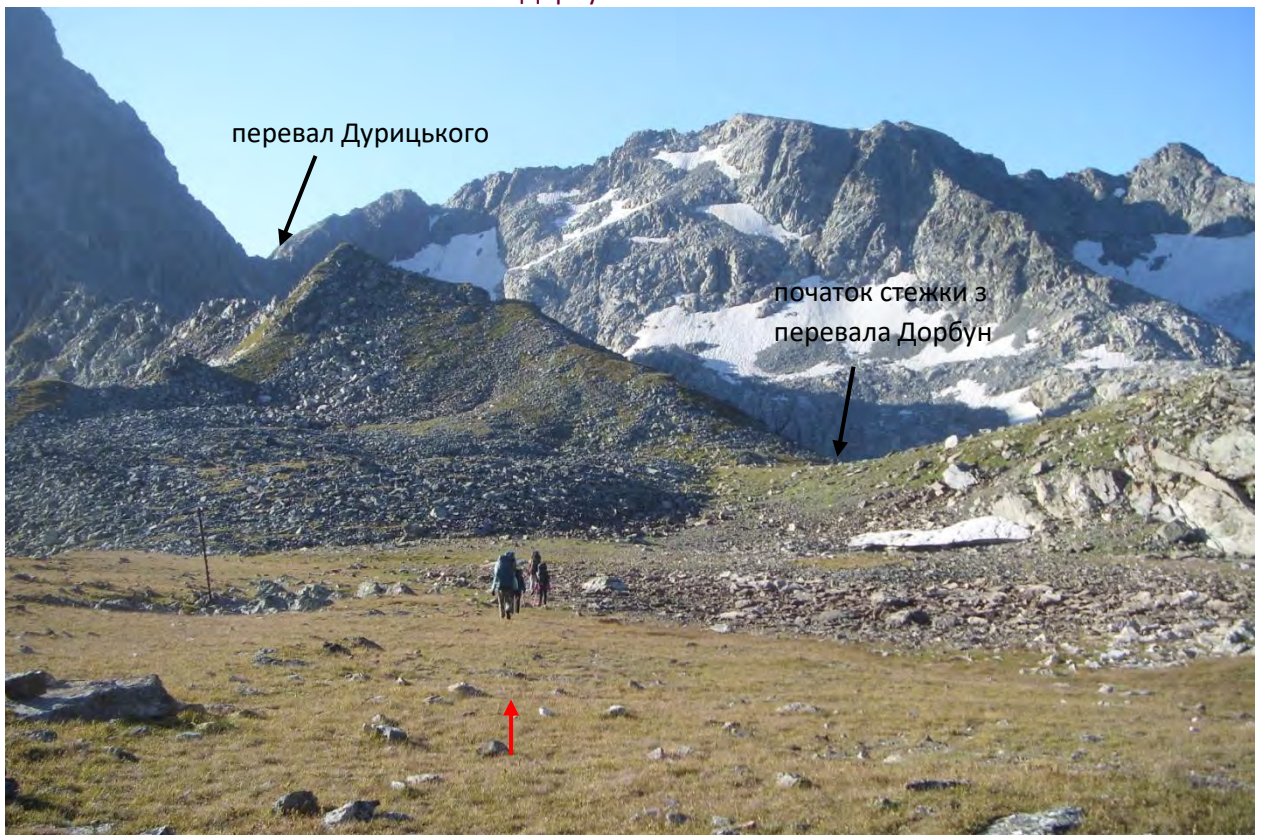

Фото 81. На перевалі Дорбун (фото від тура).

Фото 82. На перевалі Дорбун. Вид в бік долини річки Бурна.

Фото 83. Початкова ділянка спуску з перевалу Дорбун.

Фото 84. Траверс в напрямку перевала Дурицького. Жовтий трикутник – місце та напрям фото 86; синій трикутник – фото 87.

Фото 85. Правильне користування кішками – запорука безпечного руху льодовими схилами.

Фото 86. Стрімкість льодовика поступово збільшується. Жовтий трикутник – місце та напрям фото 84.

Фото 87. Перевальний зліт перевалу Дурицького.

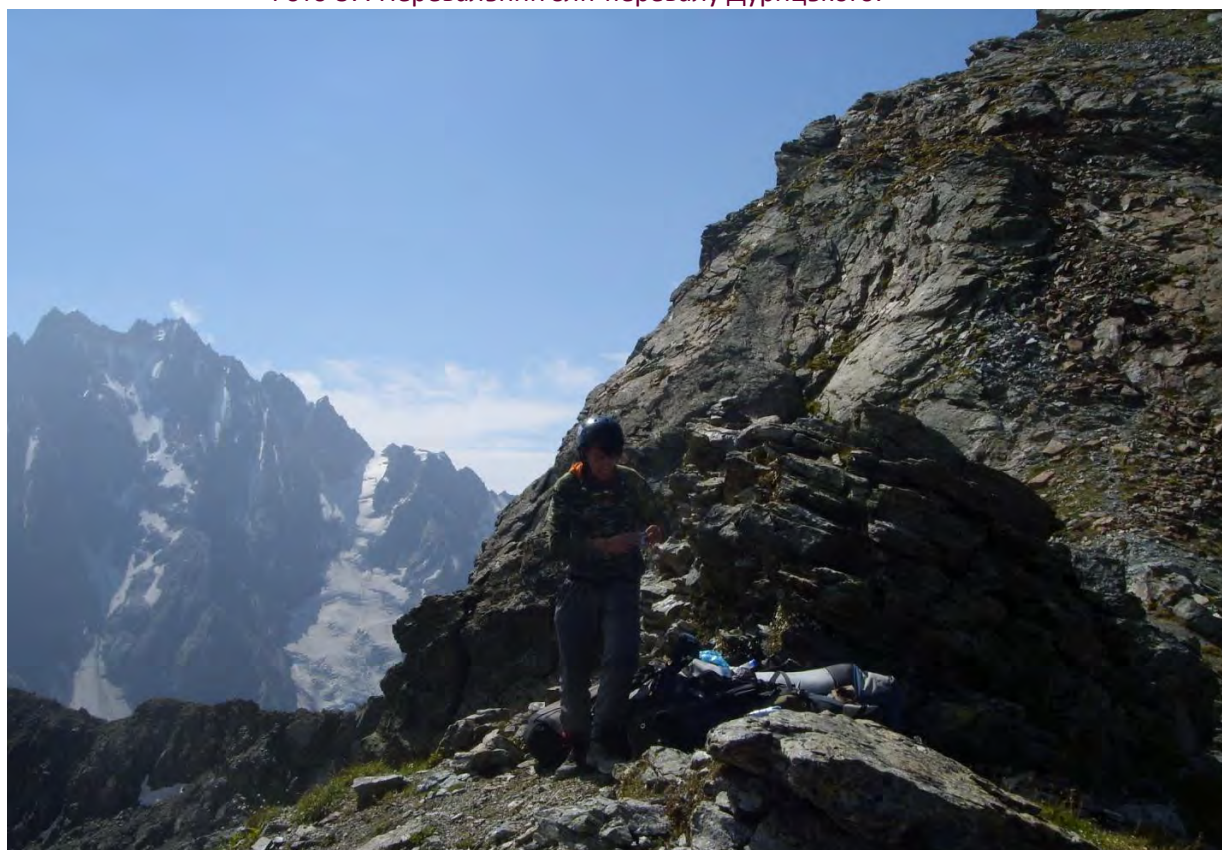

Фото 88. На перевалі Дурицького. Вид в бік вершини Пшиш.

Фото 89. Починаємо спуск з перевалу Дурицького.

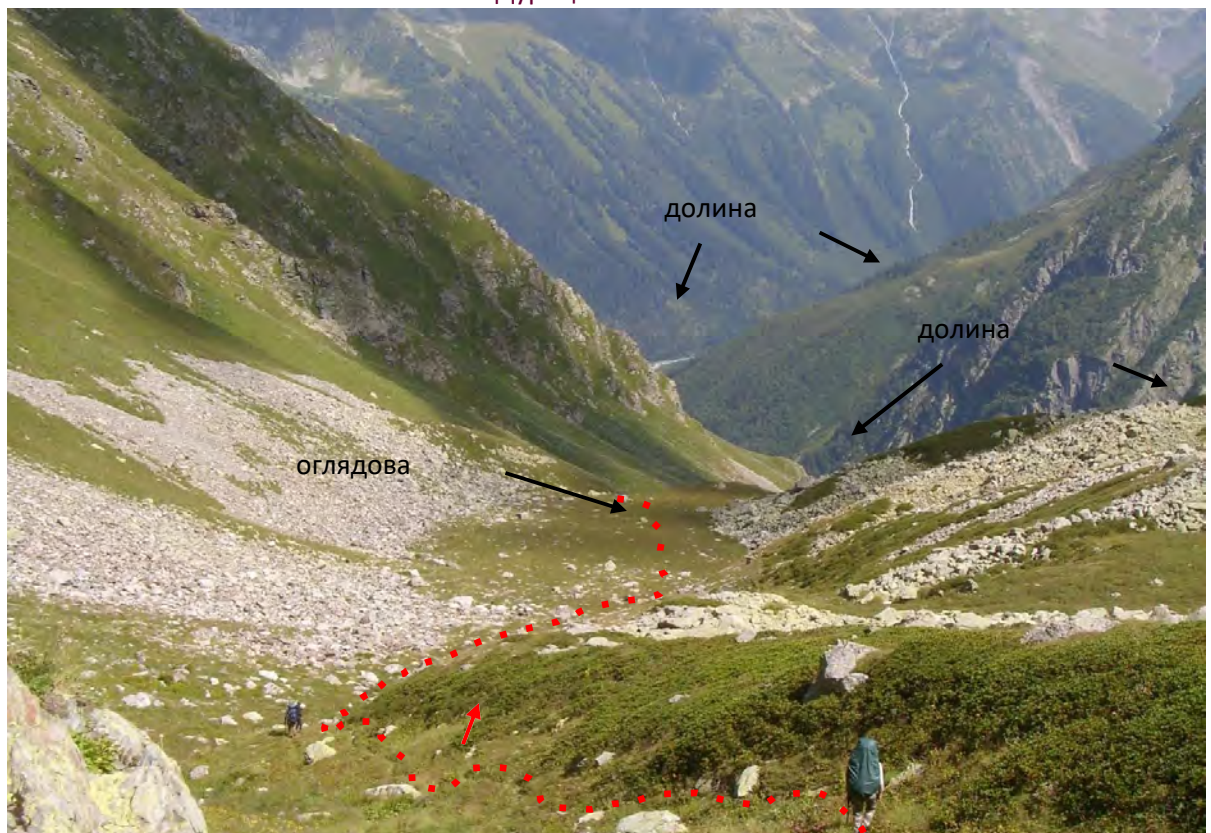

Фото 90. Виходимо до оглядової тераси.

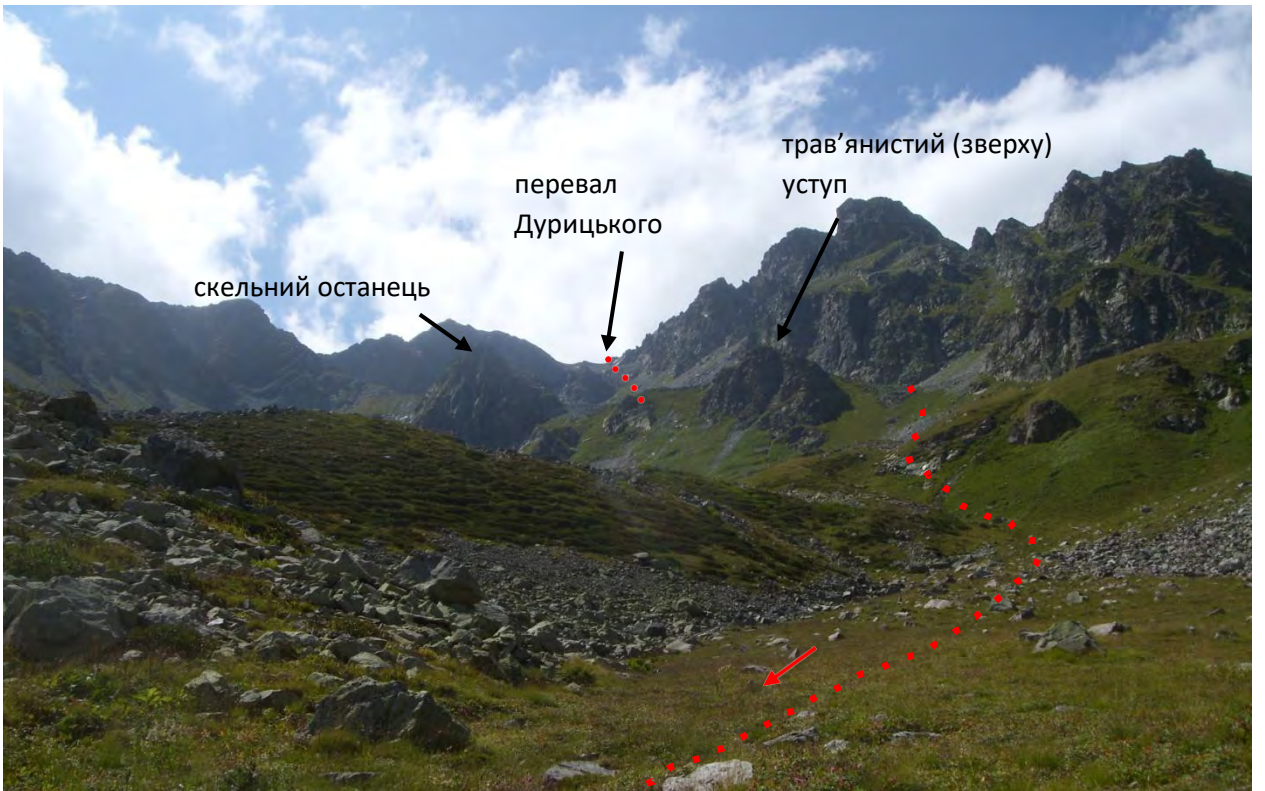

Фото 91. Вид від оглядової тераси на перевал Дурицького.

Фото 92. Вид на гору Пшиш з оглядової тераси.

Фото 93. Стежка в долині Аманауза.

Фото 94. Табір в долині Псиша (фото з днювання 20.08).

Фото 95. Переходимо Псиш по залишкам моста.

Фото 96. Залишки діяльності хижаків-лісорубів.

Фото 97. Останній щабель підйому до озера 2 554 м (озера з «клубочками»).

Фото 98. Привал біля озера 2 554 м.

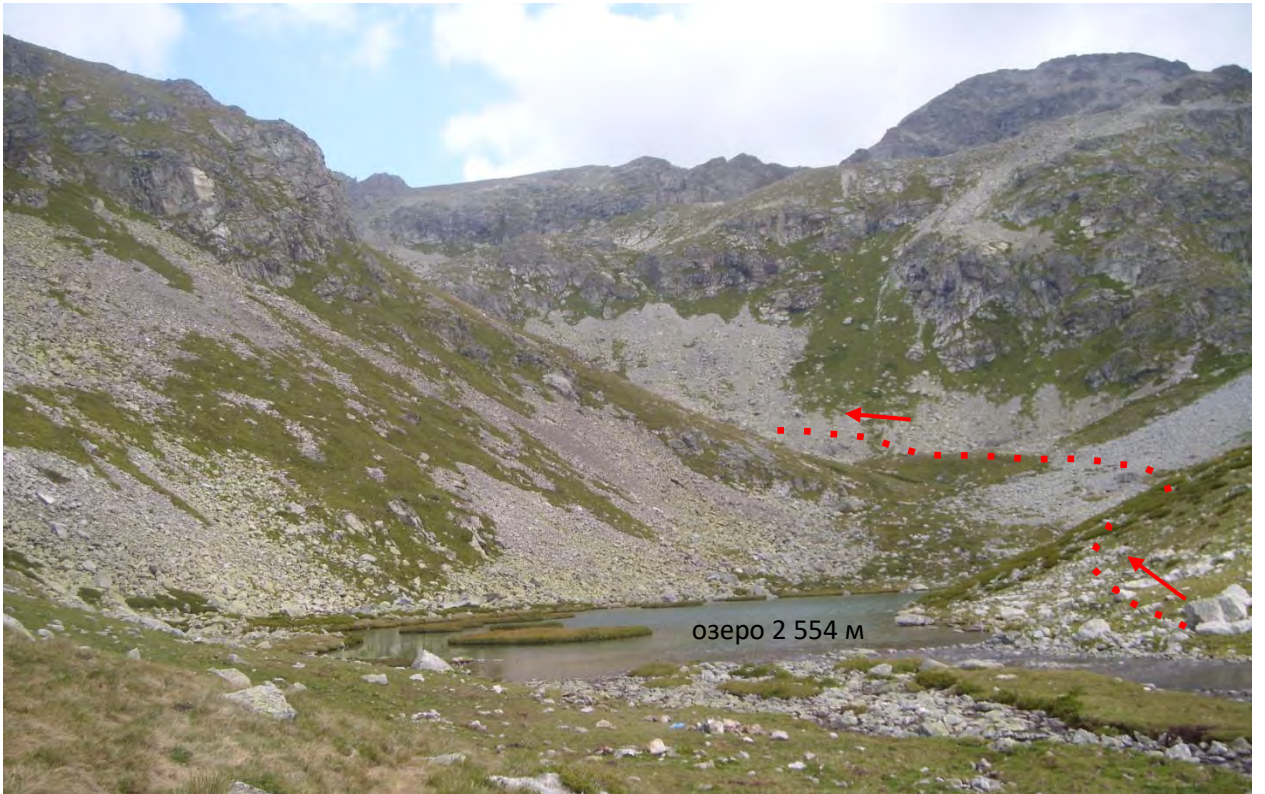

Фото 99. Початок підйому від озера 2 554 м.

Фото 100. Виположення лощини, ще один гарний варіант для ночівлі.

Фото 101. Обходимо озеро. перевал Караджаш вже близько!

Фото 102. Бівак на озері під перевалом Караджаш.

Фото 103. Підйом на північний гребінь Мінгі-Кель-Баши (фото від табору).

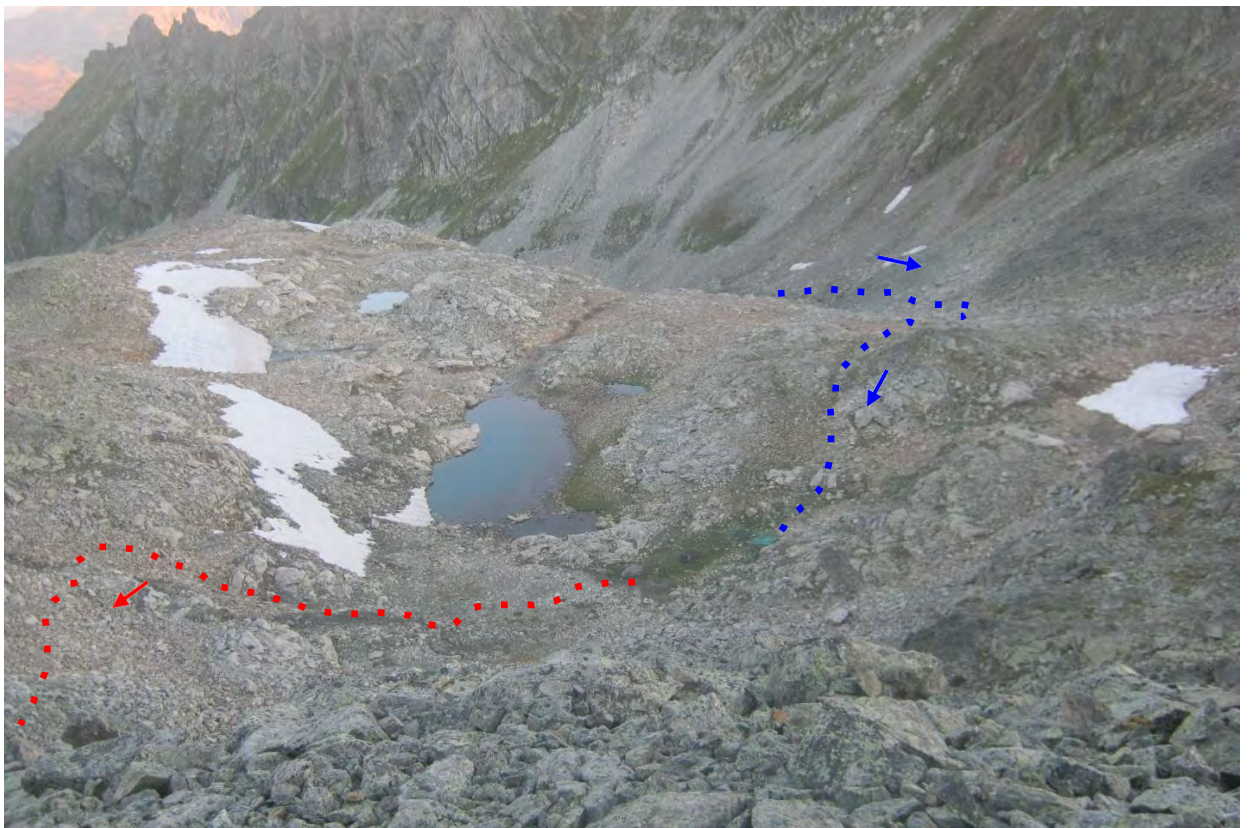

Фото 104. Вид з гребеня на табір та верхню частину підйому до перевала Караджаш. Синя лінія – шлях підйому 21.08.

Фото 105. Виходимо на гребень Мінгі-Кель-Баши.

Фото 106. Вид з гребеня на Кратерне озеро та озеро «з клумбочками». Синя лінія – варіант підйому до озера Кратерне.

Фото 107. Вид на вершинну башту Мінгі-Кель-Баши (фото вперед).

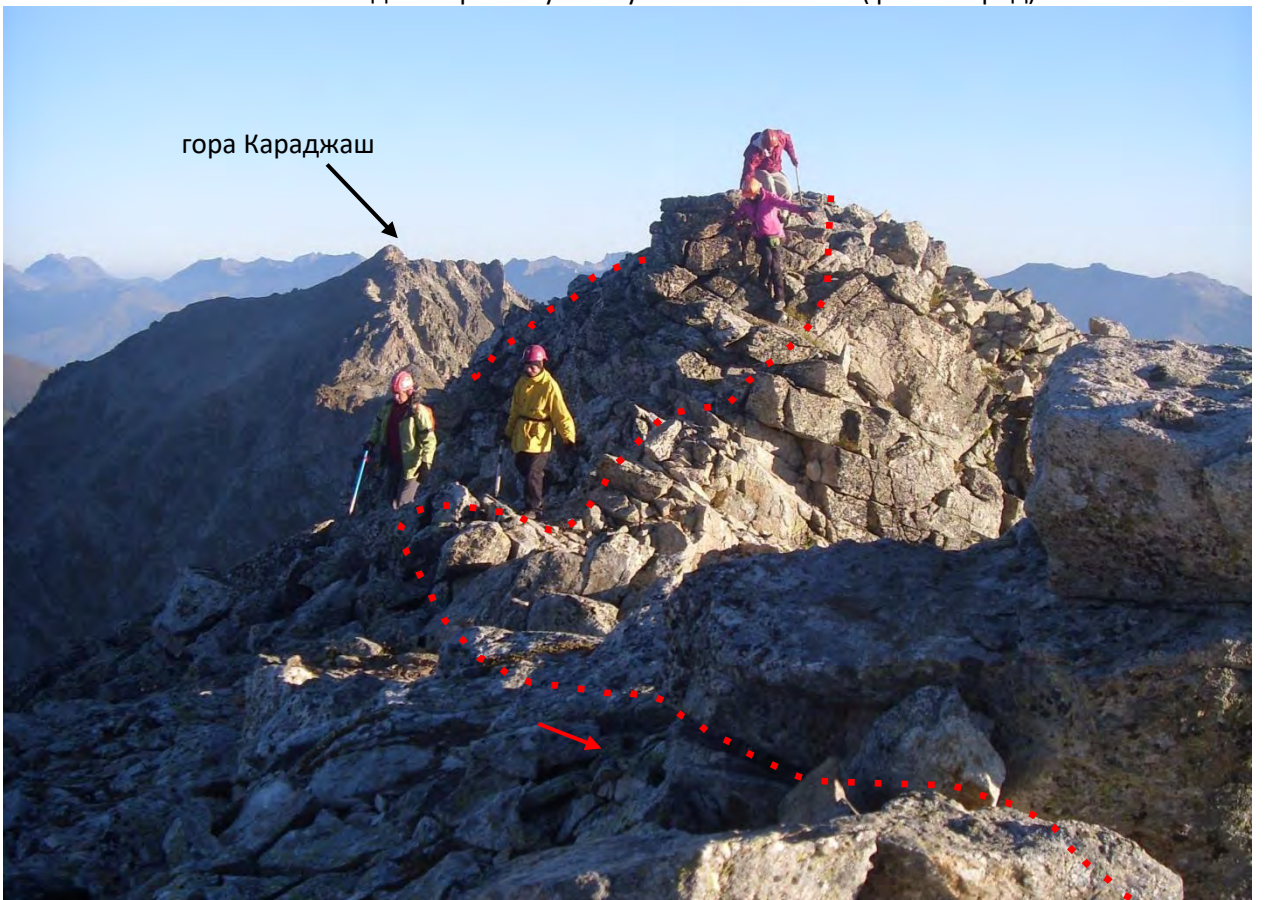

Фото 108. Шлях північним гребенем (фото назад).

Фото 109. На вершині Мінгі-Кель-Баши. Вид на Північ.

Фото 110. На перевалі Караджаш.

Фото 111. Шлях від перевала Караджаш до перевала Кель-Ауш.

Фото 112. На перевалі Кель-Ауш.

Фото 113. Вид з району перевалу Кель-Ауш на Софійські озера та перевал Іркіз.

Фото 114. Заклучні метри підйому на Іркіз.

Фото 115. На перевалі Іркіз несподівано зустрілися з туристом-миколаївцем!

Фото 116. Починаємо спуск в долину Ак-Айри.

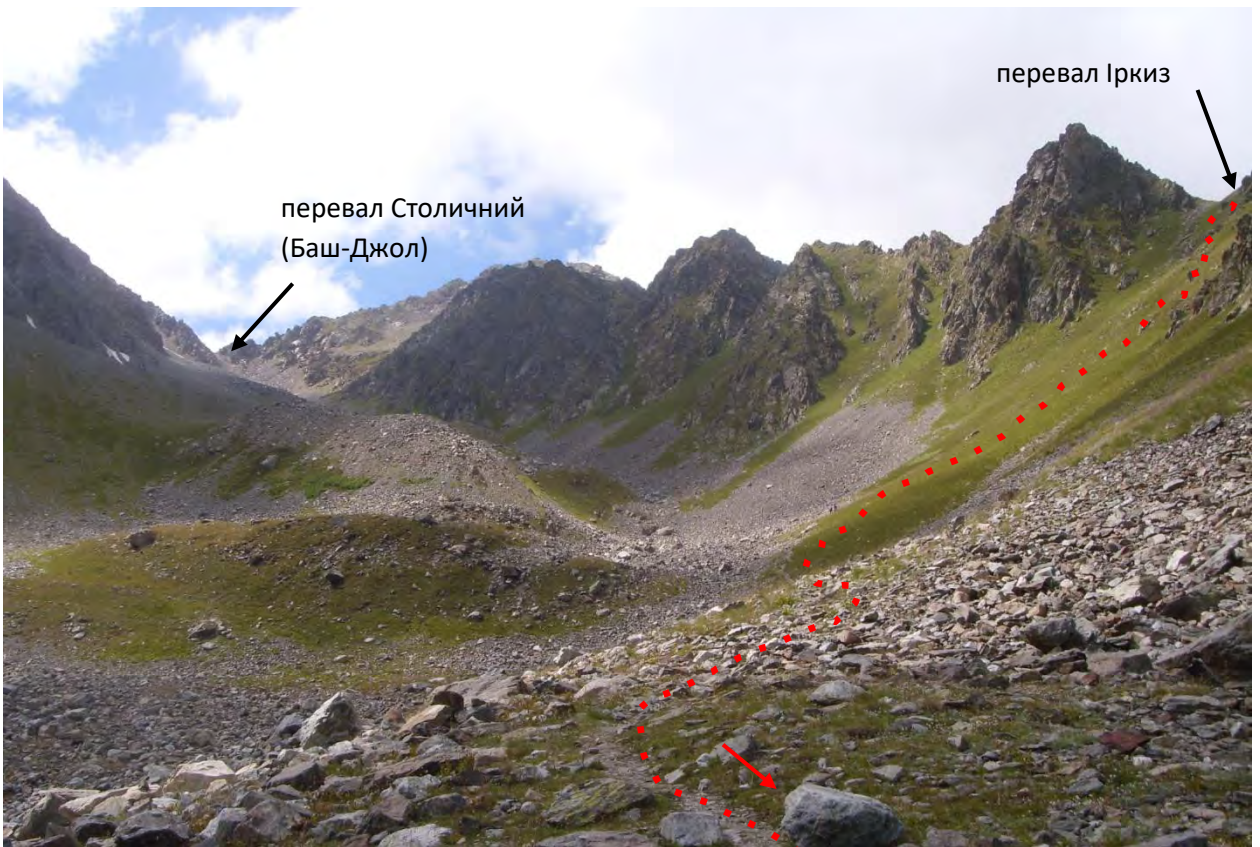

Фото 117. Майданчики для ночівлі у вищій долині лівого витoku ріки Ак-Айри.

Фото 118. Баранячі лоби з водоспадами – початок ріки Ак-Айри.

Фото 119. У верхів'ях Софії багатолюдно.

Фото 120. У радіальному виході до Софійських водоспадів.

Фото 121. У верхів'ях ріки Софія закінчується спортивна частина нашого маршруту.

Бурные реки зелёного цвета

Тихий ручей у подножья горы

Щедрые краски архызского лета

И ароматные леса дары.

Рослинність Кавказу відрізняється багатством і різноманіттям видового складу рослинних угруповань. Причиною цього є різноманітність фізико-географічних умов, складність історії формування ландшафтів.

Всього на Кавказі близько 6500 видів рослин. Тоді як на значно більшій території Східноєвропейської рівнини налічується лише близько 3500 видів. Складний високогірний рельєф району Архизу зумовив різноманітність природних умов і створив дивовижне багатство рослинного світу. В районі нашої подорожі чітко простежується висотна поясність.

Не секрет, що в спортивному туристському поході, навіть не дуже високої категорії, складно знайти час, а іноді і сили, для виконання роботи, яку не соромно потім буде назвати краєзнавчою. В дні, коли згідно нашого маршруту ми активно набирали або скидали висоту було цікаво спостерігати за зміною оточуючого нас рослинного світу, його пристосування до доволі складних природних умов, тому у виборі краєзнавчої роботи вирішили зупинитися на складанні фотогербарію та опису флори району Архизу.

Перший крок по виконанню краєзнавчої роботи зробили на підготовчому етапі до походу. Ознайомились із загальною характеристикою рослинного світу району походу (завгоспа з харчування більш хвилювало питання наявності їстівних представників флори, медика – отруйних. Кожному своє).

Крок другий – пройти маршрут та зібрати фото гербарій.

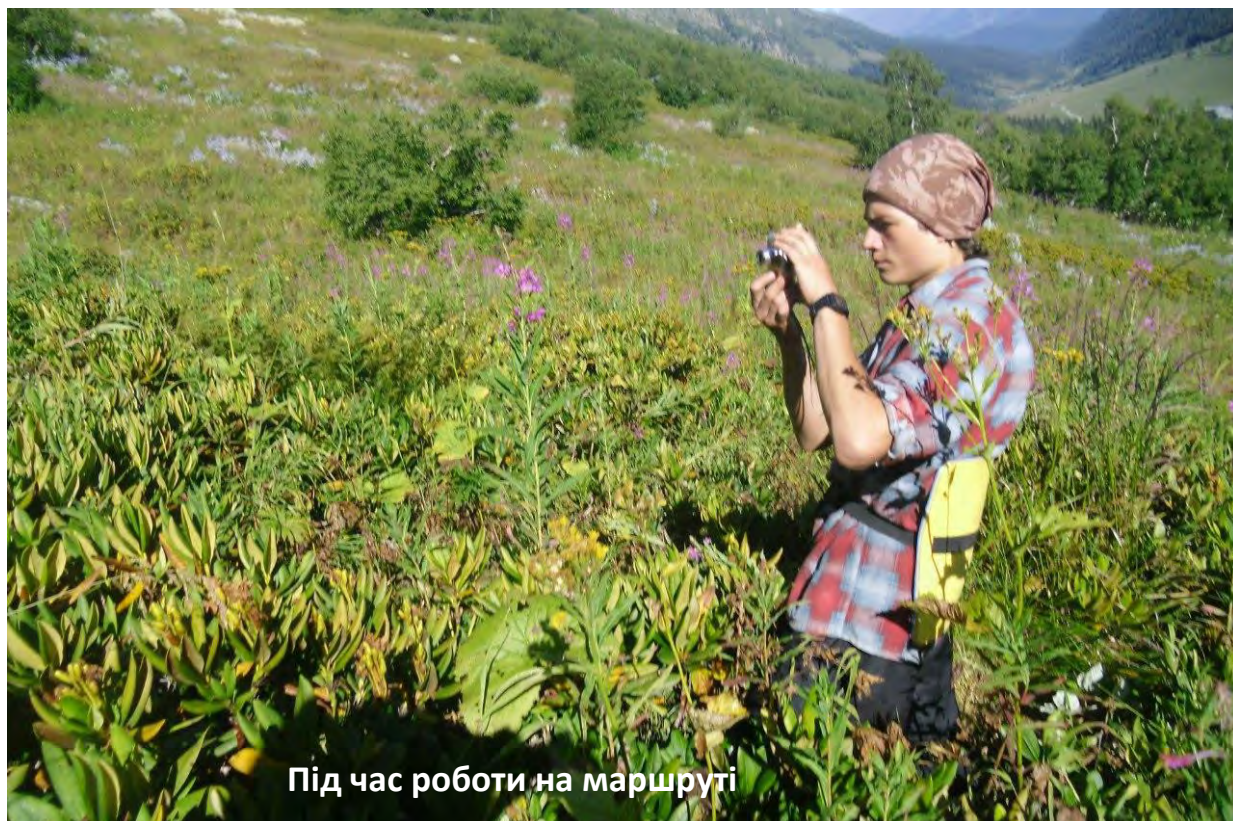
Крок третій – «що це?» або класифікація зібраної колекції, узагальнення та оформлення роботи.

А в Архызе немало чудес!

Шам красоты даруют здоровье,

Первозданный реликтовый лес

Силой жизни напоит с любовью.

Під час роботи на маршруті

Наш маршрут розпочинається з урочища Богословка. Зона мішаного лісу. Чітко простежуються всі три яруси. Ґрунти надмірно зволожені. Зустріли навіть хвощ. Верхній ярус представлено переважно вологолюбними ялицями та буками, вищі з'являються сосни. Дуже своєрідна верхня межа лісу. Тут пригноблені сосни або буково- березове Криволісся. яке чергується з ділянками луків. У підліску звичайна кавказька малина (на наше запитання у фотографа «де фото у малиннику?»

Отримали саму просту відповідь: «Я теж малину їв»),

якої на час нашого походу було дуже багато саме в їстівному вигляді.

Зустрічається ще ягідки суниці, багато різних представників царства грибів.

Вище криволісся, межах від 2000-2500 м над рівнем моря, розташовується область альпійських луків. На

узліссях і галявинах темно-хвойних лісів пишно майорить високо травна рослинність. Тут звичні зарості рододендрона кавказького, нажаль ми не застали період його

цвітіння. Крім рясних і поширених злаків на субальпійських луках з різнотрав'я звичайні первоцвіт, скнара, незабудка, ветренніци, буквиця, скабіоза, простріл,

дуже багато рослин з яскравими квітами, що утворюють казково красиві різнокольорові килими. До середини серпня субальпійські луки доволі барвисті і швидко змінюють свій тон: то рожеві - від масового цвітіння горця, то лілові, фіолетові - від квітучої буквиці, то помаранчеві - від парасольок володушки. Субальпійські високо травні луки з висотою поступово

переходять в низько травні альпійські. Верхня межа альпійської рослинності лежить на висоті 2800-2900 м, на

південних схилах досягає 3000-3200 м.

Місцеве населення використовує луки під пасовища.

1. Колокольчик альпийский

Отдел	<u>Magnoliophyta</u>
Класс	<u>Magnoliopsida</u>
Порядок	<u>Campanulales</u>
Семейство	<u>Campanulaceae</u>
Род	Campanula
Вид	Campanula alpina

Северное полушарие, Средиземноморье, Кавказ. В семействе более 80 родов и примерно 2300 видов.

Колокольчиковые произрастают преимущественно во внетропических областях Старого Нового Света, но некоторые роды представлены и в тропических странах, особенно в горных районах. Большинство колокольчиковых — травы, многолетние или реже однолетние, прямостоячие или иногда вьющиеся, наземные или редко родные или эпифиты. Есть среди них также полукустарники и даже древовидные формы, у некоторых родов корни клубневидно утолщенные. Однолетние, двулетние, многолетние растения. Размножение — делением куртин, семенами. Семена светочувствительны. Двулетнее или многолетнее растение высотой всего 5-15 см со светлым веретенообразным корневищем. Стебель прямостоячий, неветвистый или разветвленный,

густошерстистоопушенный. Прикорневые листья образуют розетку, они обратнойцевидные, у основания суженные в короткий черешок, на конце мелкогородчатые. Стеблевые листья обратноланцетные, цельнокрайние или слегка городчатые. Цветки образуют пышную кисть. Чашечка опушенная, ее доли в длину равны венчику или не короче его половины. Венчик опушен также внутри, светло-голубой. Плод - коробочка. Цветет в июле и августе. Место съемки - южный склон хребта Абишира-Ахуба в окрестностях Архыза, 1900 м.

2. Лютик золотистый

Отдел	<u>Magnoliophyta</u>
Класс	<u>Magnoliopsida</u>
Порядок	<u>Ranunculales</u>
Семейство	<u>Ranunculaceae</u>
Род	Ranunculus
Вид	Ranunculus auricomus

Различные климатические зоны. Северное полушарие. Однолетние и многолетние травянистые растения с прикорневыми и стеблевыми цельными, перисто или пальчато-рассеченными листьями. Цветки чаще желтые, реже белые или розовые, одиночные или собраны в рыхлые кистевидные соцветия. Размножение вегетативное и семенное. Многолетнее растение высотой 15—40 см с коротким корневищем. Прикорневые листья (2-4) длинночерешковые, округло-почковидные, самый нижний часто простой, лишь по краю зубчато-городчатый, остальные глубоко 3-5-раздельные с ширококлиновидными или клиновидно-обратнойцевидными сегментами; стеблевые листья пальчаторассеченные на линейные, цельнокрайние листовые доли. Цветки диаметром 2—3 см; чашечка более, менее опушена прижатыми волосками, венчик золотисто-желтый, цветоложе голое. Плод — мяскоопушенная односемянная листовка с крючковидно загнутым носиком. Цветет с апреля по август. Места съемки — река Аманаус, 1520 м, верховья реки София, 2380 м., р Псыш.

3. Телекия красивая

Отдел Magnoliophyta

Класс Magnoliopsida

Порядок Asterales

Семейство Asteraceae

Род Telekia

Вид Speciosa

Горные луга, поляны, опушки.

Европа, Малая Азия. Многолетнее стройное травянистое растение высотой 90-200 см с крепким узловатым корневищем. Стебли прямостоячие, вверху слегка ветвистые, часто коричнево-красноватые, олиственные, опушены короткими волосками. Листья крупные, с верхней стороны более менее голые, с нижней слегка опушенные, зубчатые; нижние и средние короткочерешковые, яйцевидно-сердцевидные с заостренной верхушкой; верхние — широкосердцевидные или продолговатые, с закругленным основанием, более менее сидячие, вверху переходят в прицветники. Цветки собраны в корзинки на концах коротких веточек, одиночные, величиной 50-70 мм, темно-золотисто-желтые; обертка многорядная, ее нижние листочки кожистые, верхние снабжены тупым, отогнутым острием. Плод - голая семянка. Цветет с июня по август. Поручейный, солнцелюбивый, не требовательный к воде вид. Распространен в присредиземноморской, умеренной и субокеанической климатических зонах Европы. Встречается в кустарниковых зарослях и береговых растительных сообществах от низменностей до горного пояса. Часто разводят в парках как декоративное растение.

Место съемки – река Ак-Айри.

4. Рододендрон кавказский

Отдел	<u>Magnoliophyta</u>
Класс	<u>Magnoliopsida</u>
Порядок	<u>Ericales</u>
Семейство	<u>Ericaceae</u>
Род	<u>Rhododendron</u>
Вид	<u>Caucasicum Pall.</u>

Вечнозеленые, полувечнозеленые растения, листопадные кустарники, кустарнички, иногда невысокие деревья, иногда эпифиты. Листья многолетние, двулетние или однолетние, цельнокрайные, реже пильчатые, разнообразные по форме и размеру, сидячие или с черешками, очередные, опушенные. Цветки более или менее крупные, с широким зевом венчика, собраны в кисти или щитковидно. Распространены в умеренных зонах северного полушария. На Кавказе, особенно в Западном Закавказье, в западных областях европейской части, в Восточной Сибири, на Дальнем Востоке (России); в восточных Гималаях, Восточной Азии, от Китая до Японии, в Юго-Восточной Азии, Новой Гвинее, в Северной Австралии, Северной Америке. В роде до 1000 видов и много гибридов. К рододендрону относятся широко известные азалии, выделяемые в подрод, или секцию рода. В декоративном садоводстве они обычно известны как азалии, *Azalea indica*, отличаются большим разнообразием сортов. Кустарник с лежачими и дугообразно приподнимающимися ветвями. Дико растет в горах Кавказа, где достигает 1,5 м. Листья кожистые, темно-зеленые, снизу рыжевато-войлочные, со слегка завернутым краем, продолговато-эллиптические, 10-12 см длиной. Цветки крупные, белые или кремовые, до 3-4 см в диаметре, расположены в группах по 7-9 на вершинах побегов. Цветет с 10 лет в середине мая. Хорошо зимует под снегом. Хорошо растет в полутени.

Встречается – северный склон хребта Габулу, верховья реки Темир-Кулак, , Аманаус, София. К сожалению уже не цвет

5. Горец альпийский

Отдел	<u>Magnoliophyta</u>
Класс	<u>Magnoliopsida</u>
Порядок	<u>Polygonales</u>
Семейство	<u>Polygonaceae</u>
Род	<u>Polygonum</u>
Вид	<u>Polygonum alpestre</u>

Семейство Гречишные

Многолетние корневищные растения с прикорневыми и стеблевыми продолговато-овальными листьями. Цветки собраны в кистевидные соцветия на верхушках стеблей. Цветение летом. Размножение делением корневищ и семенами. Горец альпийский - многолетнее растение с деревенеющим многоглавым темно-коричневым корневищем. Стебли многочисленные, простертые, густо олиственные, с укороченными междоузлиями, 5-25 см длиной. Листья яйцевидно-продолговатые, с маленьким остроконечником, около 2 см длиной и до 8 мм шириной, очень коротко-черешковые, по краю шероховатые вследствие наличия одноклеточных ворсинок, к концу ветвей уменьшенные, но длиннее цветков. Околоцветник 5-7 мм длиной, мясо – красный или розовый, с глубоко надрезанными лопастями. Семянка около 3,5 мм длиной, овально-трехгранная, блестящая.

Распространение: Кавказ, Малая Азия, Западный Иран.

Место съемки – озеро на восточном склоне хребта Аркасара, 2560 м

6. Незабудка болотная

Отдел Magnoliophyta

Класс Magnoliopsida

Порядок Boraginales

Семейство Boraginaceae

Род Myosotis

Вид Myosotis palustris

Альпийские регионы Европы. Многолетнее дернистое, мягкоопушенное растение с укороченным корневищем. Стебель коротковосходящий или прямостоячий, в соцветии разветвленный. Прикорневые листья ланцетные или продолговато-эллиптические, сужающиеся в короткий черешок, остальные листья сидячие. Цветки на коротких цветоножках; обоеполые, правильные, собраны в верхушечный завиток. Чашечка глубоко-5-

раздельная, у основания суженная, покрытая прямыми, реже крючковидно-загнутыми волосками. Венчик ярко-голубой, в устье трубки с оранжевыми чешуйками. Плод - гладкий, блестящий орешек. Цветет с июля по сентябрь. Места съемки – Ак-Айри, 2300 м; в долине реки Кыфар Агур, на траверсе хребта Абишира-

легенды Ахуба.

Разные народы складывают свои об этом цветке. Все они связаны с любовью и верностью. Так, в Греции рассказывают о пастухе Ликасе, который, прощаясь со своей невестой, подарил ей букет незабудок; та же сказка существует в немецком фольклоре. Русское “незабудка”, английское “Forget-Me-Not”, немецкое “Vergipmeinnicht” — все о

том же. Например, рассказывают, что много лет тому назад пошла одна влюбленная пара гулять вдоль реки. Вдруг девушка увидела на краю крутого берега прелестный голубой цветок. Юноша полез вниз, чтобы сорвать его, но не удержался и упал в реку. Сильное течение подхватило юношу, только он успел крикнуть любимой: "Не забудь меня!", как вода накрыла его с головой. Это только одна из множества легенд о том, как нежный голубой цветочек с желтым глазком в середине получил столь примечательное имя. Ее считают также колдовской травой: венок из незабудок, надетый на шею любимому человеку или возложенный ему слева на грудь, где бьется сердце, привораживает его и держит крепче всяких цепей. Такую же силу приписывают и корням растения..

7. Ветреница лютиковая

Отдел	<u>Magnoliophyta</u>
Класс	<u>Magnoliopsida</u>
Порядок	<u>Ranunculales</u>
Семейство	<u>Ranunculaceae</u>
Род	Anemonoides
Вид	Ranunculoides

Многолетние растения с ползучими цилиндрическими коричневыми корневищами. Стебли 12-23 см высотой, голые. Стеблевые листья на коротких (2-5 мм длиной) расширенных и немного пушистых черешках, пластинки до основания 3-раздельные на продолговато-ромбические или яйцевидно-ланцетные, при основании цельнокрайные, в остальной части крупнозубчатые доли, цельные или средняя из них надрезана на лопасти по одной с каждой стороны, а боковые только с наружной стороны. Цветки 15-30 мм диаметром, одиночные или в числе 2, на пушистой цветоножке 3- 7 см длиной, листочки околоцветника эллиптические, тупые, золотисто-желтые, сверху голые, снизу прижато-пушистые. Плодики коротковолосистые, с коротким изогнутым носиком. Растение ядовито. На Камчатке охотники использовали его сок для смазывания стрел.

Место съемки – южный склон хребта Аркасара, верховья реки Аманауз, 2620 м.

Позитивні сторони нашої роботи - мінімальні витрати часу на маршрут, відсутність негативного впливу на навколишнє середовище, естетичне задоволення, отримане від «фотополювання» за рослинами, елементарні знання й навички класифікації.

*Будет снова маршрут
И рюкзак за спиной,
Будут горы вокруг,
Ледоруб под рукой.
И наверх мы уйдём,
У нас все впереди,
А пока подождём –
Над Архызом дожди...*

Додатки

Перевали Західного Кавказу

1. Доломиты Южный (1А, 3397)
- 1а. Олений след (1А, 3306)
2. 40-летия ТАССР (2А*, 3328)
- 2а. Татарский Северный (1Б, 3424)
3. Доломиты Северный (1Б, 3444)
4. Охотничий (Доломиты) (1А, 3200)
5. Кичкинекол Малый (1А, 3204)
6. Чат Узункольский (1А, 3311)
7. Талычат (Таллычат) (2А*, 3326)
- 7а. Талычат Северный (Рошен) (2А*, 3400) <http://www.tourclub.kiev.ua/content/view/122/9/>
- 7б. Обманный (Талычат Западный по В.Ляпину) (1Б, 3294)
8. Кичкинекол Средний (1Б*, 3264)
9. Чунгурджар (1Б, 3350)
10. Наука (2А, 3450)
11. Техники Безопасности (ТБ) (1Б, 3352)
12. Подарок (2А*, 3519) (по Ляпину - Подарок Южный)
13. Перемётный (1А, 3242)
14. Инструкторский (1Б, 3362)
15. Чунгур Восточный (2А, 3389)
16. Талычхан Западный (1Б*, 3345)
17. Талычхан Средний (2А-2Б, ок. 3450)
18. Талычхан Центральный (2А, 3415)
19. Талычхан Восточный (2А, 3346)
20. Талычханский рог (2А*, 3423)
21. Манчхап Западный (2А, 3278)
22. Манчхап Восточный (1Б, 3315)

23. Чопе Верхний (1А*, 2919)
24. Чопе (1А, 2597)
25. АКТ (Ачаучат, Азовского КТ) (2А, 3441)
- 25а. АКТ (Ачаучат, Азовского КТ) Скальный (2А, 3500?)
26. Буревестник Южный (1Б, ок. 3420)
27. Буревестник Северный (1Б, ок. 3430)
28. Электрик Южный (1Б, 3263)
29. Электрик (1А, 3177)
30. Нефтяник (1А, 3193)
31. Панорамный Южный (1А, 3268)
32. Панорамный Северный (1А, 3179)
33. Чипер Ледовый Восточный (2Б, 3346)
34. Чипер Ледовый (1Б, 3218)
35. Чипер Ложный (1Б, 3267)
36. Чипер-Карачай (1А, 3285)
37. ФАФТ (1Б*, 3387)
38. Кичкинекол Восточный (1А*, 3367) / Сварщиков (1А, 3380) (Т.Зарицкая, 2009, ТаTomka@inbox.ru)
- 38а. Светлый (1Б*, ~3400) (И.Греков, турклуб КПИ Глобус <http://www.tkg.org.ua/node/18995>)
39. Кичкинекольское седло (1Б, 3546)
40. Уллукам Южный (1А, 3429)
- 40а. Улукам Северный (1А, 3314)
41. Ненскра Западный (1Б, 3272)
42. Херсонской дивизии (1Б, 3303)
43. Ненскра Центральный (1Б, 3328)
44. Малыш (1Б, 3336)
45. Ненскра Восточный (Тройной) (1Б, 3301)
46. Четырёх дураков (1Б, 3448)
47. Азау (1А, 3428)
48. 40-летия ВЛКСМ (2А, 3489)

49. Хасанхойсюрюльген Южный (1Б, 3493)
50. Хасанхойсюрюльген Северный (1Б, 3471)
51. Хотютау (1А-1Б, 3546)
52. Фильтр (Буревестник) (3А, 3500)
53. Двойняшки (Коммунист) (3А*, 3500)
54. Шоколадный (2Б*, 3400)
55. Ирчат (2А, 3311)
56. Далар (1Б*, 3291)
57. Мырды (1Б, 3250)
58. Сакен-Далар (1Б, 3103)
59. Далар Южный (1Б*, 3381)
60. Сакен (1Б*, 3200)
61. Марчичи (Маргичи) (1Б?, 3200?)
- 61а. Мемул (1А, 3023)
- 61б. Шарай (1Б*, 3150)
- 61в. Окрила (1Б, 3100)
62. "Сакен Южный" (1Б*, 3297)
63. Белова (Цхвандыр) (2А, 3199)
64. Мырды-Сакен (2Б, 3248)
65. Воронежский (3А*, 3756)
66. Актюбе (1Б, 3250)
67. Гваңдра Малая (1Б, 3270)
68. Карабаши (2А, 3400)
69. Пирамида (2А, 3400)
70. Ак Южный (1Б, 3400)
71. Ак Северный (1А*, 3454)
72. Актур Восточный (1Б, 3483)
73. Актур Западный (1Б, 3400)
74. Актур (1А*, 3300)

75. "Аккыштык" (2А?, 3400?)
- 75а. 300-летия Российского флота (2Б*, 3538)
76. Джалпаккол Южный (1А, 3358)
77. Джалпаккол Северный (1А, 3400)
78. Джалпаккол Центральный (1Б, 3493)
79. н/к
80. Беляева (1Б, 3471)
81. Черенкол (1А*, 3300)
82. Кругозор Мырды (1А, 2900)
83. Трезубец (1А, 3300)
84. Мао (Майский) (1А, 3551)
85. Мечта (1Б?, 3550?)
86. Плевако (1Б, 3500)
87. "Плевако Северный" (2А, 3500)
88. "Плевако Восточный" (1А, 3400)
89. "Мурсалы-Черенкол"(2А, 3252)
90. Спортклуба МИФИ (2А, 3550)
91. Невский (2А, 3500)
92. Мурсалы (1Б*, 3580)
93. Траверсный (1А, 3400)
94. Куршо (1Б*, 3381)
95. Ножу (1А, 3268)
96. Крокус (2А*, 3410)
97. Ленинградец (1Б, 3446)
98. Павлин (1Б, 3350)
99. Перо Павлина (1Б, 3150) // В.Корольков, 2011, hovrin-v@mail.ru
100. Солнечный (1Б, 3322)
101. "Ножу Северный" (1А, 3300)
102. Кертмели-Учкуланичи Южный (1А, 3300)

103. Кертмели-Учкуланичи Северный (1А, 3200)
104. Красная осыпь (1А, 3300)
105. Ржавый (1А, 3400)
106. Кызылкол-Кертмели (1Б, 3350)
107. Кызылкол-Кертмели Ложный (1Б*, п.о., 3300)
108. Суицидный (1Б*, п.о., 3350)
109. Озерный (1А, 3200)
110. Бездельного (1А, 3180)
111. "Мурсалы-Учкуланичи" (1Б, 3190)
112. Тырмен (1А, 3350)
113. "Тырмен Верхний" (1Б?, 3400?)
114. "Тырмен-Чхурбаши" (н/к, 3200)
115. "Чхурбаши-Экибекарась" (1А, 3300)
116. "Экуч" (Экибекарась-Учкуланичи) (1Б?, 3400?)
117. "Мурсалы-Учкуланичи Северный" (1Б?, 3300?)
118. Тикауш (2Б, 3426)
119. Мурзук (2А, 3208)
120. Гвандра-Сакен (1Б, 3417)
- 120а. Андархуа (1Б, 3076)
121. Ирэн (И.Степановой) (2Б*, 3523)
122. Бондаренко (Глобус) (2А, 3467)
123. Кичкинекол Западный (2А, 3400)
- 123а. Виктора Цоя (3А*, 3278)
124. Гондарай (1А*, 2938)
125. Спартак (2А, 2987)
126. Клыч-Гвандра Западный (1Б, 3069)
127. Клыч-Гвандра Восточный (1Б, 3050)
128. Гондарай-Клыч (1Б, 3220)
129. Гондарай-Нахар (1Б*, 3196)

- 129а. ~2А
130. Туров (1Б, 3237)
131. "Закыллат" (2А??, 3300?)
132. Юбилейный Нахарский (1Б, п.о., 3350)
133. Киевский?? (1Б, п.о., 3400)
- 133б. Киевский?? ~2Б-3А
- 133в. "Нахарская щель" (3Б, ~3600)
134. Игольчатый (3А, 3450)
- 134а. "Скалистый Нахарский" (~3А, ~3470)
135. Зеркальный (2Б*, 3500) (п/п М.Голубев, 2011)
136. Женский (Успенье) (1Б, 2984) // с востока труднопроходимая балка, возможно, на 2Б
137. Домашний (Чегетчат) (1А, 2963) // с востока труднопроходимая балка, возможно, на 2А
138. Нахар (н/к, 2885)
139. Нахар Западный (1А, 3069)
140. Чаулучат Южный? (2Б?, 3189)
- 140а. Булгар (3А, 3230)
141. Клухор Восточный (2А, 3292)
142. Клухор (н/к, 2782)
143. Чаулучат (2А, 3163)
144. Кичи-Муруджу Южный (1А, 3144)
145. Кичи-Муруджу (1А, 3136)
147. Седловина 3509 (3А-3Б, пройдена радиально с запада А.И.Сафоновым в 2010 г., 3509 м)
- 147а. около 2Б
148. Кичи-Муруджу Северный Ложный (2Б, 3550)
149. Кичи-Муруджу Северный (2Б, 3502)
150. Седло (1Б, 3402)
151. Миронова (2А, 3586)
152. Даут Западный (2А, 3475)
153. "Седло Северный" (1Б, 3386)

154. Касаева Османа (2Б, 3497)
155. Даут (2Б*, 3600)
156. Даутская Щель (2А*, 3350)
157. Узловой (1Б, 3294)
158. Саламандра (1Б*, 3350)
- 158а. Ангел (1Б, 3220)
159. Нефтяник (1Б, 3303)
160. Искра (1Б*, 3387)
- 160а. Трехозерный Нижний (1Б, 3200)
- 160б. Трехозерный Верхний (1Б, 3300)
161. Искровцев (1Б, 3356)
162. Дырявый (1Б, 3300)
163. Уллуке́ль Западный (1Б*, 3107)
164. Уллуке́ль Восточный (1Б, 2986)
165. Длинная Осыпь (1А*, с.з.н., 3000)
166. Уллуке́ль Нижний (н/к, 2933)
167. Надозёрный (2А, 3453)
168. Панорамный 1-й (1А, 2836)
169. Панорамный 2-й (1А, 2950)
170. Локомотивцев (1Б, 3200)
171. "Рынджи-Аге" (1Б*, 3200)
172. Промежуточный (1Б, 3100)
173. Учкулан Южный (1А, 3250)
174. Учкулан (1Б, 3200)
175. Учкулан Северный (1Б, 3191)
176. Карасу (н/к???, 2964)
177. Ыбчик (н/к, 2542)
178. МИФИ Восточный (2А, 3329)
179. МИФИ западный (2А, 3300)

181. Уллу-Муруджу (1Б*, 3341)
182. Муруджу (1Б*, 3263)
183. Панорама (1А, 3150)
184. Рыжее Седло (1Б, 2984)
185. Межпупырный (1А, 3000)
186. Межозерный (1А, 3000)
187. Панорама Западный (1Б, 3088)
188. Гедейж (1А, 3052)
189. МТИЛП (1Б*, 3300)
190. Рынджи-Муруджу (1Б*, 3400)
191. Локомотив (2А, 3356)
192. Павлиний глаз (2А, 3400)
193. Назлы-Рынджи (1Б, 3389)
194. Назалыкол (1А, 3302)
195. Назалыкол Ложный (1Б*, 3400)
196. Назлы-Рынджи Северный (1Б, 3400)
197. Джолсузчат (Джолсу-Чат) Ложный (1Б*, 3452)
- 197а. Джолсузчат (1Б, 3515)
198. Гаралыкол (2А, 3450)
199. Гранильщикова (2Б, 3441)
200. Назалы-Гаралы (Осыпной) (1Б, 3385)
201. Шумка (1А, 3200)
202. Талабаши (н/к, 2489)
203. Назалыбек (1А, 3300)
- 203а. Назалыбек Нижний (1А, 3030)
- 203б. Прогулочный (2А-2Б, п.о., 3500)
204. Гаралыкол Северный (2Б, 3410) п/п Карминский Александр Валерьевич, 2010, Ростов-на-Дону, описание на mountain.ru в июле 2011
- 204а. Курумный (1Б*, 3472)

2046. Рынджи-Джолсузчат (1А, 3200? м) п/п Карминский
205. "Гаралы-Даут" (~2А, 3250)
206. Джалкауш Южный (1Б, 3150)
207. Джалкауш (1А, 3141)
208. Джалкауш Северный (1Б, 3300?)
209. Кышхаджер (1А, 3226)
210. Эпчик (н/к, 3017)
211. "Эпчик Озёрный" (1А*, 3249)
212. "Эпчик-Кышхаджер" (1А?, 3200)
213. "Кулдун Западный" (1А?, 3407)
214. "Кулдун Центральный" (1А?, 3300)
215. Кышхаджер Верхний ("Кулдун Восточный") (1Б, 3353)
- 215а. Кызылауш Кулдунский (н/к, 3047)
216. Клухоркая (2А, 2975)
217. Хакель (2Б, 3362)
218. Хакель-Ачапара (2А, 3240)
219. Хакель-Чотча (2Б, 3238)
220. Чотча Восточный (2Б, 3125)
221. Чотча (2Б, 3161)
222. Ачапара (3А, 3241)
223. Дынькина (2А*, 3250)
224. Ануква (2А, 3143)
225. Хецквара (3А, 3244)
226. Хецквара Западный (2Б, 3193)
227. Буульген-Чотча (3А, 3479)
228. Фестивальный (3А*, 3650)
229. Обзорный (1А, 3022)
230. Буульген (2Б, 3450)
231. Буульген-Птыш (2А, 3331)

232. Школьный (2Б, 3183)
233. Домбайское седло (Седло Фишера, Фрешфильда)(2Б*, 3633)
234. Чучхур (н/к, 2712)
235. Белое Седло (1А*, 3118)
236. Муса-Ачитара Кругозор (1А, 3012)
237. Домбайский (2А, 3215)
238. Манящий (2А, 3261)
239. Южнодомбайский проход Нижний (1А, 2779)
240. Южнодомбайский проход Верхний (1Б, 2852)
241. Домбайский Южный (2А, 3300)
242. Военный (2Б, 3245)
243. Птыш (1Б, 2995)
244. Ацгара Птышский (2А, 3394)
245. Акбек Восточный (2Б*, 3330)
246. Акбек Западный (2Б*, 3495)
247. Ине (2А*, 3395)
248. Джугутурлючат (3А, 3614)
249. Правды (3А, 3395)
250. Попова Перемычка (3А*, 3448)
251. "Аманауз Южный" (2А, 3510)
252. Аманауз (3А, 3455)
253. Софруджу Южный (2Б*, 3283)
254. Софруджу (2А, 3494)
255. Белалакая (2А, 3435)
256. Джессарский (2Б, 3642)
257. Чхалтадзих (2А, 3236)
258. 40 лет Победы (3А*, 3400)
259. Саамова Игоря (3Б, 3400)
260. Эрцог (3А, 3487)

- 261. Эрцог Южный (2Б, 3550)
- 262. Эрцог Нижний (2А, 3210)
- 263. Жукова Маршала Южный (3А, 3650)
- 264. Жукова Маршала Северный (2Б, 3650)
- 265. Джалаучат (1Б, 3046)
- 266. Квадратный (1Б, 3068)
- 267. Сквозной (Окно) (1Б, 3076)
- 268. Сулахат Южный (2А*???, 3215)
- 269. Ноги Сулахат (2А*, 3350)
- 270. Сулахат (1А*, 3143)
- 271. Алибек (1А, 3168)
- 272. Кичи-Теберда Западный (1А*, 3150)
- 273. Кичи-Теберда Центральный (1Б*, 3095) 1Б* - есть фото, где с севера 80-100 м ледовый склон!
- 274. Кичи-Теберда Восточный (74-х) (1Б, 3150)
- 275. 73-х (1А*, 3148)
- 276. Хрустальный главный (2А, 3058)
- 276а. "Хрустальный 1-й" (обходной) (1А, ?, СЗН)
- 276б. "Хрустальный 1-й" (обходной) (1А, ?, СЗН)
- 277. Хутый (1А, 3178)
- 278. Хутый Верхний (Пять пальцев) (2А, 3250)
- 279. Красная Шапочка (1Б, 3300)
- 280. Уллу-Марка (2А, 3519, П.О.)
- 281. Верхняя Марка (1А, 3300)
- 282. Отрог (1Б, 3297)
- 283. Бадук-Хутый (1А, 3131)
- 284. Бадук Траверсный (1Б, 3150)
- 285. Бадук (н/к, 3004)
- 286. Бадук-Хутый Ложный (1Б*, 3150)
- 287. Марка-Баши Восточный (2А, 3350)

288. Марка-Баши Западный (2А, 3350)
289. Арючат (1А, 2994)
290. Новичков (1Б*, 3100)
291. "Бадук-Хаджибей" (ок. 2Б, ок.3200) (не пройден)
292. Хаджибей-Марка Южный (2А, 3338)
293. Хаджибей-Марка Центральный (2А, 3356)
294. Хаджибей-Марка Северный (1Б*, 3314)
295. Азгек Верхний (1Б, 3446)
296. Азгек (1А, 3168)
297. Гурпун (н/к, 2493)
298. Гурпун Верхний (1А?, 2900) (не пройден)
299. Учебный (Джугутурлючат Азгекский) (2А, 3440)
300. Кичи-Марка (2А, 3320)
301. Тогузкель (1А, 3230)
302. "Кичи-Марка Западный" (1А*?, 3400?) (не пройден)
303. "Кичи-Марка Нижний" (1А?, 3354) (не пройден)
304. "Сосновый" (1А, 3280) (не пройден)
305. Муху (н/к, 2764)
306. Кичи-Ауш (н/к, 2732)
307. "Петля" (н/к, 3000)
308. Хатипара (1А, 2823)
309. "Быки" (1А, 3000) (не известно о прохождении)
310. Кынгырчат (Кынырчад, Кынгыр-Чад) (1А?, 3350) (<http://forum.gknpi.ru/viewtopic.php?t=14>)
311. Двухцветный (1А?, 3220) (<http://forum.gknpi.ru/viewtopic.php?t=14>)
312. "Кельчат (Восточный)" (1Б*, 3170) (не известно о прохождении)
313. "Кельчат (Западный)" (1Б, 3070) (пройден Борисом Плотниковым в 1996)
- 313а. 1А-1Б
- 313б. 1Б*
314. "Лысый" (н/к, 2610)

315. "Ачхиштара" (1А, 2800)
316. "Орта-Гидам" (1А, 3200)
317. "Кишкит Нижний" (1Б, 3030)
318. "Кишкит Верхний" (1Б, 3050) (Кельчад по классификатору)
319. Двухцветный Восточный (1А?, 3180)
320. Гидам (1А, 2980)
321. Кысы-Пасаут (н/к, 2770)
322. Туманный (2Б, 3530)
323. Хамурза (2А, 3199)
324. Аксаут Малый (2А, 3331)
325. Савицкой Светланы (2Б*, 3200)
326. Аксаут Северный (3А, 3231)
327. Аксаут Нижний (1А, 2867)
328. Аксаут Западный (2А, 3263)
- 328а. Аксаут (Молодчего?)(2А, 3211)
329. Аксаут Южный (Аксаут?) (1Б, 3050)
330. Братцы Северный (3А, 3300)
- 330а. Братцы Южный (2Б, 3300)
331. Чхалта-Карач (1Б, 3155)
332. Марухкая (3А, 3512)
- 332а. Марухкая Зап. (3А, 3500)
- 333а. Марухкая Ниж. (2Б, 3400)
333. Южнокаракайский (2Б, 3286)
334. Западнокаракайский (2Б, 3000)
335. Марух (Марухский) (1А, 2748)
336. 810 стрелкового полка (1Б, 2961)
337. Северокаракайский (1Б, 3095)
338. Халега (н/к, 3027)
339. Чегетчат (1Б, 3191)

- 339а. Мыстыбаши (1Б, 3200) п/п Ставрополь, М.В.Юркин
- 339б. Патронный? Прогонный? (1Б, 3200) п/п Ставрополь, М.В.Юркин
- 339в. 1Б
340. "Десятиозерный" (н/к, 2993)
- 340а. Рассыпной (1Б, 3038) п/п М.Голубев, 2012
- 340б. Ташлык (1А, 3030)
341. Ходюка (н/к, 2981)
342. Кызылауш (н/к, 2871)
- 342а. Чегетчат2 (н/к-1А, 2900)
- 342б. "Кызылауш Северный" (~1А, ~2800)
343. Бугойчат Ложный (1А, 3046)
344. Бугойчат (н/к, 2873)
345. "Бугойчат Северный" (1А, 2850)
346. Чигордали Южный (н/к, 2831)
347. Чигордали (н/к, 2752)
348. Чигордали Северный (н/к, 2500)
349. Архызское Седло (н/к, 2200)
350. Озерный Архызский (н/к, 2620)
351. Чабаклы (н/к, 2730)
352. Карабек (н/к, 2330)
353. Кизгыч-Марух (1Б??, 3000?)
354. Курелла (2А, 2837)
355. Чвахра (1Б, 2954)
356. "Чвахра Южный" (1А?, 2733)
357. Салынган (1Б, 3023)
358. Аданге (н/к, 2299)
359. Аданге Центральный (н/к, 2421)
- 359а. Аданге Южный (н/к, 2379)
360. Конгур (1Б, 2903)

361. 3027 (1А, 3027)
362. Сатхаро (1Б, 2950)
363. Солнечный Архызский (1Б?, 3100)
364. Асырха (1Б, 3050)
365. Кизгыч (1Б, 2997)
- 365а. 3100 (1Б, 3100)
366. Кизгыч-Чамагвара (2А, 3200)
367. Кизгыч Ложный (1Б, 2988)
368. Ждановский (Ждановцев) (2А, 3100)
369. Чучхурская Щель (1Б*, 3154)
370. Траверсный Архызский (1Б*, 3150)
371. Чучхур Архызский (1Б, 3063) / опасные бараньи лбы!
372. Заячьи ушки (1А, 3192)
373. Обходной Архызский (1А*, 2600)
374. Новый (1Б**, 3000)
375. Холодовского (1А*, 3175)
376. Ак-Айры Западный (Славутич???) (1Б, 3150)
- 376а. Акмана (2А, 3250)
377. Ак-Айры Восточный (1Б, 3100)
378. Кожухова (Топал-Ауш) (2А, 3400)
- 378а. ~2Б-3А, ок. 3500
- 378б. Окно Софийский (1Б, ок. 3100)
379. Софийское седло (н/к, 2571)
380. Надежда (1Б, 3120)
381. Башджол (Столичный) (1А, 3048)
382. Кёльауш (Крутой) (1А, 2866)
383. Иркиз (Иркис) (1А, 2871)
384. Караджаш (1А, 3022)
- 384а. Караджаш Восточный (1А, 2450) http://arhiz.yanval.ru/orel_dale#1

384б. 1Б (http://arhiz.yanval.ru/orel_dale#gn)

384в. Гаммеш-Чат (1Б, 3035)

385. Орленок (1Б, 3024)

385а. Орленок Дополнительный (1А, 2400)

385б. 2А-2Б

386. Токмак (2А, 3076)

387. Чамагвара (2А, 3098)

388. Псыш (2Б*, 3350)

389. Краб (Собачьи уши) (1Б*, 3125)

390. Скеу (1Б, 2762)

391. Скеу Нижний (н/к, 2546)

392. Наур (1А, 2839)

393. Магана (1А, 2948)

394. Пшиш (Пшиш-Узловой, Хиллари)(2Б**, 3350)

395. Магана Ложный (2А, 3140)

396. Медвежий Архызский (1Б, 2811)

397. Псырс (1Б, 3228)

398. Аманауз малый (Торнау) (2А, 3326)

399. Минский (2Б*, 3196)

400. Аманауз Архызский (2А, 3156)

401. Аманауз Северный (1Б, 3195)

402. Азимба (1Б, 3190)

403. Воронцова-Вельяминова (1Б, 3130)

404. Браконьеров (1А, 2831)

405. Дурицкого (1А*, 3030)

406. Дорбун (1А, 2882)

407. Олежек (Тольятти) (1А, 2903) http://veter.turizm.ru/36/a_nazva.shtml

408. Дуккабаши (1А, 2985) // было: Олений (1А, 2998)
(Угрюмый Дуккинский)

- 408а. Раздельный (1А, 2820) // было: Ключовского (1А)
409. Олений (1А, 2922) // было: Айюлю Верхний (1А, 2917)
410. Айюлю (1А, 2874)
411. Темир-Кулак (Темиркулак) (1А, 3025)
- 411а. Кара-Су Архызский (Габулу) (1А, 2810)
412. Дукка (н/к, 2637)
- 412а. 2600 (1Б, 2600) (Бондарев, с.114)
- 412б. Боковой Дуккинский (1Б) (Р.Ш.Исламов, 2 к.с. пешая, 2003, МГЦТК, islamov@laser.ru)
- 412в. Дукка Малый (1А, 2800)
413. Пхия (н/к, 2162)
- 413а. Цирус (1А, 1Б в мае, 2665) http://tk-kovcheg.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=19:2012-06-03-21-52-23&catid=1:2011-11-20-18-29-06&Itemid=3
414. "Речепста-Пхия" (н/к, 2796)
415. Ацгара (н/к, 2715)
416. Чилик (1А, 2890)
417. "Ацгара Верхний" (1А, 2726)
418. Ажога (Уруп-Ажога) (н/к, 2648)
- 418а. Надежда Ацгарский (1Б, 2500)
419. Уруп-Пхия (1А, 2646)
420. Загеданских озер (1Б, 2732)
- 420а. Шхуанта (1А, 2700)
- 420б. ~2А, но выглядит с востока логичнее перевала Семнадцати
421. Загеданский (Загедан) (1Б, 2783)
422. Седой (Кыртхуа) (1Б, 2846)
- 422а. Сосновый Урупский (н/к, 2800)
- 422б. Уруп-Ацгара (1А, 2850)
- 422в. Золотое дно (1А?, 2850?) // http://www.skitalets.ru/mountain/2006/arhiz_deshere/

- 422г. Сарастра (Саратов-Астрахань) (1Б, 2700) // http://www.skitalets.ru/mountain/2006/arhiz_deshere/
- 422д. Уруп-Загеданка (н/к, 2800)
423. Богатырский (1Б*, 3130)
424. Псыкела (Пенкела) (1А, 3040)
425. Водопадный Архызский (1Б, 2910)
426. Угрюмый (1А*, 3026)
427. Заозерный (Простой) (1А, 2700)
428. Речепста (1А*, 2892)
- 428а. "Речепста Восточный" (1А-1Б, ок. 2850)
429. Кынхара (Адыгея) (1А(?!), 2853)
430. Высокий (1Б, 3109)
431. "2986" (н/к, 2986)
432. Кызылчук (1Б, 3046)
433. Семнадцати (1Б, 2956)
- 433а. Кяфар-Речепста (1Б*, 2950) из книги Бондарева
- 433б. 350 лет Ульяновску-Симбирску (1Б, 2950)
- 433в. Семнадцати Северный (1Б*, ок. 2900)
434. Первомайский (1Б*, 2960)
435. Мылгвал (Агур Большой) (1А, 2848)
436. Кяфар Верхний (1А, 2853)
437. Кяфар (Кумбыж) (н/к, 2798)
438. Россыпной Бугор (н/к, 2200)
- 438а. Ильясов (н/к, 2200)
439. Агур (Южный) (1А, 2968)
- 439а. Агур Северный (1А, 2970)
440. Федосеева (1А, 2987)
441. Двойной Архызский Южный (Турий) (Агурский зуб) (1Б*, 2971)
442. Двойной Архызский Северный (Агурский) (1Б*, 2940)
443. Агурское плато (1Б, 2986)

444. Грозовой (1Б, 2843)
- 444а. Церковный (Ю.Агурский) (1Б, 2900)
- 444б. Московский (1А, 2865)
445. Баритовый (1А, 2809)
- 445а. Пионер Архызский (1А, 2900)
- 445б. Архыз (1А, 2970)
446. Кяфарский Малый (н/к, 2730)
447. Берюауш (Волчий) (н/к, 2600)
448. Каменистый (н/к, 2500)
449. Зборовского (н/к, 2300)
- 449а. Генеровская Балка (н/к, 1600)
450. Обзорный Архызский (н/к, 2250)
451. Касаевский (н/к, 2450)
452. Фина (н/к, 2650)
453. Лаба (Лабинский, Мокрый) (н/к, 2614)
454. Лаба Западный (Лабинский Западный)(н/к, 2575)
455. Цегеркулир (Царгехулир) (н/к, 2539)
456. Гваштва Верхний (н/к, ок.2200)
457. Гваштва (н/к, 2042)
458. Цегеркер (не Магана!) (н/к, 2265)
459. Чертовы ворота (2А, 2900)
- 459а. Чертовы ворота (по другим данным) (2А, 2900)
460. Грибза (2А, 2850)
461. Командирский (2А?, 2900?)
462. Секретный (1А, 2800)
463. Абгецки (Абгыцха, Абзгезги) (1Б, 2830)
464. Холодный (1А, 2600)
465. Скрытный (н/к, 2846)
- 465а. Санчаро-Лаба (1Б? 2700?) спросить можно у mishapm@mail.ru

- 466. 46 армии (1А, 2755)
- 467. 25 погранполка (н/к, 2709)
- 468. Васильева (1Б, 2850)
- 469. Алаштраху (Аллаштраху) (н/к, 2723)
- 470. Чамашха (н/к, 2052)
- 471. Санчарский (Санчаро) (н/к, 2589)
- 472. Цыбишха (Чибисха) (н/к, 2084)
- 473. Санчарский Верхний (1А, 2750)
- 474. Адзапш (Кислый)(н/к, 2497)
- 475. Адзапш Нижний (н/к, 2295)
- 476. Белый (Ларю) (н/к, 2486)
- 477. Пологий (н/к, 2405)
- 478. Студенческий Адзапшский (1А, 2490)
- 479. Мачицко (н/к, 2500)
- 480. Дружба (Минводы) (Миронова) (н/к, 2463)
- 481. Чмахара (н/к, 2336)
- 482. Ахитари (н/к, 2371)
- 483. Макера (н/к, 2380)
- 484. Дамхурц (н/к, 2452)
- 485. Дамхурц Восточный (н/к, 2351)
- 485а. 1А-1Б - ?
- 486. Мамхурц Верхний (1А, 2642)
- 487. Мамхурц (1А, 2525)
- 488. Мамхурц-Макера (1А, 2403)
- 489. Семи озер (1А, 2550)
- 490. Тихий (1А, 3012)
- 491. Дополнительный Дамхурцский (н/к, 2934)
- 492. Имеретинский (не менее 1Б*, 2950)
- 492а. Марьянский (Марьянский) (1Б, 3100)

- 492б. Шоколадный Имеретинский (1Б, 3020)
493. Трудный (ок.1Б, 3000)
494. Квата (н/к, 2350)
- 494а. Квата Ложный (1Б, 2500)
495. Луганский (н/к, 2428)
- 495а. Юха-Луган (2А, 2900)
496. Умпырский (н/к, 2528)
497. Магишо (н/к, 2880)
498. Аджара (Аджарский) (1А?, 2700)
499. Авадхара (Аудахара) (1Б, 28АЧел00)
500. Цахвоа (1Б, 2995) <http://www.westra.ru/passes/Passes/3340>
<http://www.progressor.ru/outdoor/titancat/pass/>
- 500а. Тринадцати (1Б, 2800)
501. Кардывач (1А, 2823)
502. Цындышхо (1А, 2750)
503. Черноморский (Чернореченский) (1Б, 2290)
504. Смидовича (1А, 2749)
505. Мзымта (2А, 2850)
506. Крутой (1А, 2765)
507. Пешеходный (1А, 2980)
508. ???
- 508а. Твёрдого (~2А, ~3000)
509. Ахук-Дара (н/к, 2050)
510. Кухатеку (Кутехеку)(н/к, 2400)
511. Лолюб (1А, 2700)
512. Пятерых (Пяти Лолюбский) (1А, 2592)
- 512а. Турист Лолюбский (1А, 2815)

5126. Клумбочка (н/к, 2700)
513. Кубань (Лабинский) (1А, 2745)
514. Четырѐх Аишхинский (1А, 2545)
515. Ацетукский (н/к, 2130)
516. Красная горка (Оборонный) (2А, 3100)
- 516а. Красная горка простой (1А, 3100)
517. "Седловина с обелиском" - от Маруха до Эльбруса,с.92
518. Псеашха (н/к, 2014)
519. Тимухина (3А, 2900)
520. 75 лет КГБЗ (1Б, 3150)
521. Мраморный (1Б*, 2800)
522. Строителей Ложный (Нефтяник) (1Б, 2940)
523. Строителей (Строитель) (1А*, 2800)
- 523а. Полубочка. п/п А.Брикалов arturiztuapse@yandex.ru
524. Аишха (н/к, 2401)
525. Григора (3А, 3150)
526. Сумасшедший (1Б, 2650)
- 526а. Надежда Агепстинский (н/к, 2453)
- 526б. 24-х (1А, 2555)
- 526в. Турьи ворота (н/к, 2500)
527. Синеречинский (2А, 2750)
528. Шапошникова (2Б, 2450)
529. Чугуш Западный (2Б, 2700)
530. Чугуш Восточный (Белоснежка) (1А, 2675)
531. Борчевского (3А, 3100)
532. Васильева Уруштенский (2А, 2600)
533. Верблюд (2Б?, 2500)
534. Дзитаку (1Б, 2700)
535. Кошкарева Ложный (1Б, 2740)

536. Кошкарева (1Б, 2700)
537. Уруштен Южный (1Б, 2830)
- 537а. Уруштен Северный (1Б, 2930)
538. Транскавказ (1Б, 2640)
539. Чугуш Южный (1Б, 2760)
540. Юлия (1Б*, 2500)
- 540а.
541. Девяти (1А, 2801)
542. Челипси (1А, 2870)
- 542а. Садовод (н/к?, 2900?)
543. Алоус (н/к, 1950)
- 543а. Алоус южный (1А, 2800)
544. Аишха-2 (н/к, 1965)
545. Рейнгардта (1А, 2280)
546. Лашипсе (н/к, 2300)
547. Анчха (Анчхо) (н/к, 2031)
548. САО (н/к, 2300)
549. Ковчег (1А, 2600)
550. Алан (2А, 2Блд осенью, 3100)

Підсумки, висновки, рекомендації

Під час планування наш маршрут замислювався як похід другої категорії складності. Але об'єктивні обставини вимусили спростити його до «одинички». Гірський досвід значної частини групи дозволив посилити маршрут радіальним сходженням на вершину категорії 1Б. Незважаючи на несприятливі погодні умови першої половини походу, маршрут пройдений всією групою повністю, без травм та захворювань, у доброзичливому та спокійному психологічному кліматі.

Маршрут складався з двох частин – акліматизаційної та основної. Акліматизаційна – нескладний траверс хребта Абішира-Ахуба та сходження на вершину Джумарикли-Тюбе. Відмінний фізичний стан учасників (на протязі чотирьох місяців ми проводили цілеспрямовані тренування із основною частиною групи), її походний досвід (більша частина групи має досвід гірської «трійки», інші учасники - добрий досвід пішохідних походів у міжсезоння) та легкі рюкзаки (майже всі продукти та непотрібне на цій частині спорядження залишились в закиданні) дозволили спланувати таку собі «розвідку боєм» з підйомом на початку маршруту до висоти 3180 м і подальшим значним спуском. Досвід показав, що наші розрахунки були правильними: проявів гірської хвороби в учасників групи не спостерігалось, адаптація до умов високогір'я пройшла швидко та успішно.

Під час основної частини маршруту ми пройшли протяжний траверс хребта Габулу від однойменного плато до

перевала Дурицького. Під час траверсу був пройдений маловідвідуваний перевал Карасу (1А, біля 2 900 м, неабияка дивина для вивченого вздовж та поперек Архизу!). Докладніша інформація про перевал – у розділі «Додатки». Заключний етап походу – дуже красиві озера та перевали Софійського хребта, а також сходження на вершину Мінгі-Кель-Баши.

Максимальне навантаження акліматизаційного кільця на одного учасника на виході досягало 15 кг, на одну учасницю 11 кг. Максимальне навантаження основної частини походу відповідно 21 кг і 15 кг.

На маршруті було заплановано два днювання і запасний день. Несприятливі погодні умови на більшій половині маршруту примусили дещо змінити графік руху. По словам місцевих мешканців, в них в черговий раз було аномальне літо – увесь липень постійно йшли зливи. Погода в середині серпня, коли ми почали маршрут, мало в чому відрізнялася від липневої – майже кожен день йшли дощі.

Не виникло анінайменших проблем, пов'язаних з місцевим населенням. В Архизі активно розвивається спортивний, пізнавальний, рекреаційний туризм. На території селища працюють з повним завантаженням три туристичні бази. В долинах річок Псиш, Дукка, Софія, Архиз виникли напівстихійні автокемпінги. Значний розвиток отримали туристсько - екскурсійні заходи вихідного дня. У долині річки Архиз, в районі Лунної галявини, повним ходом йде будівництво величезного курортного комплексу.

Гірськолижний підйомник та комфортабельні готелі вже цієї зими приймуть перших відпочиваючих. За попередніми планами, всесезонний комплекс буде пов'язаний з чорноморським узбережжям автотрасою через перевал Пхія. В найближчому майбутньому плануються серйозні фінансові вкладення в місцеву туристсько-екскурсійну інфраструктуру. Тому місцеві жителі в першу чергу зацікавлені в стабільності і спокої свого регіону.

На злитті річок Псиш і Софія (поляна Таулу), а також у верхів'ях Софії виникли невеликі сезонні ринки. Вони працюють постійно, без вихідних і перерв (місцеві жителі, торгуючі на них, влітку там же і живуть). На наявність основної групи продуктів (круп, консерви, концентрати і т.п.) розраховувати важко, хіба що наперед домовитися, але хліб, айран, свіжоприготовлені хичіни (місцеві чебуреки) є завжди. Можна також придбати батареї, зарядити мобільний телефон.

На перевалах, орієнтованих в сторону Архиза, є достатньо упевнений телефонний зв'язок. При спуску в долини зв'язок є тільки в безпосередній близькості від Архизу. З об'єктів місцевої інфраструктури в Архизі є декілька магазинів, ринок, пошта, на турбазах – медпункти. Можна купити продукти, картки мобільного зв'язку, сувеніри, а також дуже непогані і відносно дешеві вироби з хорошої шерсті. До нашого здивування, немає аптеки (приїжджає автолавка 2 - 3 рази на тиждень в другій половині дня) і ніякої поліграфії. Хоча складно припустити, що,

наприклад, хороші карти району або банальний лейкопластир не користуватимуться попитом. Лікаря можна знайти на турбазах або у прикордонників. Пошта працює по дивному графіку: п'ять днів в тиждень (крім суботи та неділі) з 10.00 до 15.00, з двогодинною перервою на обід. Тобто 3 години в день. На пошті не можна відправити телеграму, зате є таксофон.

Підготовка маршруту та документації.

Наш маршрут складався з двох умовних частин: акліматизаційної по хребту Абішира-Ахуба з подоланням нескладних перевалів та радіальним виходом на вершину і закиданням значної частини продуктів і зайвого спорядження; основної по хребтах Габулу, Софійський з більш складними перевалами. Ми вважаємо, що побудова маршруту близька до оптимальної.

Частина маршруту (від долини річки Софія до гирла річки Білої) проходила у прикордонній зоні РФ. Прикордонні перепустки було потрібно оформляти не менш, ніж за 60 днів. Вирішивши перестрахуватися від затримок з оформленням перепусток (є сумний досвід), ми замовили їх у фірми «Барс» (bars@dombai.info), вартість - 200 російських карбованців з людини. Проблем з отриманням перепусток не виникло. Підготовка маршрутних документів не викликала яких-небудь утруднень або несподіванок. Дуже великий обсяг корисної інформації можна знайти на сайті М. Голубева <http://caucatalog.narod.ru>. Ми вже декілька років користуємось дуже доброю та детальною картою Кавказа, яка розміщена

на цьому сайті. Також сайт містить велику кількість якісних фотографій та панорам, дуже інформативні звіти про походи.

Транспортне сполучення.

Під'їзд до початку маршруту складався з двох частин: Миколаїв – Маріуполь та Маріуполь – Архиз. Проїзд до Маріуполя можливий поїздом чи автобусом. Був обраний автобусний варіант, як більш оптимальний (прямого залізничного сполучення Миколаїв - Маріуполь немає). З Маріуполя до бази відпочинку в Архизі щотижня відправляється комфортабельний автобус, щотижня ж здійснюється зворотній рейс. Вартість проїзду в обидві сторони – 600 гривень. Разом дорога з Миколаєва до Архиза займає півтори доби в одну сторону.

Безпосередньо в Архизі доволі багато варіантів знайти транспорт – місцеві мешканці постійно возять екскурсії до цікавих природних та історичних об'єктів поблизу селища.

Підготовка спорядження, матеріальне забезпечення.

Група використовувала на маршруті каркасні намети і груповий тент виробництва ЧП «Мірон» (м. Херсон), рюкзаки «Мірон», «Стікс» (м. Донецьк). Нарікань і претензій до них немає. В безлісній зоні використовувалося газове устаткування фірми «Covea» - пальники і балони (на 450 г газу). Рекомендуємо використовувати пальники тих моделей, у яких є шланг для приєднання балона. В цьому варіанті можливий підігрів газу при низькій температурі повітря, та і експлуатація більш безпечна (немає великого навантаження

на сам балон). Витрати газу (в ті дні, коли ми не користувались багаттям) склали в середньому 40 г на людину в день при триразовому харчуванні.

Використовувалась «стандартна» схема харчування – гарячі сніданок та вечеря, обідній перекус (якщо був час, він доповнювався гарячим чаєм, бульйоном або картопляним пюре швидкого приготування). Вагові характеристики – від 650 до 750 грамів в день на учасника (в залежності від звичайного чи посиленого варіанту раціону). З метою раціонального використання газу та економії ранкового часу для сніданків, які готувалися в безлісній зоні, використовувалися пластівці замість цільних круп.

Із спеціального і страхувального спорядження використовувалися льодоруби, каски, кішки, дві основні вірьовки по 40 м, страхувальні системи, карабіни, репшнури. Льодоруби, каски, а також (періодично) захисні мазі і маски від сонця використовувалися на всьому маршруті.

Морально-психологічна, фізична, технічна підготовка.

Протягом 4 місяців (квітень - липень) з основною частиною групи проводилися тренування для підвищення фізичної готовності учасників. Окрім цього, керівниками був проведений цикл теоретичних занять для знайомства групи з умовами високогір'я і особливостями гірських походів.

Всі учасники мали досвід пішохідних походів у міжсезоння не нижче за 1 категорію складності, значний

Досвід участі у змаганнях з пішохідного та гірського туризму,
більша частина групи має досвід гірських походів.